

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

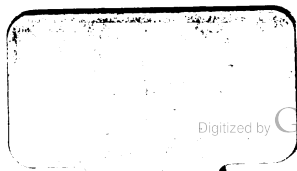
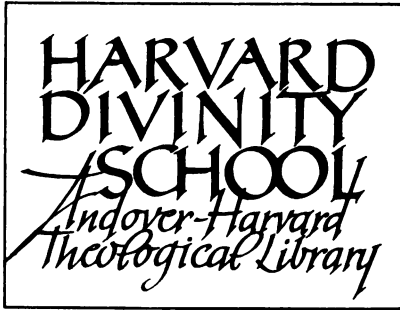
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

DE OPENBARING
VAN
JOHANNES,

VERKLAARD

DOOR

DR. J. F. ZÜLLIG,

PRED. TE HEIDELBERG.

NAAR HET DUTSCH VERKORT.

EERSTE STUK.

**HANDLEIDING BIJ HET LEZEN DER OPENBARING
VAN JOHANNES.**

**TE GRONINGEN, BIJ
A. L. SCHOLTENS.**

1848.

11 D. 31.

HANDLEIDING

BIJ HET LEZEN

DER

OPENBARING VAN JOHANNES,

VOOR

BESCHAAFDE CHRISTENEN,

NAAR HET DÜITSCH

VAN

DR. F. J. ZÜLLIG,

FRED. TE HEIDLEBERG.

TE GRONINGEN, BIJ

A. L. SCHOLTENS.

1848.

589.6
Z94jd
v.1

BERIGT.

*M*et deze Handleiding bieden wij ons Christelijk publiek het eerste stuk aan der aangekondigde nederlandsche uitgaaf van zÜLLIG's Commentaar der Openbaring van Johannes Zij te met eenige veranderingen de vertaling der Inleiding van den duitschen schrijver. Men kan haar echter ook als een afzonderlijk werk beschouwen, en zóó kan zij den beschaafden Christen reeds zeer goed op het standpunt plaatsen, waar de beste verklaarder van het laatste en raadselachtigste onzer heilige boeken hem bij het lezen daarvan stellen wil. Hierom hebben wij met den Uitgever noodig geoordeeld deze Inleiding onder den titel van Handleiding bij het lezen der Openbaring van Johannes, zoolwel als inleidende verhandeling het werk zelf te laten voorafgaan, als haar afzonderlijk verkrijgbaar het nederlandsche publiek aan te bieden.

Doch wij werden er ook door eene andere reden toe gedrongen. De intekening voldeed niet genoeg aan onze verwachting, en waarborgde geenszins de kosten, die er aan eene gewone vertaling van het geheele duitsche werk zouden moeten worden besteed. Wij zagen ons daarom genoodzaakt of tot het staken onzer onderneming, of tot een ander plan. En daar wij overtuigd waren, onze godsdienstige letterkunde met het overbrengen van zÜLLIG's verdienstelijken arbeid waarlijk te zullen verrijken, besloten wij tot het laatste. Diensvolgens zullen wij nu geene eigenlijke vertaling, maar eene merkelijke bekorting en omwerking van den Commentaar leveren, terwijl wij zooveel mogelijk zorgen

zullen, dat al het belangrijke voor den minder geleerden lezer behouden blijve. Wij zullen onse werkzaamheden daardoor zeker bemoeijelijken, maar ook veraangenamen, dewijl wij minder slaafsche navolgers zullen zijn, misschien hier of daar iets oorspronkelijks zullen kunnen leveren, en de denkbeelden van den duitschen geleerde voor onze landgenooten inderdaad meer toegankelijk maken. Zij die ons met kunne intekening vereerd hebben, zullen een min kostbaar en, naar wij hopen, zelfs beter bruikbaar boek ontvangen, dan zij volgens het prospectus moesten verwachten; terwijl anderen, die niet gaarne op werken, die bij afleveringen worden uitgegeven, intekenen, het ligt in dit geval te gereeder zullen doen of eerder besluiten dit werk later te koopen.

Wij werden tot deze verandering van ons plan zoo niet gebracht, dan toch bijzonder aangespoord door eene beoordeeling der »Tafereelen uit de Openbaring van Johannes, door U. W. THODEN VAN VELZEN. I. Gron. 1846,» van den Heer MENSINGA in de Boekzaal 1847, No. 6, wiens wenken wij hopen te volgen. En terwijl wij hier den naam van onzen hooggeschatten vriend, den schrijver dier »Tafereelen,» noemen, achten wij ons verplicht het publiek bij dezen te verzekeren, dat ons doel geenszins daarheen leidt om dien hoogst nuttigen arbeid overbodig te maken. Integendeel, wij zoeken slechts het redelijk begrijpen, onze vriend het christelijk gebruiken der Openbaring te bevorderen. Terwijl wij hem dan een' ruimen zegen op zijne onderneming van den Heer der Kerk toebidden, smeeken wij den Heer des levens voor ons om tijd, kracht en moed tot het voltoojnen van de onse.

DE VERTALER.

INHOUD.

De aard en bedoeling dezer Handleiding . . .	bl. 1
Beantwoording der vraag: Wat is de inhoud der Openbaring?	— 2

I.

DE WEZENLIJKE INHOUD DER OPENBARING.

(*De profetische Eschatologie.*)

1. De wezenlijke inhoud, zooals hij zich voordoet . . .	— 4
Niet, zooals hij dikwijls figuurlijk is opgevat . . .	— 5
De Eschatologie van den apostolischen tijd . . .	— 9
Oorsprong van deze, ontleend uit de oude profeten	— 13
Latere volksmeening in deze zaak	— 18
Uitbreiding dezer voorstellingen door de bij- komende verwachting van den Messias . . .	— 21
Overeenstemming der schrijvers van het N. T. met deze verwachtingen	— 28
Vershil der onderscheidene meeningen over de laatste dingen	— 36
De eigene voorspelling der Openbaring . . .	— 51
2. Beoordeeling en christelijke opvatting der voor- spellingen van de Openbaring	— 52
Wat anderen daarover geoordeeld hebben . . .	— 54
Onze eigene beschouwing daarvan	— 57
Vooreerst, wat vervuld is	— 59
Ten tweede, wanneer het vervuld is	— 61

II.

DE VORM VAN HET BOEK.

(*Het profetistische zijner samenstelling.*)

1. De minder wezenlijke inhoud der Openbaring	bl. 77
A. Het zuiver dichterlijke der Openbaring	— 78
B. Het minder wezenlijke, tot de leer der laatste dingen behoorende	— 88
2. De taal en stijl der Openbaring, in 't bijzon- der hare raadselspraak (Enigmatiek)	— 91
Hebraïsmen	— 96
Enigmatiek	— 97
Raadselkunde der Hebreëen	— 99
Der hebreeuwsche profeten	— 104
Der rabbijnen	— 112
Der Openbaring	— 121
3. De samenstelling en het kunstmatige plan der Openbaring	— 135
Hare regelmatigheid	— 135
De ronde getallen en hun gebruik in het Boek	— 136
Schets van het geheel	— 153

Korte opgave der meening over de volledig- heid en de echtheid der Openbaring	— 157
Bewijs, dat Johannes de Apostel de schrij- ver is der Openbaring	— 158
Uitgezochte en beredeneerde lijst der boek- werken, die tot verklaring der Openbaring dienstig zijn	— 166

HANDLEIDING

BIJ HET LEZEN DER

OPENBARING VAN JOHANNES.

—♦♦♦♦—

Indien deze Handleiding uitsluitend voor geleerden ware geschreven, moest zij, volgens den tegenwoordigen stand der wetenschap vele vraagpunten beantwoorden. Wij moesten b. v. den *aard*, het *doel*, den *inhoud* der Openbaring van Johannes, haren *schrijver*, den *tijd*, de *plaats* en de *aanleiding* tot schrijven, de *taal*; de *denkbeelden*, de *volledigheid*, de *geschiedenis* van den tekst en zijner *uitlegging*, en dergelijke onderwerpen meer, nauwkeurig overwegen. Doch daar wij een' grooteren kring van lezers op het oog hebben, zullen wij uit dit alles maar alleen datgene kiezen, hetwelk ieder noodig heeft om te weten, wat hij van de Openbaring denken moet, en welk nut hij daaruit trekken kan. Wie meer verlangt, kan het buiten ons gemakkelijk vinden, althans dit deel der letterkunde van ons Boek is geenszins achteruit gebleven. Met name hebben HEINRICHES, SCHOLZ, bijzonder EWALD en nu onlangs LÜCKE,

maar ook reeds vroeger HUG en DE WETTE, ja zelfs in nog oudere tijden ABAUZIT en HARTWIG, vele punten, tot dit terrein behorende, zoo goed als afgehandeld. Is er iets bij hen, dat wij meenen te moeten verbeteren, dit zal uit de resultaten onzer uitlegging van zelf te voorschijn komen. Omtrent andere punten hopen wij, mogt het noodig zijn, op eene latere gelegenheid. Hier zullen wij ons alleen bij den *inhoud* en den *vorm* des Boeks bepalen, waarna wij zeer kort zullen zijn over den *persoon*, door wien en den *tijd*, wanneer het geschreven is.

WAT IS DE INHOUD DER OPENBARING?

Men zou deze vraag het kortst aldus kunnen beantwoorden: De Openbaring bevat eene *profetistisch-profetische Eschatologie volgens het gezigtspunt van den apostolischen tijd*. — *Eschatologie* is de leer van de laatste dingen. *Profetistisch* beteekent: opgesteld volgens de schriften en opgaven van de profeten des Ouden Testaments en in hunnen trant (manier, stijl). *Profetistisch-profetisch* wil zeggen, dat het Boek, behalve het profetistische, ook nog zulke zaken bevat, die de schrijver als eigene oorspronkelijke voorspellingen mededeelt. Door *den apostolischen tijd* verstaan wij den leeftijd dergene, die met en na Jezus, en wel (wat men ons vergunne hierbij te bepalen), die met en na hem in Palestina leefden, en gelijk de Apostelen zelve van het Jodendom tot het Christendom waren overgegaan.

Wil men een uitvoeriger antwoord, dan kan men de zaak ook aldus in woorden brengen. De Openbaring stelt ons in eene samenhangende schilderij voor oogen,

wat de joodsche Christenen van Palestina in de dagen der Apostelen, na Jezus, algemeen van de laatste dingen verwachtten. Zij bezigt daarbij den vorm eener profetie, en wel, wat inhoud en stijl betreft, eener navolging der oude Profeten. Bij gevolg behoort zij tot eene eigene klasse van het Leerdicht (der didaktische poëzij), waaraan men den naam *profetistisch* geven kan. Zij vereenigt echter met de algemeene bedoeling van zulk een werk (leeren en dichten) eene meer eigenlijk profetische, daar zij bij veel, dat zij zelve als verdichting aangeeft, of beschouwd wil hebben, of ten minste vrij laat het aldus aan te merken, ook buitendien eenige andere eschatologische onderwerpen verkondigt, welke de schrijver als zijne eigene oorspronkelijke voorspelling aan zijne tijd- en geloofsgenooten predikt. Dit laatste is zelfs bij den schrijver de hoofdzaak, en de aanleiding tot het geheele werk. Maar alles, dat slechts tot de inkleeding der voorstellingen behoort, wil hij als het spel zijner verbeelding begrepen hebben; en ten aanzien van zoo menig stuk, dat hij niet als de vrucht van eigene vinding voordraagt, maar der heerschende meening zijner dagen, die zich op de uitspraken der oude profeten grondde, schijnt na te vertellen, of liever na te profeteren, — hieromtrent laat hij de lezers in het onzeker, of hij het als echte voorspelling of ook als verdichting beschouwt.

Zoo zijn er dan twee zaken, waarover wij breder moeten uitweiden, vooreerst, de *wezenlijke inhoud* van het Boek (dien wij den *eschatologischen* of *profetisch-eschatologischen* noemen), ten tweede, zijn aan de oude profeten ontleende vorm (het *profetistische* der voorstelling).

I.

DE WEZENLIJKE INHOUD DER OPENBARING.

(De profetische Eschatologie).

Wij behooren hier vooreerst te onderzoeken, hoe in de Openbaring het wezenlijke deel van haren inhoud zich voordoet, en vervolgens, hoe wij het moeten beoordeelen en christelijk opvatten. Wij onderscheiden van dezen haren wezenlijken inhoud het daarmede verbonden *minder wezenlijke*, hetwelk wij niet als profetisch, maar alleen als profetistisch mogen erkennen, en derhalve eerst in het Hoofdstuk over den yorm van het Boek zullen behandelen.

1. *De wezenlijke inhoud, zoo als hij zich voordoet.*

Mag het waar zijn, dat de zin der Openbaring in vele bijzonderheden duister en moeilijk is, omdat zij dikwijls hare meening niet bepaald uitspreekt, maar meer aanwijst en raden laat; dit is echter geenszins het geval in datgene, wat juist het hoofdonderwerp harer voorspelling uitmaakt. In tegendeel, daarover is zij zoo duidelijk en bepaald mogelijk. Immers het voornaamste onderwerp harer profetie kan wel geen ander zijn, dan hetgeen zij van het begin tot het einde, zoo menigwerf, zoo nadrukkelijk, zoo duidelijk herhaalt en predikt: *Nu welhaast zal de Messias Jesus komen, om zijn wereldrijk te aanvaarden.* En dit geschiedt in het Boek op volgende wijze. Nadat Jezus eerst den profeet last gegeven heeft, zijne spoedige verschijning zijnen

gemeenten aan te kondigen, plaatst Jehova zelf zich op den registerstoel, laat het boek des gerechts (het oordeelsboek) openen, en bij diens opening allerlei voorteekenen van aanstaande schriktooneelen plaats grijpen. Daarop volgt het gerecht zelf, bestaande in eene reeks van schijnbaar tweemaal zeven, maar inderdaad, als blijken zal, van tien plagen, die het gansch heelal zullen treffen, en gelijksoortig zijn met de tien aloude plagen van Egypte. Gedurende en na deze plagen staan uit de vier deelen des heelals vier gedochten op, die als hoofdvijanden van den Messias, vereenigd met alle zijne haters, tegen hem willen strijden. Nu komt de Messias Jezus van den hemel, aan het hoofd van eene hemelsche legermagt, zegpraalt over zijne vier hoofdvijanden en hunne volgers, en sticht een wereldrijk, waarin hij duizend jaren heerscht met de uitnemendste zijner getrouwen, die hij deels met zich uit den hemel genomen heeft, en welke deels als erfgenamen der eerste opstanding uit het doodenrijk gekomen zijn. Na het einde dezer duizend jaren, die alleen voor de aanhangers van den Messias zoo vele jaren van geluk en vreugde zijn, volgt nog een korte tijd van nood, die echter met Gods hulp haast voorbijgaat. Vervolgens staan de dooden op en worden geoordeeld, daarna worden hemel en aarde vernieuwd, wyl de aarde een algemeen paradijs wordt, en de hemel, als een hemelsch Jeruzalem, zich met haar vereenigt. In dit vernieuwd heelal genieten allen, die niet veroordeeld zijn, eindeloos, eeuwig, eene volmaakte gelukzaligheid.

Dit alles kan elk lezer der Openbaring in het Boek vinden 1). Niemand behoeft daarom te meenen, dat het

---

1) Misschien stemt niet elk met ons overeen ten aanzien van de vier dieren; want bijna alle verklaarders weten maar van drie dieren in de Openbaring. Maar hoe algemeen de misvatting zij, dat het vierde hetzelfde is met het tweede, toch zeggen wij, moet elk redelijk lezer ook het vierde dier in het Boek vinden.

zwaar is de uitdrukkelijke gezegden van het boek in 't algemeen te verstaan; maar dan eerst zouden deze moeilijk worden, wanneer men in de tweede plaats wilde vragen, wat het Boek met alle deze dingen wil beteekenen. En dit is waarlijk het geval ten opzichte der zoo algemeen veronderstelde duisterheid van de Openbaring. Men hield niet alleen haren letterlijken, maar veel meer haren zinnebeeldigen (allegorischen, geestelijken) zin voor uiterst moeilijk te verstaan. Of, met andere woorden, men bragt de moeilijkheid in het Boek, wyl men aannam, dat het niet eigenlijk en letterlijk, maar oneigenlijk en zinnebeeldig moest begrepen worden, en wyl men zich vruchteloos vermoede met de verklaring der zonder grond aangenomene allegorie.

Het is ligt te begrijpen, hoe men zulk een gevoelen kon aannemen. Hadde het Boek niet op den *Canon* gestaan, men zou zijn' inhoud minder zwaar gevonden hebben. Men zou gedacht hebben: zijne profetiën zijn de uitdrukking der verwachtingen van zijn' schrijver; en zou zich niet bekommerd hebben over het veel of weinig, wat er van die verwachtingen waar zou geworden zijn. Men zou de zaak begrepen hebben, zoo als men het nu nog begrijpen zou, wanneer men in onze dagen een' Jood aan zijne landslieden hoorde toeroepen: » Geeft wèl acht, nu juist is het de tijd, wanneer de Messias zonder uitstel komen zal; maar vóór hij komt, zullen nog groote plagen over de wereld komen, verscheidene magtige tegenstanders zullen tegen hem opstaan, nochtans hij zal ze overwinnen, en na hunne nederlaag duizend jaren lang de wereld, beheerschen in gemeenschap met de overgeblevenen en met diegene zijner vrienden, die weder uit de graven zijn opgestaan, enz." Niemand zou deze woorden duister heeten en moeilijk te verstaan, maar iets anders is het, hoeveel men er van gelooven zou. —

Dit was echter het lot der Openbaring niet. Zij werd onder de kanonieke boeken opgenomen; mitsdien veronderstelde men, dat haar inhoud *goddelijk*, dus ten minste *waar* zijn moest. Intusschen was hare voornaamste voorspelling omtrent de *spoedige* verschijning van den Messias niet letterlijk vervuld, en er bleef dus geen andere uitweg over, dan de tweede onderstelling, dat de schrijver deze dingen niet eigenlijk, maar oneigenlijk, d. i. allegorisch bedoeld had. Doch hoe? Dit was het vraagstuk, aan welks oplossing de uitlegkunde hare krachten beproeven moest. Die dingen vooral, welke volgens de Openbaring *eerlang* geschieden moesten, veroorzaakten de meeste zwarigheid. Want wat het andere betreft, dat het boek zelf in eene latere toekomst verplaatst, dit kon men als onvervuld, dat echter eenmaal vrij letterlijk vervuld zou worden, naar den toekomenden tijd verschuiven. Maar wat men onder gene dingen te verstaan had, die als nabijzijnde geprofeteerd waren, dit meende men in de geschiedenis der wereld of der kerk te kunnen vinden, en doorsnuffelde beide, om iets dat bij die voorspellingen paste, op te sporen. En zoo ondernamen de uitleggers het reuzenwerk om de Openbaring in de Geschiedenis, en de Geschiedenis in de Openbaring over te brengen; en vervolgens uit de vermeende nadere wenken van het Boek, den tegenwoordigen tijd en den toekomenden te leeren kennen 1).

Het verkeerde dezer handelwijze valt een ieder terstond

---

1) »Wijl het eene openbaring zijn moet van toekomstige gebeurtenissen, bijzonder van toekomstige jammeren en droefenissen der Christenheid, meenen wij met dezen greep de naaste en zekerste uitlegging te vinden, als men de verledene voorvallen en rampen, die de Christenheid ondervonden heeft, uit de geschiedenis opzoekt, naast de beelden houdt, en ze aldus met de woorden vergelijkt. Waar beide dan naauwkeurig met elkander rijmen en samenstemmen, daar heeft men een' grondslag van zekere en ontwijfelbare uitlegging.» LUTHER.

In de oogen. Op welken grond mag men de woorden van een' ander' als allegorie behandelen, wanneer men wegens zamenhang, stijl, toon enz. vertrouwen mag, dat zijne wezenlijke bedoeling juist dezelfde is, als de woorden luiden? En ook de Openbaring spreekt zoo, dat zij, buiten de profetische inkleeding, steeds met de verwachtingen, die in den kring des schrijvers over de laatste dingen heerschten, overeenstemt.

Inderdaad, wie weet niet, hoe algemeen bij de Christenen der eerste eeuw, vooral bij de joodsche Christenen, de verwachting heerschte, dat het nu niet lang meer duren zou, of de Messias zou komen? Gewijzigd volgens den toenmaligen stand der zaken moest deze verwachting aldus luiden: binnen zeer kort zou de Messias Jezus van den hemel terug komen, en zijn rijk aanvaarden. Wie moet niet toestemmen, dat deze zelfde verwachting in alle boeken des Nieuwen Testaments uitgesproken wordt, en als de eenstemmige verwachting van alle Evangelisten, Apostelen en leerlingen der Apostelen voorkomt? 1). En wie erkent den oorsprong dezer verwachting niet in het eenparige, reeds lang voor Jezus algemeen verspreide, maar in zijne dagen bijzonder verlevendigde, en sedert nooit weer geheel verstikte, uitzigt aller Joden op de haastige verschijning van hun' Messias en het' wereldrijk, dat Hij stichten en beheerschen zou?

Voorts, wie weet niet, dat deze verschijning van den Messias, volgens de meeningen van dien tijd, zoo als zij niet slechts in alle evangelische en apostolische, maar ook in alle gelijktijdige joodsche boeken opgegeven wor-

1) Verg. behalve de bekende schriften van ECKERMANN, HARTMANN, FLATT en SCHOTT over dit onderwerp, vooral BOERME, *de spe Messiana Apostolica*, en L. LANGE, *Glaube an J. C. den Weltheiland*. Leipz. 1830. Abschn. VII. Men zie de volledige letterkunde hierover bij K. HASE, *das Leben Jesu*, § 119.

den, juist met die voorafgaande en volgende omstandigheden plaats hebben zoude, welke de Openbaring schetst? Dat namelijk haar voorafgaan zou: een ontzaggelijk Gods-geregt over de geheele wereld; en volgen: een tijd van algemeene rust en gelukzaligheid onder het wereldgebied van den Messias en van Jehova zelve?

Eindelijk, wie kan denken, dat onder alle deze stemmen, die in den eigenlijken zin spreken, alleen de gelijkkluidende der Openbaring eene allegorische voorstelling zou zijn?

Neen, deze gronddenkbeelden der Openbaring bevatten niet alleen zulke dingen, die bewezen kunnen worden waarlijk onderwerpen eener veelvoudige verwachting te zijn geweest, maar zij bevatten ook de grondtrekken der algemeene Eschatologie van den apostolischen tijd.

Reeds daarom moeten zij eene Eschatologie bevatten, naardien zij zich uitstrekken tot op den tijd van de opstanding der dooden, van het algemeene oordeel, van de vernieuwing des hemels en der aarde, en van den toestand der dingen, die daarna volgen en eeuwig duren zal, dus ontwijfelbaar tot op den tijd van het laatste aller dingen, die verwacht kunnen worden. Men moge hier tegen inbrengen, dat in het Boek nog zelfs een tijdvak van duizend jaren deze dingen voorafgaat; vervolgens, dat de voorspellingen zich inzonderheid bezig houden met hetgeen bij den aanvang en ten deele onmiddellijk vóór het tijdvak der duizend jaren geschieden zal; eindelijk, dat het eene voorspelling is van dingen, die *welhaast* na hunne aankondiging verwezenlijkt zullen worden, bij gevolg in een' tijd, die ons niet als *de laatste*, maar als een lang vervlogene moet voorkomen, ja in een' tijd, dien zelfs de schrijver des Boeks, naar het schijnt, niet voor den laatste houdt, omdat de aarde volgens hem ten minste nog duizend jaren zal

voortbestaan. Men moge aldus met deze tegenwerpingen de stelling, dat wij in de Openbaring eene Eschatologie vinden, schijnen te wederleggen; maar deze tegenspraak verstomt, zoodra men opmerkt, hoe veel de voorstellingen der hebreeuwse Eschatologie, overgegaan op de eerste Christenen, verschillen van de eschatologische voorstellingen des hedendaagschen Christendoms.

Het voornaamste onderscheid is dit. De Joden en eerste Christenen verwachten een' toekomenden, laatsten, eeuwiggen staat der vergelding op deze zelfde aarde, die echter vooraf eerst zedelijk, en vervolgens natuurlijk (physiek) hervormd is 1). Naar de meening van het

1) Deze stelling schijnt door de leer, dat de vromen bij den dood terstond ten hemel varen, wedersproken te worden, en voorzeker, men vindt deze leer duidelijk genoeg gepredikt in het Evangelie van Johannes en elders. Wel is waar, in de drie eerste Evangelien en bij Petrus ontdekt men nog geene de minste afwijking van dat algemeen geloof, volgens hetwelk alle zielen der afgestorvenen, vromen zoowel als goddeloozen, na den dood des ligchaams in den Hades (het doodenrijk), moeten nederdalen en er tot aan de algemeene opstanding verblijven. Doch ook reeds bij hen is de Hades in twee afdeelingen gesplitst, die naar den verschillenden zedelijken toestand der bewoners verschillend gedacht worden*). Maar bij Johannes spreekt Jezus dikwijls van zijne terugkeering naar den hemel, en pleegt er bij te voegen, dat zijne vrienden hem derwaarts volgen zullen, naardien hij henen ging om hun in

*) Eene opmerking in 't voorbijgaan: het loon, dat men in den hemel te wachten heeft, de schatten, die men in den hemel verzamelen moet, Matth. 5: 12, 6: 20, Luk 6: 23; en voorts de onverderfelijke erfenis en het blijvend goed in de hemelen, 1 Petr. 1: 4, Hebr. 10: 34, beteekenen, volgens den zin der aangehaalde teksten, niet een eeuwig wonen en zalig zijn in zekere hoogere, hemelsche gewesten, maar zijn de schatten, het loon, de erfenis, en het eigendom, welke door hem gegeven worden, die in den hemel woont, en welke de hemelsche uitdeeler dier goederen bij zich in den hemel, voor hen, dien hij besloten heeft ze te geven, zoolang bewaart, tot de tijd komt om hun dese dáár te geven, waar hun het heil van den *Olam habba* beschoren is, t. w. op de vernieuwde aarde. Zoo ook Col. 1: 5. Maar de wandel in de hemelen Phil. 3: 20, gelijk Luthers overzetting ons lezen laat, is een exegetisch onding, De ware zin van het woord is, volgens de meest eigenlijke betekenis van het woord *πολιτευμα* (*politeuma*), onze regering, ons staatsbestuur [ons burgerschap] is in den hemel.

hedendaagsche Christendom zal de toekomstige, laatste, eeuwige staat der vergelding deels boven de aarde in den hemel, deels beneden haar in de hel plaats hebben. Volgens deze laatste voorstelling begint het rijk der Eschatologie eerst dan, wanneer de aarde voor altijd vergaat; volgens de eerste vangt het dáár aan, waar de toebereidselen tot de eindelijke hervorming van den toestand aller aardsche dingen zich ontwikkelen. Volgens onze nieuwere voorstellingen staan *de laatste dingen* aan het einde van al het tijdelijke; volgens de andere is de tijd bij den aanvang der laatste dingen nog op

---

het huis des Vaders plaats te bereiden. Op gelijke wijze troost Paulus zich met de gedachte eener toekomstige woning in den hemel, wenschende ontbonden te worden en met Christus te zijn. Juist zoo schrijft de brief aan de Hebreëen. Zie BRETSCHNEIDER, die de passende teksten zorgvuldig bijeengebragt heeft. Wanneer echter deze verdienstelijke Dogmaticus en anderen met hem meenen, dat de oud-joodsche voorstelling van den Hades door den invloed der geschiedenis van Jezus opstanding en hemelvaart langzamerhand in vergetelheid geraakt en dus gewijzigd is, dat men den Hades niet meer door alle zielen, maar alleen door die der goddeloozen en heidenen geloofde bewoond te zijn, dan schijnt toch bij deze meening een misverstand te bestaan. Of zou b. v. Paulus, Abraham en de andere oude godvruchtigen misschien reeds in den hemel, en niet meer in den Hades, waar de aartsvader zich toch nog volgens Lukas 16: 22 vgg. bevond, gezocht hebben? Bezwaarlijk; alleen geloofde hij waarschijnlijk van hen, die zich in *den laatsten tijd*, waarin hij zelf meende te leven, en kort voor de wederkomst van Jezus, inniger aan dezu Messias verbonden hadden, dat zij bij uitzondering van de nederdaling in den Hades verschoond en onmiddelijk tot Jezus in den hemel, de woning Gods en der Engelen, opgenomen zouden worden. Dit schijnt ook het gevoelen der anderen, die in denzelfden zin spreken, te zijn. Aldus zou deze meening dezelfde zijn, die wij een weinig gewijzigd ook in de Openbaring aantreffen, H. 7: 2—17, waar de uitverkorenen niet alleen uit de Joden, maar ook uit de heidenen, vóór de *Toekomst (parusia)* naar den hemel weggevoerd worden. Maar om daar te blijven? Neen, maar om welhaast met den *komenden Messias* op aarde terug te keeren, en daar altijd te blijven, vooreerst in zijn rijk, vervolgens in het vernieuwde heelal

verre na niet geëindigd, maar wordt er in tegendeel voor de laatste dingen een nieuwe tijd geopend, die weder zijne onderscheidene tijdvakken (perioden) heeft. In het eerst is het voor alle levenden een tijd van lou-tering, kastijding, beproeving, terwijl de natuur nog in alles de vormen harer eerste inrigting behoudt, — een tijd, die de kiemen draagt om zich weder op te lossen in twee tijdvakken, een vroeger, waarin algemeene schriktooneelen heerschende zijn, want de ijsselijke slagen, die de goddeloozen treffen, zullen ook min of meer al hunne tijdgenooten gevoelig aandoen, en een later, waarin het lot der vromen te midden van

---

(wanneer zelfs de hemel nederdaalt), in den *Olam habba*, Verg. Openb. 19: 14, 20: 4, en onze verklaring dier plaatsen. En hoe zou Petrus in zijn' tweeden brief, 3: 13, een' nieuwen hemel en eene nieuwe aarde hebben kunnen verwachten, indien hij niet tevens geloofd had, dat die nieuwe aarde voortaan met haren nieuwen hemel de woonplaats der zaligen zou zijn? Immers zelfs MORUS, STORR en SCHOTT zijn ten aanzien dezer plaats van hetzelfde gevoelen. Zekerlijk duurde naar de meening van den Apostel Paulus de afwezigheid dergene, die terstond na hunnen dood naar den hemel weggevoerd zouden worden, niet zoolang, als men veronderstelt in de nieuwere ontwikkeling der gedachte: tot Jezus in den hemel komen om bij hem zoolang te blijven, totdat hij eenmaal zelf op aarde zal wederkomen. In tegendeel; dit verwijderd zijn van de aarde duurde in 't oog des Apostels maar zeer kort, want hij stelde de *wederkomst* zeer nabij; gelijk inderdaad de grond der geheele voorstelling deze is: juist wegens die kortheid van tijd was het niet der moeite waard eerst in den Hades neder te dalen. Dit korte hemelleven der uitverkorenen verandert dus weinig of niets in het wezenlijke der voorstelling, ofschoon wij niet ontkennen willen, dat de latere Christenen de opgenoemde plaatsen niet uit hun verband verklaard hebben, maar ze opgevat hebben in bijna denzelfden zin, als waarin zij ook nu nog verstaan worden, en daarnaar hunne voorstellingen van het leven der vromen na den dood gewijzigd hebben.

Voorts is het toch ook niet te denken, dat wie op aarde reikhalste bij Christus te zijn, zich moest voorstellen, binnen kort, wanneer de tijd zijner *wederkomst* daar was, door zijn weggaan uit den hemel weder van zijnen Heer gescheiden te zullen worden.

dit werk der vergelding gedurig gunstiger in de wereld wordt, of reeds ten gunstigste is beslist. Daarop volgt een andere tijd, waarin niet alleen voor de nog levenden, maar ook voor allen, die ooit geleefd hebben, alles zoo vastgesteld wordt, als het voortaan tot in eene eindelooze eeuwigheid blijven zal. Bijzonder wordt voor hen, die de genade waardig zijn, alles op het volmaaktste ingerigt; zelfs het gelaat der natuur vernieuwt zich, en het aardrijk wordt de zetel eener hemelsche, algemeene, eeuwige gelukzaligheid. Maar die laatste tijd van het vernieuwd heelal is in deze voorstelling niet *de laatste tijd*, niet *het laatste* (*τὰ ἔσχατα, ta Eschata* — *de laatste dingen*); maar de *Eschata* beginnen, zoodra de eerste toebereidselen tot de laatste hervorming van al het aardsche in werking komen. Dat nu dit begin nabij is, en dat na het voorbereidende het verdere volgen zal, dit is juist hetgeen de Openbaring aankondigt. Wij zullen dan hierover iets naders zeggen, vooreerst over *den grond* en *het oorspronkelijke voorkomen dier meeningen*, en vervolgens over *de vormen van hare voortgaande ontwikkeling*.

Reeds de oudere profeten legden den grond tot de verwachting van den toestand der vergelding, die nog op aarde zou komen. Dit was natuurlijk, want daar zij vermaanden en waarschuwden, moesten zij sommigen bedreigen, anderen het goede beloven. En daar zij tot hun geheel volk plagten te spreken, moesten hunne bedreigingen en beloften algemeen zijn. Wat bedreigd werd was volksramp, wat beloofd werd volksgeluk. Gemeenlijk sluiten zij met zulke bedreigingen en beloften bijna elke hunner afzonderlijke redenen, te meer nog hunne boeken, en plaatsen dan doorgaans eerst de

bedreiging en onmiddelijk daarna de belofte. Deze orde was ook daarom natuurlijk, omdat het goede, dat den braven beloofd werd, niet eerder geschieden kon, vóór de boozen hunne hooge standplaats verloren hadden. Maar ook daarom, wijl bijna al het goede, dat in de wereld gesticht moet worden, in den beginne zich met groote moeite door allerlei hinder en strijd moet heenworstelen, en dikwijls niet anders dan ten gevolge van een' grooten en algemeenen schok kan vestigen. Bij gevolg vertoont zich overal bij de profeten een uitzigt op een' toekomenden tijd der vergelding, een' tijd, dat den goeden het reeds hier op aarde wél zal zijn, wanneer de boozen vooraf hun verdiende loon ontvangen zullen hebben. Men bezat de uit deze voorstellingen later gesprotene kunstwoorden, *Olam habba* 1) en *Olam hassek* 2) nog wel niet; maar de grondtrekken der zaak waren reeds in de gebruikelijke voordragt van het profetisch woord aanwezig. Gindsché verre tijd der vergelding moest noodzakelijk een geheel andere zijn dan de vervlogene; mitsdien werd de geheele tijd in twee groote afdeelingen gescheiden, in den tijd wanneer alles nog niet zóó was, als het in de toekomst voor altijd worden zou, *Olam hassek* (tijd der nu bestaande, nog den gewonen loop volgende, orde der dingen), en in den tijd, wanneer alles volgens de wetten der Goddelijke regtvaardigheid geregeld was, *Olam habba*; gelijk deze twee groote tijdvakken later genoemd werden.

1) עולם הבא, *de komende tijd, of komende, d. i. toekomende wereld*, want *Olam* beteekent zoowel *tijd* als *wereld*. Grieksch: αἰών ὁ μέλλων.

2) עולם הזה, *deze, d. i. het tegenwoordige tijdvak der wereld*, waarin men zich nog ten tijde der bedoelde verwachtingen bevond. Grieksch: αἰών ὁ νῦν, ὁῦτος.

Het lag in den aard der zaak, dat de *Olam habba*, een tijd, waarin alles volgens de wetten van Gods regtvaardigheid bestuurd zou worden, als een geheel andere tijd, van den verledene wezenlijk onderscheiden, moest worden gedacht. Maar dit onderscheid van beide Tijden werd nog grooter door den tooi der dichterlijke beelden, waarmede de verbeelding der profeten de voorstelling van den tweeden en laatsten tijd versierde. Want niét alleen dat men den vromen en trouw geblevenen dienaren van Jehova, den beproefd bevondenen Joden, alle mogelijke goederen van het gewone aardsche geluk beloofde, — rust, vrede, veiligheid, rijkdom, overvloed, bovendien den voorrang onder de volken der aarde, die bij scharen komen zouden en als Jodengenooten zich niet alleen aan hunne godsdienst, maar ook aan hunne steeds meer en meer de wereld beheerschende natie zouden verbinden; — maar dikwijls nemea deze beloften eene nog hoogere vlugt, en laten zelfs wonderen verwachten. Zoo verkondigt men, dat God voor de uitverkorenen van den *Olam habba* den hemel en de aarde (het heelal, de gansche schepping) tot een nieuwen hemel en eene nieuwe aarde zal herscheppen. En daarin zullen dennen in plaats van doornheggen, myrthen in plaats van lage struiken opschieten, daarin zullen de wilde dieren zacht en tam als lammeren en de venijnige onschadelijk zijn, daarin zal het leven der menschen zoo lang duren als der boomen, zoodat een ontslapen honderdjarige gelijk zal staan met den als knaap in den *Olam hasseh* gestorvene, enz. (zie *Jesaja*). Voorts zullen in deze nieuwe schepping de bergen van most druipen, de heuvelen van melk overvloeijen en alle beddingen der winterbeken 1) van Juda vol water zijn (*Joël*). Ook zal er

---

1) *Winterbeken*, d. z. die des winters alleen stroomen, maar des zomers bij gebrek van toevloed uitdroogen. Men vindt ze in heete landen, bijzonder in Palestina, zeer menigvuldig. *Vert.*

geen onrecht of misdaad meer vernomen worden, maar alom niets dan regtvaardigheid, redelijkheid, vreedzaamheid, goedwilligheid, trouw, godsdienst, heerschen. Voornamelijk zal de dienst van Jehova in vollen bloei en luister staan (*Jezaja, Jeremia, Ezechiël, Daniël, Joël, Zacharia, de Psalmen*); ja, in dien laatsten tijd zal de berg, waarop het huis van Jehova staat, hoog uitstekende boven alle andere bergen der aarde (*Jezaja*), en het omliggende land in eene wijde vlakte herschapen worden (*Zacharia*). Uit den tempel van Jehova zal eene bron vlieten, gelijk aan de levensbron van het paradijs (*Ezechiël, Joël, Zacharia*), en aan de oevers der hieruit stroomende beek, die welhaast tot eene rivier aangroeit, zal werkelijk het herstelde paradijs groenen (*Ezechiël*). Moest niet een tijd, dien men zich in deze beelden voorstelde, noodzakelijk als een volstrekt nieuwe en van den tegenwoordigen prosaischen oneindig verschillende, bij gevolg als de tijd eener andere afdeeling der wereldgeschiedenis beschouwd worden?

Maar gelijk den brave zijn goed, zoo moest ook, naar het denkbeeld (*idée*) van dezen toekomenden staat der vergelding, 'den booze zijn kwaad vergolden worden. En dit laatste moest vooraf gaan. Immers door deze vergelding moest het hooze vernietigd, ten minste onschadelijk gemaakt worden, opdat zich vervolgens het goede des te vrijer en krachtiger mogt ontwikkelen en tot in een' eindeloozen tijd handhaven. Bij gevolg behoort ook deze vergelding van het kwaad, zoo niet tot den *Olam habba* zelve, toch bij zijne voorbereiding. De nieuwe tijd moet beginnen met de vervulling der profetische bedreigingen, opdat ook vervolgens het beloofde zal komen en zich als blijvende orde der dingen voortdurend vestigen. De menschen, die gewoonlijk op deze wijze door de profeten bedreigd werden, waren deels hunne goddelooze en misdadige landgenooten, deels

de uitlandsche volken en hunne koningen, vooral de toenmalige groote mogendheden der wereld, als de Babyloniers, Assyriërs, Egyptenaars, of de naburige kleinere volken, als de Philistijnen, Edomiten, Moabiten, Ammoniten, Pheniciërs, welke den Joden meest vijandig of door hen gehaat waren. Doch naar mate van het onderscheid der bedreigden waren ook de dreigingen zelve onderscheiden. Den landgenooten werd meestal bedreigd, dat die vreemde volken zouden komen, hen met oorlogsmagt overstelpen, hun land verwoesten, hunne hoofdstad belegeren, innemen en verdelgen, maar dat zij het overwonnen volk, zoo veel er ten gevolge der jammeren van dien tijd niet bezweken mogt zijn, in gevangenis en ballingschap zouden wegslepen. Zoo spraken ten minste de profeten, die nog vóór den tijd van den inval der Assyriërs in Israël en der Chaldeërs in Juda leefden en werkten. Juist de teekenen huns tijds gaven hun die dreigende woorden in, hoe meer zij zagen dat van deze of gene zijde waarlijk eenig groot gevaar of onheil hunne landslieden bedreigde. Maar vervolgens dreigen zij ook de vreemde volken, dat Jehova dit en al hun ander woeden tegen zijn volk en zijne regten niet ongestraft zal laten, dat hij met zijne vier groote plagen, oorlog, honger, pest en wilde dieren hen bezoeken, en der vernedering, onderdrukking, vernietiging ten prooi geven zal. En onmiddelijk na deze bedreigingen der vreemde volken verrijst voor het zwaar getuchtigde kroost van Abraham weder de schemerende hoop, dat het eens op nieuw verzameld, in het land der vaderen teruggebragt en tot den welstand van een vrij, gelukkig en groot volk, als ten tijde van David, zal verheven worden. Als toppunt dezer nationale verwachtingen schitteren gewoonlijk deze gedachten: Een koning uit Davids stam, en zulk een als David zelf geweest was, een nieuw Jeruzalem, nog grooter en prach-

tiger dan het oude verwoeste, een nieuwe tempel, veel heerlijker, dan dien de vijanden vernield hadden. Aldus hoopte en wenschte men, doch steeds in overeenkomst met de tijden, voornamelijk gedurende en na de Babylonische ballingschap. En aldus spraken voornamelijk de profeten van dat tijdvak deze verwachtingen uit. Doch laten wij tot hunne bedreigingen terugkeeren. Wie zal ze vervullen? De profeten zeggen: Jehova zelf. Zij stellen dit gaarne voor onder het beeld eener zichtbare verschijning des Heeren, die in eigen' persoon komen, zijne vierschaar spannen, en zijne vonnissen uitvoeren zal. Zij noemen den dag, waarop dit geschieden zal, *den dag van Jehova, zijn' oordeelsdag*, en schilderen als om strijd het schrikbarende der handelingen en oordeelen, die dan zullen plaats hebben. Verg. Jez. 13: 6, 9; 40: 10; Jer. 30: 7 vgg.; Ezech. 13: 5; 30: 1 vgg.; Joël 1: 15; 2: 1, 11, 31; 3: 14, 15; Amos 5: 18; Micha 1: 3 vgg.; Zeph. 1: 14, 15; 2: 3; Zach. 14: 1 vgg.; Mal. 3: 1 vgg.

Op deze wijze zal, volgens de profeten, eenmaal het booze gestraft worden. En reeds in deze eenvoudigste schets der zaak komen de volgende grondslagen der latere daaromtrent heerschende volksmeening aan het licht:

1°. *De voorstelling dezer straf onder het beeld van een oordeel der wereld.* Het is toch, volgens de uitdrukkingen zelve der profeten, een *oordeel*, een groot, een schrikkelijk, door Jehova in eigen persoon te houden oordeel. En dadelijk wordt dit oordeel tot een wereldgeregt verheven, zoodra de dag, waarop het volbragt zal worden, de dag van Jehova, den beheerscher en regter der wereld, genoemd wordt. Ook zijn het niet alleen de schuldigen onder de Joden, die gevonnisd zullen worden, maar tevens de vreemde volken; bijgevolg alles, wat men zich toenmaals met de

benaming »de wereld» voorstelde. Bovendien zou, ten gevolge van dit oordeel, de geheele wereld eene nieuwe gedaante ontvangen; *een nieuwe hemel en eene nieuwe aarde*, d. i. een nieuw wereld-heelal, zou er daargesteld worden. Hoe was het mogelijk, dat men over de inleiding dier groote verandering van al het bestaande, over het oordeel van den dag Jehová's, anders dan als een oordeel over alle levenden, als een wereldgeregt kon denken 1)?

2°. *De voorstelling, dat dit oordeel der wereld in de eerste plaats slechts den boozen verschrikkelijk, maar den braven veeleer gewenscht zijn moet.* Immers ten behoeve dezer laatsten zal het geschieden, dat regt en gerechtigheid geoefend worden; hun zal daardoor hulp, verlossing, wraak verschaft, hun dat betere tijdvak geopend worden, wanneer hunne zaak zegevieren en de volheid des heils hun erfdeel zijn zal.

1) Deze voorstelling moest wel grooten invloed oefenen op de vorming der karakteristiek-joodsche meening omtrent het gewigt van het jodendom en des joodschen volks in de wereld. Bij de profeten, wier zending zich buitendien tot hun eigen volk bepaalde, zijn het steeds de Joden, ten wier behoeve God al dat groote wat hij voorspellen laat, wil volbrengen. Zelfs het eindelijk oordeel der wereld zal in de eerste plaats om der Joden wille geschieden, en even zoo de daarop volgende vernieuwing der wereld het eerst voor de Joden en Jodegenooten. Wien mag het dan verwonderen, dat de Jood zich gewende om zijn volk, in den vollen zin des woords, als het hoofdvolk der aarde te beschouwen, en het lot der andere volken als afhankelijk van het lot des hoofdvolks zich voor te stellen? En moest dan ook Jeruzalem niet de hoofdstad aller hoofdsteden der aarde worden? Of de vreemdeling het erkende of verwierp, daarover bekommerde zich de Jood niet, die geloofde de ware toedragt der zaak te verstaan. Hij moest het toekomstig lot zijns volks met dat zijner hoofdstad, en diensvolgens ook het lot aller volken met dat van deze opper-hoofdstad verbinden. Wat aan haar geschiedde, moest hij zich denken voor alle volken der aarde beslissend te zijn. Zoo is het in de Openbaring. Wij zullen in de verklaring van het vijfde gezigt hiervan meer zeggen.

3°. *De voorstelling, dat de tijd deser beslissing, niettegenstaande al het wenschelijke, dat hij den vrienden van Jehova belooft, nogtans ook voor hen een tijd van velerlei en zware beproeving, angst en nood zijn zal.* Want vooreerst moest men verwachten, dat Jehova den dag der vergelding niet eerder zou laten aanbreken, dan als de vijanden van zijn' naam en volk juist op het ergste woedden; dus nog veel erger dan ooit van te voren. Bijgevolg moest men den laatsten tijd der vroegere huishouding als een' zoodanigen denken, waarin de bedorvenheid van geest en gemoed, de goddeloosheid, boosheid en geweldenarij tegen het reine en heilige weêrgaloos heviger, algemeener en kwaadaardiger zijn zou, dan in elken vorigen tijd. En dit te moeten verwachten en daarbij vooruit te zien, hoe veel zij zelve van hunne tegenstanders zouden moeten lijden, was immers den braven en vromen reden genoeg tot vrees. Zie Dan. 7: 7, 19, 25; 11: 33 vgg.; 12: 1. Maar ook konden zij, die midden onder de vijanden van Jehova leefden, onmogelijk hopen geheel verschoond te zullen blijven van de plagen, welke deze treffen zouden. Veeleer moesten zij denken, dat ook die slagen hen allezins en menigwerf bereiken zouden. Te meer, daar ook zij zelve niet alle volnaakt waren, en dit vuur der smarten voor velen hunner wel een vuur van loutering zijn mogt. Zie Dan. 11: 35; 12: 18. Daarom spreken de profeten altijd van maar *weinigen, die dezen nood ontkomen zullen.* En deze weinigen zijn bij hen meest diegene, welke zich door den jammer des lijdens tot eene echte boetvaardigheid en verbetering hebben laten wekken. Dit is dat zoo buitengewone *treuren, weenen en weeklagen* (uit berouw en boetvaardigheid); dit, dat *algemeene gedreven worden door den geest van Jehova* (hier: den geest van nadenken, heiligen, verbeteren), hetwelk in die laatste dagen (van den *Olam*

hassek) bij hen, die geschikt bevonden worden om over te blijven, zal plaats hebben. Zie Zach. 12: 10 vgg.; Joël 3: 1; Jez. 32: 15; 44: 3; Ezech. 39: 29 enz.

4°. *De voorstelling, dat de dag van Jehova, die vreeselijke oordeelsdag, de voorbereiding is tot het tweede betere tijdperk der wereld.* Want die betere tijd zal niet kunnen aanvangen vóór het booze en de boozen gestraft zijn, en zal ook daarna niet langer uitgesteld mogen worden. Zoo is het dan ééne voorstelling, als er gezegd wordt: *de dag van Jehova komt*, en: *de Olam habba, de tijd des heils voor de braven en vromen zal beginnen.* Dit vloeit van zelf voort uit de voorafgaande schets der zaak.

5°. *De opvatting der benaming »dag van Jehova» of »dag des Heeren» in naauweren en ruimeren zin.* In den naauweren zin des woords is het één eigenlijke dag, de bepaalde dag, op welken het oordeel van Jehova zal voltrokken worden. In de ruimere beteekenis verstond men er door den geheelen tijd, zoo lang het geregt duurt, zonder er bij te bepalen of het in ééne dag zal afgeloopen zijn, dan in vele. En nog verder breidt zich de zin dezer uitdrukking uit, wanneer men met de woorden: »de dag des Heeren komt,» zeggen wil, dat de *Olam habba*, het daarop volgende tweede tijdvak der wereld, nabij is; dan toch wordt het een tijd, die wel in het verledene begonnen is met het oordeel van Jehova, maar in de toekomst volstrekt geene grenzen heeft 1).

Tot hiertoe schijnt het *idée* 2) van *vergelding* het

1) Hierover nader in de verklaring van Openb. 1: 40.

2) Ik behoud dit woord, omdat het in onze taal reeds vrij gebruikelijk is, en wij geen ander geschikt woord hebben voor hetgeen de menschelijken geest als de volkomenheid eener zaak zich voorstellen, denken of begrijpen kan, t. w. naar mate zijner vatbaarheid. B. v. *het idée van vergelding*, in den zin van deu

eenige te zijn, waaruit alle die voorstellingen zijn gesproten, en in hetwelk zij leven en zich bewegen. Maar het *idée van den Messias* is met het vorige naauw vermaagschapt. Want veel, wat men van den Messias hoopte, verwachtte men als vergelding. Daarom verbinden ook reeds de oudere profeten messiaansche verwachtingen met de uitzigten op den *Olam habba*. Te weten, men verwachtte een toekomstig overmatig volksgeluk in den bepaalden vorm van een zoo magtig als bloeiend rijk der vereerders van Jehova. Er behoorde bij deze voorstelling noodzakelijk een stichter en beheerscher van dit rijk, een nieuwe David en meer dan David, want het nieuwe rijk zou niet alleen gelijk zijn aan dat van David, maar het ver overtreffen. En deze is hij, dien men langzamerhand niet alleen als de andere koningen, een' *gezalfde* (מָשִׁיחַ, *maschiach*, *Messias*), maar bij uitnemendheid den *gezalfde*, den Godgewijden 1) *gezalfde* noemde. Sints deze nu

---

tekst, is niet de voorstelling, welke de Jood er zich van maakte, maar zijne ideale voorstelling dier zaak, of de vergelding in die volkomenheid, welke hij zich *kon* voorstellen. Even zoo is het *idée van den Messias* het joodsche ideaal van dien verwachten persoon, wat den Jood mogelijk was zich te vormen, te bedenken of begripen. Ons christelijk *idée van den Christus*, zoo wij nog na de »openbaring Gods in het vleesch» van een *idée des Heilands* mogen spreken, is natuurlijk veel hooger. *Vert.*

1) Het degelijkste over den oorsprong en de ontwikkeling van het *idée van den Messias*, bijzonder met betrekking tot godsdienst en zedelijkheid, is voorzeker hetgeen Dr. PAULUS (Prof. te Heidelberg) daarover zegt in de voorbereidende Inleiding tot zijn leven van Jezus. Wat daar afgehandeld is kunnen wij hier als bekend veronderstellen, en terwijl wij het doen, stippen wij slechts het voornaamste uit de geschiedenis van het ontstaan en den voortgang van dit *Messias-idée* ter loops aan. Maar bij het verwijzen naar deze zoo uitvoerige als grondige verhandeling van onzen eerwaarden Nestor, herinneren wij ons met een, dat ook zij den oorsprong en de beteekenis van het gebruik der koninklijke zalving, bijgevolg de grond-beteekenis van het woord *Messias* niet

het doelwit der uitzigten van het volk geworden was, trokken alle eschatologische voorstellingen zich als tot één middelpunt te zamen in de verwachting van zijne komst en van zijn rijk. Door hem zou bovenal de laatste toestand der dingen gegrondvest worden; en van nu aan werd het de hoofd-inhoud der Eschatologie te onderzoeken, hoedanig zijne verschijning zijn zou, wat haar voorafgaan en vergezellen, hoe zij werken en tegengewerkt worden zou, hoe de beslissing volgen zou, kortom, hoe in deze *crisis* alles zou komen, zich vormen, zijn en blijven. Maar bij de profeten zelve, vooral de ouderen, als Jezaja, Ezechiël, Joël, en in sommige Psalmen, is het *idée* van den Messias nog zeer *subjectief*, zoowel ten aanzien des persoons, dien men als den toekomstigen Messias geloofde te moeten verwachten (naar mate men van iemand der tijdgenooten of nakomelingen iets groots voor het heil des volks hoopte en geloofde), als ten aanzien der zaken, die men zich van den Messias

---

opheldert, maar, als doorgaans ten onregte geschiedt, voor bekend houdt. Het is, wel is waar, bekend, dat de zalving eene toewijding was, en de gezalfde persoon als een geheiligde beschouwd moest worden; maar er wordt niet onderzocht, *hoe* men oudtijds over de betrekking tusschen zalving en heiliging dacht, omdat men zelf zoo zeer gewoon is beide begrippen aan elkander te verbinden, dat men geen onderscheid merkt, en de verwantschap van beide niet gaat onderzoeken, die toch geene natuurlijke is. Onze meening is deze. De oudste voorbeelden van olie, tot eene heiligende toewijding gebezigd, vinden wij Gen. 28: 18; 35: 14. En juist deze voorbeelden schijnen ons ophelderend. In de eerste der aangehaalde plaatsen rigt Jakob in den omtrek van het latere Bethel na dien slaap onder den blooten hemel, waarin God hem verschenen was, den steen, waarvan hij zich als een kussen bediend had, tot een gedenkteeken op en begiet hem met olie, d. i. hij maakt den steen tot een altaar en offert er op. Indien hij een offerdier en vuur gehad had, dan zou hij op dit geïmproviseerde altaar een gewoon offer gebragt hebben, waardoor het gesmolten wet van het dier op het altaar gedropen zijn zou. Maar hij had die benoedigheden niet tot zijne dienst, en de olie, die hij bij

beloofde (naar mate de nood der tijden hiertoe aanleiding gaf). Het geraakte eerst toen bij de Joden tot *objeo-*

sich had, moest daarom de plaats des offers vervangen. Nu was de met olie begoten steen niet meer een gewone, maar iets van de gewone dingen afgescheidens, iets Gode gewijds, iets geheiligds, want hij was *altaar*. Dit blijkt nog duidelijker uit de tweede plaats, waar Jakob, na eene andere verschijning Gods, weder in den omtrek van Bethel op nieuw een steenen gedenkteeken oprigt, en behalve het drankoffer er weder olie op uitstort, in plaats van het spijsoffer, dat hij weder niet bij zich had. Aldus werd datgene, waarop men olie giet, door die olie 1°. tot een altaar, en vervolgens 2°. als altaar tot iets Gode geheiligds. Lezen wij later bij Exod. 30: 26 vgg., dat ook de Tabernakel en alle zijne gereedschappen met olie gezalfd moesten worden, dan beteekende het, dat de olie dat alles als 't ware tot altaren maakte, of er de heiligheid eens altaars aan mededeelde. Dit zelfde geldt ten aanzien der zalving van personen, priesters, hooge priesters, vorsten, koningen*).

*) Deze verklaring, hoe scherpzinnig ook, wil mij niet voldoen, zij is 1°. te gezocht en 2°. nog te onvolledig. Te gezocht, want moeilijk zal men zich een' persoon als altaar voorstellen, of gelijk hier staat een' persoon » tot altaar gemaakt;” en nog te onvolledig, want ook zij verklaart het verband nog niet tusschen de wijding of heiliging en het met vet bedruipen van den steen. Ook gaat de stelling niet door: omdat de steen met gesmolten vet of met olie besprengd of begoten wordt, daarom wordt hij een altaar, daarom een Godgewijd voorwerp; want volgens des schrijvers eigene voorstelling moest er aldus geredeneerd worden: omdat de steen tot altaar gebruikt wordt, daarom wordt hij met olie overgoten, gezalfd. Eindelijk is het eene magtaprenk, dat Jakob, toen hij voor de tweede maal te Bethel kwam, geen spijsoffer bij de hand sou gehad hebben. Immers het tegendeel is veel waarschijnlijker, dewijl hij zich daar ter plaatse met alle zijne bezittingen bevond. — Liever zou ik het verband tusschen de zalving en heiliging der voorwerpen op volgende wijze verklaren. Het bloed van dieren was bij alle oude volken in den hoogsten zin *heilig*. Het bloed, of wat oudtijds voor hetzelfde gehouden werd, het leven, de ziel was het eigendom der Godheid. Alles, waaraan bloed kleefde, was Gode heilig, en de ergste ontheiliging kon door bloed weder verzoepd worden (zie vooral Exod. en Levit. vergel. met de zeden van andere oude of oostersche volken). Even zeer was het vet van dieren (misschien als het voedszaamste, smakelijkste, geurigste des offers) Gode *heilig*, Lev. 3: 16, en elders. En deze heiligheid werd waarschijnlijk overgebracht op het vet van planten, het vette des velds, de olie der olijven. Elk voorwerp dus, waarop men olie goot, was dan Gode heilig, werd door eene plegtige zalving afgezonderd tot Gods eigendom. Vergel. Exod. 29: 21. Levit. 8: 30, waar het gebruik van bloed en olie tot wijding van Aäron en zijne zonen gepaard gaat. *Vert.*

tiviteit 1), volledigheid en volmaking, toen men uit de geheele verzameling der heilige boeken des volks, alles wat op den Messias en zijn rijk betrekking had, uitzocht en tot één beeld zamenvoegde. Bijzonder rijke stof tot dit beeld ontleende men uit het boek Daniël, waar het duidelijke aanwijzingen geeft van den idealen *Messias*, dien het werkelijk voor 't eerst zóó noemt, van den *Zoon des menschen*, van het *rijk der heiligen*, enz. Maar de hoofdtrek van het tafereel bleef altijd een zegevierend veroveraar en heerscher uit Davids nageslacht, onder wiens regering het volk der getrouwe vereerders van Jehova het eerste en gelukkigste volk der aarde zijn zou. Werd nu aldus dit *idée* gewijzigd, het moest ook weder op zijne beurt die voorstellingen wijzigen, welke zich onmiddelijk uit het *idée* der vergelding ontwikkeld hadden. Het was toch natuurlijk, dat men thans in den Messias hem zag, die alle de veranderingen zou veroorzaken, welke volbragt moesten worden, eer de wereld zoo als zij is, in den toestand der wereld zoo als zij worden zal (de *Olam hassek* in den *Olam habba*), overging. Ook moest men denken, dat de hoofdzaak dier toekomstige veranderingen bestaan zou in de stichting van een rijk door den Messias, waarin de vromen en braven het uitstekend goed zouden hebben. Om deze redenen wendde zich het reikhalzend verlangen naar eene betere toekomst in de eerste plaats tot den Messias. Doch veel belangrijker wijzigingen ontving de voorstelling der vergelding van het booze, die de vergelding van het goede voorafgaat, door den invloed van het Messias-*idée*. Wel kon men van deze vergelding denken, dat zij ten minste gedeeltelijk door den Messias aangevangen

---

1) *Subjectief* is een *idée*, wanneer het alleen bestaat in den eigenen geest; *objectief*, wanneer het ook als voorwerp, buiten den eigenen geest bestaande, door hem wordt opgemerkt. *Vert.*

en voltooid zou worden. Wel kon men denken, dat hij-zelf bij zijne komst niet alleen zijne besliste tegenstanders en vijanden, gelijk alle boozen, bestrijden, overwinnen en uitroeijen, maar ook de laauwen en onvas-ten uit het getal der minder strafbaren tuchtigen, lou-teren en ziften zou. Maar toch hadden de profeten al te bepaald gesproken van een door Jehova in eigen' per-son te houden wereldgeregt, en wel van een zoodanig, dat niet alleen tot wegruiming der goddeloozen en hun-ner goddeloosheid dienen moest, maar ook aan elkeen vooraf zijne verdiende mate van lijden en kwalen moest opleggen, dan dat alles op den zegevierenden strijd van den Messias tegen zijne verachters en vijanden kon wor-den overgebracht, en in deze ééne voorstelling besloten worden. Deze zwaarigheid werd echter opgelost, door-dien men dat vreeselijke, dat de profeten in de schets van het oordeel des Heeren zamengevoegd hadden, nu vóór de verschijning van den Messias liet gebeuren, en tot haar voorspel maakte. Men kwam hiertoe te ligter, dewijl men buitendien geloofde te moeten veronder-stellen, dat de laatste tijd (vóór den *Olam habba*) een hoogst zedelooze, van alle boosheid overvloeijende en deswegens ook een zeer rampzalige tijd zijn zou (zie boven onder No. 3). Aldus werd nu, in plaats van ééne verschrikkelijke gebeurtenis vóór den *Olam habba*, *tweeërlei vreeselijks* aangenomen, vooreerst het voorspel van des Messias verschijning, genomen uit het oude profetische beeld van den dag Jehova's, of van zijn wereldgeregt, en daarna de komst zelve van den Messias, zoo ontzaggelijk voor de boozen en onvas-ten. De Joden van lateren tijd, hoewel naar Matth: 24: 8 ook reeds ten tijde der Apostelen, hadden voor die eerste reeks van vreeselijke dingen eene eigene uitdrukking: *de messiaansche barensweeën, chefle-*

hammaschiach 1). Vragen wij, waarin deze weeën bestaan moesten, zoo krijgen wij ten antwoord: in schrikwekkende teekenen des hemels, aardbevingen, afgrijselijke zedeloosheid, oorlogen en oorlogsgeschreeuw, duurte, honger, pest, verleiders en verleiding tot valsche godsdienst, en dergelijke. De uitvoerigste en volledigste teekenaar dezer verwachtingen is Daniël, bijzonder in H. 7, 11 en 12. Mattheus heeft ons een voornamelijk hieruit getrokken beeld der voorstellingen opgeschreven, H. 24: 4—30, 37—41; waarbij men de gelijkkluidende teksten van Mark. 13: 5—27 en Luk. 21: 6—28 vergeleijken moet. Anderen, bezig om het verlerleije dier heillooze verschijningen in een geregelden vorm te brengen, dachten zich de zaak als het geregt der tien plagen van Egypte, terwijl zij waarlijk alle te verwachten verschrikkingen in tien plagen verdeelden, die evenwel niet over een enkel land, maar over de geheele wereld komen zouden. Zoo vindt men het bij vele latere Rabbijnen 2); maar zoo ook reeds in de Openbaring. In deze voorstelling vervangen de *Chefle-hammaschiach* weder volkomen dat oud-profetische oordeel van Jehova. Ook wordt nergens de Messias, maar Jehova zelf als diegene gedacht, van wien de barensweeën der komst van den Messias afkomstig zullen zijn. Deze voorbereidende dag der Messias-dagen is dan nu in meer bepaalden, in nauweren zin des woords, *de dag Jehova's*. Eerst wanneer deze *weeën* voorbij zijn, komt de Messias om zelf zijne slagen den vijanden toe te brengen, en voorts de schatkameren van zijn rijk

1) **חבלי המשיח**, niet de weeën *van den Messias*, maar die van den laatsten tijd vóór zijne komst. Men vindt ook eenvoudig **חבליים**, *chebalim*, *weeën*. Grieksch: *ὄστρες*.

2) Voornamelijk in het boek *Sepher abkath rochel*, uitgegeven door HULSIUS. Anderen bij EISENMENGER, *entdecktes Judenthum*, II, bl. 794 vgg.

den zijnen te openen. Wat de nadere omstandigheden betreft, onder welke hij komen zou, deze dacht men zich weer hoofdzakelijk overeenkomstig de beschrijving der komst van den Zoon des menschen bij Dan. 7.

Ook de Apostelen en hunne medegeloovigen deelden in alle deze verwachtingen. Jezus zelf spreekt bij de Evangelisten in denzelfden zin. Maar nu geboden de omstandigheden nog ééne zaak, die als nieuwe en laatste wijziging voorkomt, aan het beeld dezer verwachtingen toe te voegen. Het was de stelling, dat Jezus, die zich zelve voor den Messias uitgaf en door velen daarvoor erkend werd, en toch niet zóó gekomen was, als men den Messias verwachtte, eerst later op zulk eene indrukwekkende, den Messias waardige, wijze zich openbaren zou, dat namelijk vóór hem eene soort van oordeel der wereld, met hem de nederlaag zijner vijanden en na hem het rijk komen zoude, waarover hij of zelf of met zijnen Vader heerschen zou, of dat hij ten minste den Vader bereiden zou. Maar de discipelen hadden nog geene bepaalde meening over den tijd wanneer en de wijze hoe zulks geschieden zou, en te vergeefs zocht hunne nieuwsgierigheid van den Heer zelve nadere ophelderingen daarover te erlangen. Allerwaarschijnlijkst dachten zij in den aanvang hunner verkeer met hem, dat hij niet meer behoefde te *komen*, d. i. zóó te komen, als de Messias naar hunne meening komen moest, want hij was er reeds; maar dat nu nog de omstandigheden zijner verheerlijking als Messias verwezenlijkt moesten worden, en dat zulks gedurende zijn verblijf onder hen reeds beginnen zoude. Maar toen hij hen op het vooruitzicht voorbereidde, dat hij sterven, een' geweldigen, smadelijken dood sterven zou, en vooral, toen hij eindelijk in de magt zijner vijanden geraakte en werkelijk stierf, ja den dood des kruises stierf en begraven werd, — toen kon hunne verwach-

ting, dat hij als Messias komen zoude, geene andere wending nemen, dan dat hij op eene messiaansche wijze van den hemel komen zou, in welken hij na zijne opstanding en hemelvaart was opgenomen. Juist zóó laten de Evangelisten hem zelve voorspellen. Ook scheen dit met de profeten in zoo verre overeen te stemmen, als ten minste bij Dan. 7: 13, eene in dit opzigt gaarne gebezigde plaats: »Er komt een *met de wolken des hemels*, als eens menschen Zoon,» gelezen wordt. Niettemin werd deze plaats van eene nederdalende vaart op de wolken begrepen, hoewel het eene opklimmende zijn moet, gelijk wij in onze verklaring, bij Openb. 1: 7, nader hopen aan te wijzen. Genoeg, zóó vestigde zich nu deze voorstelling in de Eschatologie van den apostolischen tijd. Volgens alle Evangeliën en Brieven, zal de ten hemel gevaren Messias Jezus, na de voorafgaande stormen van een hoogst ongunstigen en noodlottigen tijd (der *Cheste-hamma-schiach*), van den hemel op de aarde terug komen, zijne tegenstanders verslaan, en op dezelfde aarde zijn heerschend wereldrijk stichten.

Onze christelijke godgeleerden hebben dit de *wederkomst* van Jezus genoemd, een woord dat geheel onbijbelsch is, want het komt zelfs niet eenmaal in het N. T. voor. De Schrift spreekt van zijn *komen*, zijn *openbaar-worden*, zijne *ontdekking*, zijn *tegenwoordig-worden*, zijne *verschijning*, of *de verschijning van zijn tegenwoordig worden* 1). Het is hetzelfde wat reeds van oudsher bij de Joden het komen van den Messias geweest is en nog altijd is. Van eene *wederkomst* als Messias konden zelfs de Christenen geene voorstelling hebben, want Jezus was tot hen nog niet *gekomen* als Messias, in zijne messiaansche heerlijkheid en onder

---

1) Ἐλευθεῖς, ἔρχεσθαι, φανεροῦσθαι, ἀποκάλυψις, παρουσία, ἐπιφάνεια, ἐπιφάνεια τῆς παρουσίας.

die omstandigheden, die de verschijning van den Messias voorafgaan, vergezellen en volgen moesten. Wanneer hij dus later op deze wijze verschijnen zou, dan moesten zij het diensvolgens niet een *wederkomen*, maar een *komen* noemen.

Zietdaar nu de *toekomst, parusia* 1), van Jezus, den uit den hemel komenden Messias. De Openbaring verkondigt haar als nabij zijnde. Wij zullen later onderzoeken, hoe wij, thans-levenden, deze verkondiging moeten beoordeelen. Slechts willen wij even aanmerken dat niet alleen ons Boek, maar het geheele N. T. mede in deze vraag betrokken is. Immers, alle schriften van het N. T., behalve alleen de drie kleinste, de brief aan Philemon en de twee laatste brieven van Johannes, drukken menigvuldiger of schaarscher, uitvoeriger of korter, meer opzettelijk of als ter loops deze verwachting der Toekomst van Jezus, den Messias, uit, of veronderstellen haar althans. Ook zien wij ten dezen geene volstrekte noodzakelijkheid om de hiertoe behoorende uitdrukkingen van Jezus zelf, gelijk de Evangelisten ze opgeven, van die zijner leerlingen in de Brieven af te scheiden 2), alsof de zaak anders door Jezus werd voorgesteld, dan door de laatsten. Er is geen onderscheid, of wij hem zelve, dan of wij zijne Apostelen van deze dingen hooren. Altijd is het een zoodanig *komen van Jezus*, als bij de Joden de algemeene voorstelling van het komen des Messias; altijd wordt de tijd en wijze

1) De schrijver bewaart in het oorspronkelijke werk steeds het Grieksche grondwoord *parusia*. Ik vind geene reden om hem in dezen na te volgen, daar ons »toekomst van den Heer Jezus» zoo schoon het denkbeeld van *parusia* (toekomstige tegenwoordigheid) uitdrukt. *Vert.*

2) Deze aanmerking geldt BOEHME, in zijn geschrift *de spe Messiana*. Doch het is hier de plaats niet dit uitvoerig te ontwikkelen; het is voldoende naar de zoo aanstonds aan te halen teksten te verwijzen.

van zijn komen met dezelfde verwen geschilderd; altijd is het een *spoedig* 1), naar tevens een verrassend komen als van een dief in den nacht. De hoofdplaats is de reeds aangevoerde bij Matth. 24 met de gelijkkluidende. Aanleiding nemende uit de verzekering, dat van gindsch overheerlijk tempelgebouw, dat zij zoo zeer bewonderden, geen steen op den anderen blijven zou, vragen de discipelen: »Wanneer zal dat toch geschieden, en wat zal toch het teeken uwer toekomst en der voleinding van de eeuw 2) zijn?» Deze vraag leidt nu tot dat uitvoerige antwoord, waarin Jezus vooreerst de reeds aangehaalde *verschrikkingen* der *messiaansche barensweeën*, als voortteekenen zijner toekomst, stuk voor stuk met vermoeijende breedvoerigheid opgeeft, en vervolgens, vs. 30 vgg. aldus voortgaat: »Dan zal het teeken van den Zoon des menschen zichtbaar

1) BOEHME verzamelt in zijn aangeh. werk de bewijsplaatsen voor de stelling, dat de Toekomst van Jezus *welhaast* door de toen levenden verwacht werd, onder deze klassen (rubrieken): 1. Alle Apostelen [hierbij te voegen: en Jezus zelf] betuigen dikwijls, en zoo duidelijk mogelijk, de nabijheid van den verwachten dag. 2. De Apostelen [weder: en Jezus zelf] spreken van hen, die dezen dag beleven zullen, niet in den derden, maar den tweeden en eersten persoon: »gij'' en »wij.'' 3. Vele hunner uitdrukkingen, vooral van Paulus, zijn gegrond op de veronderstelling eener spoedige verandering van den toestand aller dingen. 4. De Apostelen, gelijk men weder uit verscheidene plaatsen, bepaaldelijk van Paulus, zien kan, houden het niet onmogelijk, dat zij zelve en menigeen hunner geloofsgenooten niet sterven, maar de toekomst huns Heeren nog beleven en met hen voortleven zullen. 5. Zij verdedigen deze hunne verwachting op eene eigene wijze tegen diegene, die reeds toen uit het lang wegblijven der verschijning van den Messias wilden besluiten, dat hij in 't geheel niet komen zoude.

2) De staten-overzetting heeft niet juist vertaald: *voleinding der wereld*. *Αἰών* is hier hetzelfde als *ὁ αἰών οὗτος*, *deze eeuw*, of *deze toestand der wereld*, de *Olam hasseh*, het eerste groote tijdvak, waarop het tweede messiaansche volgen moest. Wij zouden spreken van de *voleinding der oude, of eerste wereld*. *Vert.*

worden aan den hemel; dan zal men hem zien komen op de wolken des hemels met groote kracht en heerlijkheid. — — Waarlijk, ik zeg u, ditzelfde geslacht zal niet voorbij gaan, tot dat dit alles zal geschied zijn.” Uit de menigte der andere gelijklopende uitdrukkingen, die aan Jezus zelve worden toegeschreven, halen wij slechts de volgende naar de opgave van Mattheus aan, waarmede echter Markus en Lukas ook meest woordelijk overeenkomen 1):

H. 5: 5. Zalig zijn de zachtmoedigen, want zij zullen het aardrijk bezitten.

10: 23. Waarlijk, ik zeg u: gij zult met de steden Israëls niet gedaan hebben (d. i. uwe predikreis niet volbragt hebben), vóór dat de Zoon des menschen komen zal.

16: 27, 28. De Zoon des menschen zal in zijns Vaders heerlijkheid met zijne Engelen komen. — Waarlijk, ik zeg u, er zijn eenige onder degene, die hier staan, welke den dood niet smaken zullen, voor zij den Zoon des menschen zien komen in zijn rijk.

19: 28. Waarlijk, ik zeg u, gij, die mij gevolgd zijt, zult in die wedergeboorte aller dingen, wanneer de Zoon des menschen op den troon zijner heerlijkheid zitten zal, even zeer op twaalf troonen zitten, en de twaalf stammen Israëls oordeelen.

23: 39. Ik zeg u, van nu aan zult gij mij niet meer zien, tot dat gij zeggen zult: Geloofd zij die daar komt in den naam des Heeren!

26: 29. Ik zeg u, dat ik voortaan van deze vrucht des wijnstoks niet meer drinke, tot op dien dag, waarop ik op nieuw met u daarvan drinken zal in het rijk mijns Vaders.

---

1) De volgende plaatsen zijn naar des schrijvers eigene vertaling. *Vert.*

Ald. vs. 64. Ik zeg u, van nu aan zult gij den Zoon des menschen zien zitten aan de rechterhand der Majesteit en komen op de wolken des hemels.

Vervolgens:

Joh. 14: 18. Ik zal u niet als weezen achterlaten; ik kom tot u. 28. Ik ga heen en kom tot u. 16: 16. Binnen kort zult gij mij niet zien; en weder binnen kort, dan zult gij mij zien, want ik ga tot den Vader.

21: 22. Jezus zegt tot Petrus: Wanneer ik wil, dat deze (de discipel, dien hij liefhad) blijve tot dat ik kom, wat gaat het u aan?

Onder de gelijkenissen van Jezus behooren hiertoe voornamelijk die van den onvruchtbaren vijgeboom en van de oproerige arbeiders in den wijngaard.

Op gelijke wijze spreken de Apostelen en andere discipelen. Er volge nog gene keur van bewijzen uit hunne Schriften.

Johannes de Dooper verbindt reeds met de aankondiging der nabijheid van het Messias-rijk ook de nabijzijnde bestraffing der boozen, Matth. 3: 2, 7, 9.

De beide zonen van Zebedeus doen aanzoek om de eereplaatsen ter rechter- en ter linkerzijde van den troon des Messias, ald. 20: 20 vgg.

Zeer kort voor zijne hemelvaart vragen hem de Apostelen en discipelen: of hij misschien op dit tijdstip den troop Israëls weder herstellen zal, Hand. 1: 4.

Bij gelegenheid der genezing van den kreupelgeborene zegt Petrus, Hand. 3: 19—21: »Betert u dan, opdat de tijden der verademing van God mogen komen, namelijk dat hij u zende den vooraf verkondigden Messias Jezus, dien de hemel moest opnemen tot de tijden der herstelling aller dingen (d. i. tot aan de vernieuwing van het heelal), waarvan God door den mond zijner heilige profeten gesproken heeft.»

Paulus leeft en beweegt zich in de gedachte: *de Heer*

komt (*maran atha 1*)), wat hij de *toekomst, verschijning, openbaring* (ontdekking) van Jezus noemt 2). Want hij zal van den hemel komen, met zijne hemelsche heirmagt en het bazuingeklank van den aartsengel zal hem vooruit gaan 3). Paulus noemt den dag, waarop zulks geschieden zal, den *dag van Jezus den Messias, dien dag*, ook den *dag der verlossing* 4). Hij verwacht dezen dag als nabij zijnde 5), want *reeds*, meent hij, *zijn het de laatste tijden* 6), reeds komen de teekenen van 's Heeren Toekomst duidelijk te voorschijn 7), als daar zijn: zedeloosheid, verleiding, vervolging en allerlei nood. Wel verwachten anderen dezen dag nog vroeger dan hij, maar ook hij verwacht het nog, hem te zullen beleven 8), en betuigt diensvolgens te wachten op de zaligheid die te hopen is (de zalige hoop) en de heerlijke verschijning van den grooten God en zijnen Zaligmaker Jezus 9). Hij verheugt zich in dit vooruitzicht en wil, dat ook zijne geloofsgenooten zich daarin zullen verheugen 10). Want daardoor zullen de geloovigen hoog verheven worden. Zij zullen tot regters over de wereld, ja zelfs over de Engelen aangesteld worden 11). Ook de overige natuur (de levendige en levenlooze) zal dan een' beteren toestand intreden; zij zelve weet het en smacht er naar 12). Des te meer zullen dan ook de geloovigen uit den slaap der zonde ontwaken, dewijl

1) 1 Cor. 16: 22.

2) De Concordantiën op deze woorden.

3) 1 Thess. 3: 13; 4: 16; 2 Thess. 1: 7.

4) De Concordantiën op het w. *dag*.

5) 2 Thess. 2: 2.

6) 1 Tim. 4: 8.

7) 2 Thess. 2.

8) 2 Tim. 3, vooral vs. 1, 5, 9.

9) Tit. 2: 13.

10) Phil. 4: 4, 5.

11) 1 Cor. 6: 2, 3.

12) Rom. 8: 18., vgg.

deze tijd reeds nader bij is, dan toen zij het geloof aannamen 1). Bepaaldelijk moesten zij de gedachtenis des Heeren vieren tot dat hij komen zoude 2).

De brief aan de Hebreëŋ vermaant de Christenen vast te houden aan de belijdenis der hoop, omdat die het beloofd heeft, getrouw is; zij zagen toch reeds, dat de dag naderde. Het zijn reeds de *laatste dagen*, het *einde*; het zal daarom slechts een korten tijd duren tot dat die te komen staat komen zal, en hij zal niet vertoeven 3).

Petrus leert: Alles nadert tot het einde; derhalve mogen de geloovigen zich verblijden, ofschoon zij nog een korten tijd door menigerlei verzoekingē bedroefd zullen worden 4). Wel ziet hij reeds spotters, die vragen: Waar is nu de beloofde toekomst des Heeren? Maar deze spotters versterken hem juist in zijne hoop; want zulke zouden er immers in *den laatsten tijd*, vóór de toekomst des Messias, komen. Terwijl de Apostel hen wederlegt, bevestigt hij op nieuw, dat de dag des Heeren zal komen als een dief, dat alsdan de hemelen krakend zullen instorten, enz. 5).

Johannes betwijfelt het in zijne brieven niet, dat hij in den laatsten tijd leeft. Hij erkent zulks bijzonder daaraan, dat, terwijl men wist, dat de *Anti-messias* (Antichrist) in den laatsten tijd komen zou 6), er reeds vele Antimessiassen waren.

Jakobus vermaant de broederen te volharden tot aan de Toekomst des Heeren; want deze is nabij, de Regter staat voor de deur 7).

1) Rom. 13: 11.

2) 1 Cor. 11: 26.

3) Hebr. 10: 23, 25; 1: 1, 2; 6: 11; 10: 37.

4) 1 Petr. 4: 7; 1: 6; 5: 10.

5) 2 Petr. 3.

6) 1 Joh. 2: 18.

7) Jak. 5: 7, 8, 9.

Ook Judas bewijst uit het aanwezig zijn van verachters der godsdienst om zich heen, dat het de *laatste tijd* is 1).

Men kan vele andere hiertoe behoorende plaatsen in de Concordantiën op de woorden *Rijk* en *Hoop* vinden. De *hoop*, waarvan de Apostelen zoo dikwijls spreken, is toch bijna altijd deze hoop op de komst van den Messias; en even zoo is het *rijk* van den Messias of van God bijna altijd dat wereldrijk, hetwelk Jezus na zijne Toekomst zou stichten.

Tot dus ver komen allen uit de joodsche oudheid, die over deze dingen hunne stemmen laten hooren, met elkander overeen, de Openbaring met de andere schriften des N. T. en beide met de Rabbijnen. Maar anders is het in sommige tot dit onderwerp behoorende leerstukken, wanneer wij ze namelijk leerstukken noemen mogen, wat zij den ouden in geenen deele waren, en niet meer dan eigene opgevatte meeningen, waarover het niemand inviel eenen andersdenkende aan te vallen. Wij noemen onder deze verschillend opgevatte leerstukken in de eerste plaats deze twee: van den *duur* der werkzaamheid van den Messias, en van de bijzondere *omstandigheden* des algemeenen oordeels over de wereld, waarvan men wel moet onderscheiden het geregt der *Chefte-hammaschiach* op den dag Jehova's; terwijl wij ons voorbehouden over een derde dezer leerstukken: de nadere omstandigheden van de *opstanding der dooden*, later te handelen.

Naar mate men verschillend over het eerste leerstuk dacht, moest ook de voorstelling, uit de beide andere gevloeid, zich verschillend wijzigen. Voornamelijk is dit het geval met het tweede. Oordeelde men, dat de Messias, ter-

---

1) Jud. 18.

stond na zijne Toekomst, alles wat hij te verrigten had elkander haastig zou laten opvolgen, zoo meende men ook, dat het algemeene wereldgeregt dadelijk zou aanvangen, en droeg daarbij tevens het ambt van weréldregter op aan den toch buitendien reeds aanwezigen Messias; en dit wel te meer, daar het vroeger bij deze voorstelling had kunnen schijnen, dat zijn werk als Messias in vergelijking met de grootschheid zijner Toekomst (*parusia*, verschijning) niet belangrijk genoeg was. Bepaalde men echter een langer tijdverloop voor het werk van den Messias, zoo liet men eerst daarna het algemeene oordeel der wereld aanvangen, en liet het daarbij te oefenen regterambt over aan Jehova, den oorspronkelijken regter der wereld. Het beeld der eerste voorstelling wordt ons in de Evangeliën, dat der laatste in de Openbaring geschetst.

In de Evangeliën, b. v. bij Matth. 24 en 25, volgt op de toekomst van den Messias terstond het algemeene wereldgeregt, en daarop volgt verder — niets. Want ieder moet begrijpen, dat daarmede alles zóó bepaald is, als het in alle eeuwigheid blijven zal. — In de Openbaring volgt op de Toekomst van den Messias zijne duizendjarige heerschappij op de nog niet herschapene aarde. Na deze duizend jaren wordt eerst het algemeene oordeel gehouden en vervolgens de hemel en de aarde vernieuwd en alles zóó ingerigt, als het voortaan tot in alle eeuwigheid blijven zal. — De meening van den Apostel Paulus houdt het midden tusschen beide voorstellingen. Wel volgt ook bij hem het algemeene oordeel der wereld spoedig op de Toekomst des Messias, en geschiedt door dezen; niet te min is dit oordeel van geen' korten maar van een' redelijk langen duur; want daar de Messias allen, die hij oordeelen zal, niet geneigd vindt zich te laten regten, zoo moet hij eerst naar alle zijden tot aan de einden der aarde tegen de wederspannigen optrek-

ken, hen beoorlogen, overwinnen, en zich zelve zoowel als zijnen zender, Jehova, onderwerpen. Dit alles behoorde mede tot zijn wereldgeregt. De andere menschen, die zich reeds aan hem onderworpen hebben, leven een tijdlang rustig onder zijne heerschappij, wier duurzaamheid gelijk staat met die der voltrekking van zijn oordeel; want zoodra hij alles zich onderworpen heeft, geeft hij ook zijn rijk over aan den Alregeerder 1).

Maar hoe, wanneer hij nu, naar die eerste voorstelling in de Evangeliën, het geheele werk der Toekomst spoedig en binnen kort volbrengt, en de eeuwige orde der dingen daarop terstond aanvangt, waar niet Hij, maar God zelf alles beheerscht, — waar blijft dan het Messias-rijk? Of is er misschien in het beeld der Evangeliën geheel geen Messias-rijk? — Waarlijk, men vindt er volgens die plaatsen, waarin de voorstelling scherp *consequent* (met éénheid) wordt volgehouden, geen Messias-rijk, maar alleen *een' laatsten dag*, en terstond na dezen het *Rijk des Vaders* 2). En even zoo is het in die boven aangehaalde hoofdplaatsen voor de Eschatologie der Evangeliën, met name bij Lukas 21: 31, waar uitdrukkelijk gezegd wordt, dat het *rijk van God* onmiddelijk op de Toekomst zal volgen, terwijl de anderen, Markus en Mattheus 3), duidelijk genoeg te verstaan geven, dat zij de zaak niet anders opvatten dan Lukas. Want wat bij dezen het begin is, stellen zij voor als *het laatste*. En *het laatste* (de *Eschata*) is overal in alle voorstellingen een tijd, waarin God zelf heerscht,

1) 1 Cor. 15: 24 volg.

2) DE WETTE meent dus in zijne Dogmatiek ten onregte, dat Mattheus 26: 29 het *chiliasmus* (het duizendjarig rijk) predikt; daar is het *rijk des Vaders* veeleer niets anders dan de *Olam habba*,

3) Wij blijven steeds bij onze overtuiging dat de drie synoptische Evangelisten in deze orde uit elkander geput hebben.

de *Olam habba*. Zal er dus een tijd zijn, waarin de Messias regeert, dan moet deze genen *laatsten* altijd voorafgaan. Gevolgelyk moet in de prediking der laatste dingen, eerst de Toekomst, vervolgens het Messias-rijk, en na de voleindiging hiervan het nieuwe eeuwige rijk van God genoemd worden. En waarlijk alle die plaatsen, welke het hoofddoel der zending van Jezus en het werk zijner Toekomst in de vestiging van *het koningrijk Gods of der hemelen*, en niet zoo zeer van het Messias-rijk vinden, stemmen hierin overeen. Het is de doorgaande regel in de Evangelien. Nogtans is deze overeenstemming niet altijd even getrouw vastgehouden, maar hier en daar in de Evangelien verschijnt er ook een Messias-rijk, hetwelk duidelijk en stellig van het later komende *rijk des Vaders* onderscheiden wordt. Zoo zal men, volgens Luk. 17: 22, eens verlangen ook maar ééne der *dagen van den Messias* te zien. Zoo zal, volgens denzelfden, 18: 29, 30, wie veel voor het rijk van God opoffert, reeds in den *Olam kasseh* (ten tijde van den Messias) veelvoudig daarvoor weder ontvangen en in den *Olam habba* het eeuwig leven. Zoo wordt de Messias aldaar, Hoofdst. 19: 12 vvg., vergeleken bij een' rijken edele, die zijnen knechten tien *minen* 1) in bewaring geeft, en die *te huis* (bij de Joden) *een koningrijk heeft*, maar die ook heen gaat om *buitenlands* (bij de heidenen) *een ander koningrijk* te veroveren. Zoo lezen wij, nog bij Luk. 22: 29, 30, deze woorden van Jezus: »Gelyk mijn Vader mij een rijk heeft toegezegd, zoo zeg ik u toe, dat gij in mijn rijk aan mijne tafel zult eten en drinken, op troonen zitten en de twaalf stammen Israëls oordeelen.» Bij Matthi.

---

1) Onze overz. vertaald dit woord door *ponden*. Het was een Grieksche munt en gewigt. De gouden *mine* wordt zelden genoemd. De zilveren woog bijna 29 lood, en had eene waarde van f41-25.

Vert.

13: 41, 43 wil de Zoon des menschen alle slechten uit *zijn rijk* uitschiften, opdat de regtvaardigen in het *rijk huns Vaders* blinken zullen als de zon. En zelfs in die afscheidsworden, Matth. 28: 20. »Ik ben met u alle dagen tot aan het einde van den *Olam*,» schijnt men dit zijn vertoeven bij de zijnen zoo te moeten verstaan, dat hij van zijne Toekomst af tot aan het einde van den *Olam hasseh*, gedurende het geheele Messiaansche tijdvak tot aan het begin van den *Olam habba*, dagelijks bij hen blijven zou. Maar deze voorbeelden zijn zeldzaam in de Evangeliën, zijn althans veel zeldzamer, dan van gene voorstelling, volgens welke het rijk des Vaders zal beginnen terstond na de Toekomst en het volbrengen van hetgeen er gedaan moet worden. Wij verklaren het ons, dat zij tegelijk met dit laatste beeld kunnen worden aangetroffen, op deze wijze. Men moest altijd aan de Toekomst en hare verschijnselen *eenigen* duur toeschrijven, en altijd moest men zich in dat tijdvak, hoe kort ook, den Messias als den beschikker en leider, den overwinnaar, heerscher en regter voorstellen. Het was dus in allen gevalle een rijk van den Messias, ten zij men het, wegens zijn' korten duur, naast het betere, eeuwige, dat volgen zou, naauwelijks dien naam geven wilde. Dit laatste is in de Evangeliën wel het gewone. Maar, wijl nu toch eenmaal de kiem der gedachte zelfs bij deze opvatting der zaak aanwezig was, werd het minder gewone niet uitgesloten. En ofschoon zij in dit beeld meer of minder vreemd schijnen, konden toch die voorstellingen van een' langeren duur der verschijnselen van de Toekomst, dus van een langduriger Messias-rijk, daarin somwijlen opgenomen worden. Hoe het zij, men vergunne het ons, wat in de Evangeliën ten dezen algemeene regel is, hunne eigenaardige (karakteristieke) eschatologische voorstelling te noemen,

Willen wij beide voorstellingen nog verder vergelijken, dan zien wij, dat de uitdrukking *het Messias-rijk*, naar mate van het verschil der vooruitzichten, ook eene verschillende kleur aanneemt. In de Openbaring alleen is het, na zijne voltooide grondvesting, een rijk van algemeene, aanhoudende, aangename rust, onder den vreedzamen scepter van den Messias. Bij Paulus is het, zoo lang het duurt, geene nog voleindigde, maar eene wordende, steeds in uitgestrektheid, grootte, verbetering toenemende zaak; een rijk van nimmer ophoudenden strijd naar buiten, bij allen inwendigen vrede. Want zoo veel grond de Messias reeds veroverd heeft, zoo veel plaats tot een gelukkig wonen is er ook voor zijne derwaarts verzamelde vrienden. Maar aan de grenzen blijft het van alle zijden een rustelooze kamp om het rijk uit te breiden, tot dat allen, die nog niet onderworpen waren, overwonnen zijn; en dit rijk, eene algemeene heerschappij geworden, ophoudt een Messias-rijk te zijn, naardien nu de regering op Jehova overgaat. Eene dergelijke zal ook de meening zijn der Evangeliën, als deze somtijds een eigen rijk des Messias van het door hem op te rigten *eeuwig rijk des Vaders*, het *koningrijk der hemelen* onderscheiden; hoewel het hun meer eigen is het niet te doen, maar de verschijnselen der Toekomst op den jongsten dag elkander zoo snel te laten opvolgen, dat daarmede alles geëindigd wordt, behalve het laatste zelf, de *Olam habba*. Zelfs de bestemming en waardigheid van den persoon des Messias vertoonen zich, naar den verschillenden aard dier voorstellingen, ook in eenigzins verschillend licht. In het Evangelisch beeld is de Messias de *dienaar van Jehova*, die Zijne bevelen volbrengt en Zijn rijk grondvest; in de Openbaring staat hij ook op zich zelf, wijl hij als stichter van een rijk, waarin men hem zelve duizend jaren lang als volstrekten gebiedster zal eeren, allernaast voor zijne ei-

gene belangen werkt. Ook de voorstelling van Paulus doet den Messias hun, die onder zijn oppergebied hopen te leven, tot dat hij alle zijne veroveringen den Allerhoogste overgeven zal, iets meer zijn, dan alleen den krijgsbevelhebber, die hen terstond, nadat zij hem onderworpen zijn, aan zijnen Vorst uitlevert.

Alle deze voorstellingen waren reeds onder de Joden in zwang vóór den christelijken tijd, en zijn tot nu toe steeds door de Rabbijnen volgehouden. De voorstelling van Paulus grondt zich op Ps. 110: 1. »Jehova spreekt tot mijnen Heer: zet u aan mijne rechterhand, tot dat ik uwe vijanden als een voetbank onder uwe voeten legge.» Dit »*tot dat*» scheen te laten verwachten, dat de Messias, van zijne Toekomst af een' zekeren tijd als stadhouder van Jehova over zijne veroveringen heerschen zou, maar slechts *tot aan* de volledige onderwerping van alle zijne vijanden. Want dan zou hij het veroverde gebied den Allerhoogste overgeven en zich zelf weder in de rij zijner onderdanen plaatsen. Deze dagen zijner regering, onder voortdurenden uitwendigen strijd en voortgaande vermeerdering van grondgebied, worden door die Rabbijnen, welke deze voorstelling volgen, *de dagen van den Messias* genoemd, en terwijl zij daarvan spreken, zeggen zij: »er is geen onderscheid tusschen den tegenwoordigen toestand der dingen, den *Olam hasseh* en de dagen van den Messias, behalve ten aanzien der onderwerping van de rijken der wereld.» D. i.: Eerst in lateren tijd zal die hervorming van hemel en aarde plaats hebben, waardoor alles weder den paradys-staat herkrijgen zal; maar naar het uiterlijke voorkomen zal alles in de schepping nog dezelfde gedaante en geaardheid behouden als het tot hiertoe gehad heeft, en dus sluit dit midden-tijdvak zich naauwer aan den *Olam hasseh*, dan aan den *Olam habba*.

Men beproefde ook navorschingen aangaande den duur dezer Messiasdagen, en bepaalde dien, enkelen op 40 jaren, overeenkomstig met den tijd der omdooling van de Israëlitcn in de woestijn, anderen op 70, nog anderen op drie geslachten (generatiën) van menschen, op 365, op 400 jaren, allen bouwende op eigene gronden van rabbijnsche uitlegkunde, die men bij **MEIR-MENGER** en **CORRODI**, naast hunne uitvoerige berigten over de zaak, vinden kan. De Talmud noemt wel is waar een' » *Rabbi Elieser, den zoon van Jozes den Galileër,* die eerst na Jezus leefde, als een' bevestiger der *door de-Openbaring aangenomene voorstelling* van een duizendjarig Messias-rijk; maar volgens denzelfden Talmud koesterde *Rabbi ELIAS* reeds honderd jaren vóór Jezus een soortgelijk gevoelen, daar hij leerde, dat de regtvaardigen duizend jaren vóór de vernieuwing der wereld opstaan, en zonder een' tweeden dood in den *Olam habba* overgaan zouden. De bewijsvoering van Rabbi Elieser is deze: » Wanneer Jehova, Jes. 63: 4, van een' dag zijner wrake spreekt, bedoelt hij daarmee den tijd van den Messias; nu is echter, Ps. 90: 4, één dag van Jehova gelijk aan duizend jaren; derhalve duurt de tijd van den Messias duizend jaren." Wij zullen in het verklarend overzicht van het zesde gezigt nog meer steunselen dezer meening aanhalen. Eindelijk heeft ook *de voorstelling der Evangelisten* hare verdedigers onder de Rabbijnen, als *R. MEIR*, *R. BECHAI*, *R. ABARBANEL*. Het is immers blijkbaar, dat de verwachting van een' aanvang des eeuwigen rijks van Jehova, van den *Olam habba*, dadelijk na de Toekomst van den Messias en zijn gehouden oordeel; zich grondt op Dan. 7, want even zoo geschiedt het dáár met het eeuwige rijk, dat op de rijken der vier dieren volgt.

Maar zal nu de verwachte toekomstige vergelding volkomen zijn, dan moet zij niet alleen de dan nog

levenden, maar ook de vroeger gestorvenen treffen. Deze zullen dus vooraf in het leven moeten wederkeren, of *opstaan*. Hiervan kon men zich weder harder of zachter voorstelling maken. Dacht men gestrenger, dan kon men gelooven, dat alle dooden, goeden en kwaden, herleven moesten om te ontvangen al wat elk hunner verdiend had; met mildere begrippen kon men aannemen, dat slechts de braven en vromen opgewekt behoeften te worden, naardien de boozen reeds genoeg gestraft werden, wanneer zij als dooden en schimmen in de onderwereld blijven moesten. Maar bij dit punt kon weder deze tweeërlei vraag gedaan worden: *wanneer* zullen de dooden opstaan? en: *door wien* zullen zij in het leven terug geroepen worden? En op deze vragen moest ook om dezelfde reden, als bij die omtrent het wereldgerecht, een verschillend antwoord volgen, naar mate men aan de werkzaamheid van den in zijne Toekomst.verschenen' Messias een' korteren of langeren duur toeschreef.

Stelde men zich de zaak voor als de Evangeliën, dat de Messias, terstond na zijne Toekomst, zijn oordeelswerk haastig afdoen, en dat onmiddellijk hierop het eeuwige rijk van Jehova beginnen zou; dan moest men tevens eene der beide volgende stellingen aannemen. De Messias moest, ingevolge het hardere vergeldingsstelsel, dadelijk nog vóór het oordeel de dooden wekken, en aan elk hunner in hetzelfde oordeel oogenblikkelijk zijn verdiend loon geven. Of hij moest; volgens de zachtere denkwijze, de boozen volstrekt niet doen opstaan, maar hen juist daarmede straffen, dat hij ze in den dood liet. In dat geval moest hij wel, als Jehova's afgezant, tot grondvesting van de laatste orde der dingen, de braven en vromen opwekken, maar het was onverschillig of dit gebeurde vóór of ná het gerecht, wijl het gansche gerecht hen niet betrof, en zij alleenlijk

daartoe in 't leven verzezen, om aan de zaligheden der betere tijden deel te nemen. En met deze laatste stelling komen de Evangeliën geheel overeen. De synoptische Evangelisten vermelden nergens eene opstanding der boozen, of een oordeel over de opgestane dooden, maar zelfs bij Matth. 24, 25 en de gelijkkluidende plaatsen zijn het altijd de in alle oorden der wereld ten tijde der Toekomst *levenden*, die 'zich voor den regterstoel plaatsen en hun vonnis ontvangen moeten. Men mag zelfs voor zeker aannemen, dat deze drie eerste Evangelisten geene eindelijke opstanding der boozen kennen, daar Lukas 20: 34 het zoo goed als beslist, waar men dit woord van Jezus leest: »die verwaardigd worden gindschen *Olam* (de volgende eeuw) en de opstanding der dooden te erlangen, enz." Overeenkomstig met ditzelfde beeld is ook over 't algemeen 1) de brief aan de Hebreëen. Niet even zeker is men over het Evangelie van Johannes, of het ook deze voorstelling vast houdt, naardien er menigmaal datgene, wat van de opstanding gezegd wordt, vatbaar is voor tweeërlei opvatting. Want de gansche aard van het Evangelie is, wegens zijn' diep gemoedelijken en als mystieken toon, veelal geheimzinnig en raadselachtig. Jezus spreekt, onder anderen wel uitdrukkelijk bij Joh. 5: 24—29, van eene door den Messias bewerkte opstanding der goeden en der boozen, van de eenen ten leven, van de anderen ter verdoemenis; maar in den samenhang dier plaats kan er geene spraak zijn van eene eigenlijke, maar van eene geeste-

---

1) *Over 't algemeen*; d. i. niet in alles. Deze brief schrijft het wereldgeregt niet met de Evangeliën en Paulus aan den Messias, maar met de Openbaring aan God zelven toe. Dit zij hier aangestipt ter bevestiging van hetgeen DAV. SCHULZ over de eigene denkwijze in dezen brief, als verschillend van die van Paulus, heeft aangewezen.

lijke, of zedelijke opstanding, en even min van eene toekomstige, maar van eene zoodanige; waarvan Jezus zelf zegt, dat haar tijd reeds nu dáár is, terwijl hij spreekt; dus van eene zedelijke opwekking op de roeping of prediking van den Messias. Niettemin is het zeer mogelijk, dat dit beeld aan het geloof eener algemeene lichamelijke opstanding, der boozen zoowel als der braven, ontleend is. Of hoe zou men anders den oorsprong van dit beeld, dat zoo gepast bij de voorstelling eener zedelijke opstanding gebruikt wordt, verklaren? — Nog wordt er, Hoofdst. 11: 24, wel van de eigenlijke opstanding ten jongsten dage gesproken, maar het wordt niet gezegd, of men daarmede eene algemeene of gedeeltelijke bedoelde.

Wanneer men zich evenwel de zaak voorstelde als de Openbaring; wanneer men geloofde, dat de Messias, van zijne Toekomst en de overwinning zijner vijanden af aan tot op den laatsten eeuwigen toestand der dingen, de wereld duizend jaren beheerschen zou, en wanneer men daarbij aan het stelsel eener strengere vergelding de voorkeur gaf, dan kon men wel denken, dat de waardigste gestorvenen, terstond bij den aanvang van den messiaanschen tijd zouden opstaan, om in het genot der zaligheid van dien tijd iets boven anderen vooruit te hebben; — maar dan diende men tevens de algemeene opstanding der dooden aan het einde van dien tijd te stellen, onmiddellijk vóór het algemeene oordeel der wereld. En dáár voegde het beter, dat hunne opstanding als het werk van den algemeenen levenwekker Jehova, die in deze voorstelling ook tevens regter der wereld (of liever der door hem ingestelde huishouding der wereld) is, werd toegeschreven. En letterlijk zóó lezen wij in de Openbaring.

Eindelijk, wanneer men zich de zaak als Paulus, en waarschijnlijk als het Evangelie van Johannes, voorstelde

(zie boven); wanneer men geloofde, dat de Messias wel korter of langer in heerlijkheid zou heerschen, maar toch niet anders dan onder voortdurenden kampstrijd tegen uiterlijke vijanden, en alleen tot aan hunne volkomene overwinning, zoo was er, volgens het strengere stelsel van vergelding, wel niets natuurlijker dan te gelooven: vooreerst, dat de waardigsten wel is waar eerst opstaan zouden, niet om geoordeeld te worden, maar om de schoone dagen van den Messias als bij voorkeur mede te genieten; en ten tweede, dat de Messias, die nog altijd in den loop zijner werkzaamheid bezig was, ook nog dit in de dienst en op last van Jehova verrigten zou, namelijk alle overige dooden op te wekken en tegelijk te oordeelen; juist zóó, als Paulus daarover schrijft, 1 Thess. 4: 16 vgg. 1), 1 Cor. 15: 51 vgg.

De Rabbijnen hebben ook deze drie vormen van voorstelling, met nog meerdere wijzigingen. Wanneer zij eene algemeene opstanding aannemen (want onder hen zijn er velen, die volgens de zachtere leer der vergelding alleen eene opstanding der vromen, bijzonder der Joden, stellen), dan stemt ook hun gevoelen van den tijd, wanneer, en den persoon, door wien de opstanding geschieden zal, overeen met hunne voorstelling van het aandeel, dat de Messias heeft aan de hervormende werkzaamheid der laatste tijden. Verwerft hij zich, na de overwinning zijner vijanden, een vreedzaam, duizendjarig rijk, dan bezit hij daarmede reeds wat aan zijn' rang toekomt, zoodat het dan geene eer meer voor hem zijn zal, alle dooden op te wekken en terstond

---

1) Het *den Heer te gemoet komen* der eerst-opgestanen *in de lucht, op de wolken gedragen* (vs. 17), is iets geheel anders, dan het verhuizen naar eene hoogere wereld, den hemel, en beteekent eene haastige verplaatsing over berg en dal naar het oord, waar de Messias nedergedaald is.

allen te oordeelen. Daarom pleegt men in dat geval Jehova te laten verschijnen en deze laatste werkzaamheden zelf verrigten. Maar zal de Messias meer aandeel nemen aan de hervormende werkzaamheid, hetzij hij spoedig na elkander, als op éénen dag, volbrengt wat er te doen is tot vestiging van het rijk van Jehova, hetzij hij tot volkomene afwerking dezer taak 40, 70, 2000, of zelfs 7000 jaren noodig hebbe, dan toch behooren de opwekking der dooden en de voltrekking van het wereldgeregt ook tot zijne hervormende werkzaamheden, en wel tot de laatste, hoezeer zij in het eerste geval, wanneer alles zeer spoedig elkander opvolgt, wel aanstonds na de Toekomst geschieden kunnen. Daarom neemt men gewoonlijk ook in dit tweede geval eene voorafgaande eerste opstanding aan, die terstond op den aanvang der werkzaamheid van den Messias volgt, in denzelfden zin en met dezelfde bedoeling, als in de meening omtrent het duizendjarige vreedzame Messias-rijk plaats heeft 1).

Tot beter overzicht der zaak voegen wij hier eene vergelijkende tafel van deze drieërleije voorstelling der in het N. T. en de schriften der Rabbijnen heerschende verwachtingen van de laatste dingen, en wel in een' dubbelvorm, naar mate een milder of harder stelsel van vergelding daarbij ten grondslag ligt 2).

---

1) De verhandeling van RHEINERD over den *Olam hassch* en *habba* levert een rijken schat van bewijfsplaatsen voor deze opgaven.

2) Deze tafel is eene geheel andere geworden, dan de zes kleine van het duitsche werk. Zij moet onzes inziens de zaak veel beter en duidelijker voor oogen stellen, daar het oorspronkelijke vol is van allerlei merken en teekenen, die telkens aan de randen op nieuw verklaard moeten worden. Hierdoor zijn verklaring en tafelen zoo zeer in elkander vermengd, dat het oog er waarlijk door verward wordt, en er eenige oefening toe behoort om er begrip in te vinden. Mijne beyinding was ten minste, dat de tafelen niet

STELLINGEN,

E EN ST

bl. 48.)

ge eeuw,

AN DEN ME
aar niet al t MESSIAS;
ag van Paulu hannes,

soo als zijvolgens het strengere
staan vergelding.

1. De we
2. De Test.
3. De opende strijd van den Messias.
door den Ming der vrome dooden
en zijner nog le
4. Het vge regering van den
sijne heersch
5. De oping aller dooden door
door den Me
6. Het ol over de levenden en
de levenden bhova.

Olam hasseh en den Olam habba.

ekomende va,
des Vade

DE OLAM HASSEH.

→ Rigting van den loop des tijds. →

De Olam habba.

begin van den Eschata-tijd uitmaakt, benevens de tijd der voorteeuwen, welke nog voorafgaan, in alle beelden der joodsche verwachtingen van de laatste dingen, tot den *Olam hasseh* behooren, en wel, volgens de Openbaring, tot de laatste duizend jaren van dat eerste tijdvak der wereld, en iets vroeger. Doch het is alles nog maar de aanvang van dien Eschata-tijd; want hij

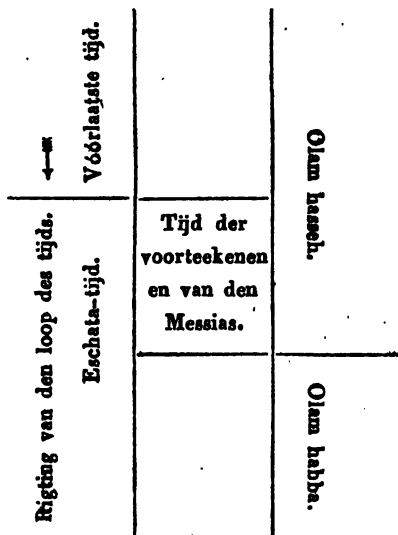
op dezen strijd teruggekomen. Hij beschouwt, na eene geleerde toetsing van beider gevoelens, hunnen strijd als nietig, daar ook beide zich kunnen verdedigen. Intusschen haalt hij volgens de opvatting van WITSIUS plaatsen aan, die naar de betere verklaring van RHENFERD juist het omgekeerde leeren, en voegt zich dus meest bij WITSIUS.

ZÜLLIG oordeelt, dat de strijd waarlijk over iets wezenlijks gevoerd wordt en dat in dit wezenlijke der zaak het regt behoort aan den geleerden, scherpzinnigen, onpartijdigen RHENFERD. Hij vestigt zijn gevoelens op twee gronden:

1°. De woorden *Olam hasseh* en *Olam habba*, 'wanneer zij tegenover elkander geplaatst worden, hebben altijd eene wél bepaalde beteekenis. De *O. habba* begint met de herschepping der wereld, en bestaat in den volkomen voleindigden toestand der vergelding, zoodat de vromen en braven op de vernieuwde aarde zullen leven, want dit laatste geloofden alle Joden. Vroeg men hun: zal de Messias vóór of na die herschepping komen? Zij zouden allen antwoorden: Vóór de herschepping; want zijn werk is de uitschifting van hen, die in de zaligheid des *Olam habba* niet mogen deelen. Daarom zegt de Talmud zoo vaak: »Er is tusschen den *O. hasseh* en de dagen van den Messias geen ander onderscheid, dan dat in de laatste de volken der aarde zich onderwerpen moeten.»

2°. De tegenstanders van RHENFERD gronden zich op plaatsen, waar het begin van den *O. habba* als gelijktijdig met de Toekomst van den Messias wordt voorgesteld. Dit *gelijktijdig* is evenwel (men vergelijk wat wij van de voorstelling der Evangelien gezegd hebben), *býna* gelijktijdig. Want hoe kort men ook de oogeblikken moge stellen, er moet een tusschentijd tusschen beide zijn, en deze tusschentijd behoort aan de *Olam hasseh*. Hier overtuigt RHENFERD zoo doorslaand zijne tegenpartij van opzettelijke vervalsching en verkeerde uitlegging der aangehaalde plaatsen, dat hij haar bijna geene enkele overlaat, en die plaatsen, die er overblijven, volgen blijkbaar de meening der Evangelien, dat de tijd der verschijning en werkzaamheid van den Messias, uiterst kort, dus bijna wegvallende, zijn zal. *Vert.*

Omvat niet slechts den messiaanschen tijd en dien der voorteekenen, maar ook nog den algeheelen *Olam habba*. Met andere woorden: Wil men, in den zin der hebreeuw- sche voorstelling, den tijd in den tijd vóór en den tijd ná de laatste dingen verdeelen, in plaats van gewoonlijk in de tijden van den *Olam hasseh* en *habba*, dan valt het grenspunt beider tijdvakken zoo veel verder terug als men den messiaanschen tijd duren laat. Zie deze figuur:

Maar waarin bestaat nu de eigene voorspelling der Openbaring? Waarin, als zij toch bijna niets anders predikt dan deze Eschatologie, die, moge zij hier of daar iets gewijzigd zijn, echter nagenoeg de algemeene Eschatologie is der tijd-, volks- en geloofsgenooten van den Schrijver? — Ons antwoord is: Zij bevat twee eigene voorspellingen; zij verzekert 1°. *dat de tijd der laatste dingen, met name de Toekomst van den Messias, deze hare voor-*

spelling haast volgen zou, en 2°. *dat de Toekomst van den Messias verbonden zou zijn met de verwoesting van Jeruzalem en de vernietiging van den joodschen staat*. Wij zullen dit als hare bijzondere bedoeling, vooral bij de behandeling van het 17° hoofdstuk, duidelijk kunnen zien. En deze zijn dan, zoo ver wij zien, de eenige eigenlijke voorspellingen van het Boek, wanneer wij er van aftrekken, deels hetgeen de algemeene overgeërfde Eschatologie leerde, dat in de laatste tijden verwacht moest worden, deels hetgeen openbaar des Schrijvers wezenlijke verwachtingen niet zijn, maar tot de beelden zijner dichtelijke inkleeding behoort. Hiervan zullen wij meer zeggen in onze Afdeeling over het profetistische in het Boek.

Wel is waar, wij zullen, volgens de bij Hoofdst. 1: 5, en 16: 1 te volgen verklaring, geene twee, maar drie onderwerpen zijner voorspelling door het Boek zelf zien aangegeven. En deze zijn: 1°. de verwoesting van Jeruzalem, als het laatste punt des tijds van de *Cheflehammaschiach*; 2°. de Toekomst van den Messias; 3°. de *Olam habba*. Maar wij hebben reeds genoeg aangetoond, dat deze drie stukken, als hoofdzaken, in elke toenmalige joodsche Eschatologie te huis behoorden. Als eenige, dit Boek bepaald eigene, profetie van den Schrijver vinden wij overigens niets, dan de beide aangewezen punten.

---

2. *Beoordeeling en christelijke opvatting der voorspellingen van de Openbaring.*

De uitdrukking is misschien wat ruw, maar toch volkomen waar, als HERDER zegt: »Wanneer de Openbaring liegt, dan liegen ook Christus en de Apostelen.»

Kiescher gezegd zou het luiden: Is er in de Openbaring iets voorspeld wat niet vervuld is (geen verstandig mensch zal hier toch aan opzettelijke leugens denken), dan geldt dit ook van de woorden van Jezus en de Apostelen. Immers verkondigen de andere boeken des N. T. de nabijzijnde Toekomst van den Messias Jezus, de hoofdzaak in de voorspelling der Openbaring, even zoo bepaald, even zoo zeker van hunne zaak, als het onze. De Openbaring wordt geregtvaardigd, wanneer men bewijzen kan, dat de zaak, die zij met gene andere boeken voorspeld had, hare vervulling erlangd heeft. Kan dit evenwel niet bewezen worden, en moet men zeggen, dat wat voorspeld werd niet vervuld is, dan treft der Openbaring ten dezen geen ander afkeurend oordeel, dan het geheele N. T.

Ook de Evangelien hebben zoo bepaald mogelijk twee dingen omtrent de Toekomst van Jezus den Messias uitgesproken: 1°. dat zij *spoedig* volgen zou, nog ten tijde van een deel der tijdgenooten en vrienden van Jezus, en 2°. dat zij verbonden zal zijn met de *verwoesting van Jeruzalem en den Tempel* 1). En beide punten zijn juist het eenige, om hetwelk de kring der eigene profetiën van de Openbaring zich beweegt. Zegt men, dat zij reeds vroeger zijn uitgesproken en voorspeld, zoo bekenne men tevens, dat zij toch hier, in den mond des profets, weder als nieuw en oorspronkelijk voorkomen, want hij verkondigt: het is *nu* de tijd, waarin het eerlang geschieden zal.

Intusschen, daar Jezus, wat men van zijne Toekomst verwachtte, van den hemel niet wedergekomen is, noch in de eerste jaren na het zoo dikwijls herhaalde »*haast*,» noch ten tijde der verwoesting van Jeruzalem

---

1) Matth. 24: 1 volg. en de gelijkl. plaatsen, vooral Luk, 21: 20.

an den Tempel; zoo komt men van zelf tot de vraag: Wat moet men oordeelen over die talrijke uitspraken, welke de bedoelde profetie behelzen? De menigvuldige antwoorden op deze vraag kan men op volgende wijze rangschikken:

1. Men geeft toe, dat alle die uitspraken, ook die van Jezus zelf, niets anders zijn dan de uitdrukking der valsche messiaansche verwachtingen van zijnen tijd, welke de uitkomst doorgaans heeft bewezen dwalingen te zijn. — Deze is voorzeker de kortste weg, om zich uit de verlegenheid te redden, maar deze verklaring kan geene christelijke zijn, want zij geeft openlijk genoeg het gezag van Jezus en zijne Apostelen, ja dat der gansche H. S., althans in dit opzigt, prijs. Daarom heeft ook maar zelden een godgeleerde van naam openlijk deze stelling beleden, hoezeer men niet betwijfelen kan, dat zij in 't geheim veel wordt vastgehouden. Mogten er echter belust zijn op het openlijk aankleven dier meening, en zeggen, dat ook de waarheidsliefde en vrijmoedigheid twee grond-vereischten zijn van een' christelijken zin, dan moeten zij toch, juist om der waarheid wil, eenige andere bescheidener verklaring dier uitspraken onpartijdig onderzoeken, opdat zij den beoordeelden niet te spoedig onregt aandoen. Dat ware toch voorzeker iets onchristelijks.

2. Men neemt aan, dat alles wat niet alleen Jezus zelf, naar de opgave der Evangeliën, maar ook, wat de Apostelen over deze zaak gezegd en geschreven hebben, volkomen waar is, zoodat men er zich veilig op verlaten kan. Deze stelling laat de geschiedkundige tegenwerping niet gelden, want zij predikt: *de Messias is gekomen en zal komen. Hij zal komen* op eene zichtbare wijze, ten jongsten dage om de dooden op te wekken en geregt te houden; *hij is gekomen*, onzichtbaar, in de verwoesting van Jeruzalem, welke hij van den hemel geregeld en bestuurd heeft,

en in de overwinning van het Jodendom en Heidendom door het Christendom. Bij Matth. 24 en op de gelijkl. plaatsen spreekt Jezus van beiderlei Toekomst, vooraf van de eerste, later van de tweede; in allegorischen stijl van de eerste, in eigenlijken van de tweede. Even zoo is het in de Schriften der Apostelen en de Openbaring. Wanneer daar van eene haast te verwachten Toekomst sprake is, dan wordt er die eerste, allegorische, onzichtbare mede bedoeld; in andere plaatsen, waar de tijd der Toekomst niet bepaald wordt, is het de laatste, zichtbare, ter laatste vierschaar. Doch van deze laatste wordt ook wel eens als eene nabijzijnde gesproken, en met regt, want bij God zijn duizend jaren als één dag, enz. Zoo spreken meer of min alle oudere regtzinnige godgeleerden, aldus eenheid zoekende te houden in hun stelsel van openbaring. — Wanneer echter ooit schriftverdraaijing bestaan heeft, dan was het hier. De onvooroordeelde vindt geen spoor van twee verschillende door lang tijdverloop van elkander gescheidene Toekomst. Er bestaat niet de minste grond voor de stelling, dat het eene deel der redevoeringen van Jezus en allegorisch, het andere niet allegorisch is; ja zelfs bestaan er vele gronden om aan te nemen, dat ook die plaatsen niet allegorisch zijn, welke van de eerste Toekomst verklaard worden. Men zie wat BRETSCHNEIDER hierover heeft aangevoerd. Daarom heeft men langzamerhand moeten bekennen, dat dergelijke verklaringen slechts welgemeende, maar kwalijk gelukte pogingen waren om de eer van Jezus en de Apostelen te redden tegen het verwijt van valsche verwachtingen en voorspellingen. Men keerde zich dus om deze reden liever tot het volgende gevoelen, ofschoon het aan de onbedriegelijkheid van het Bijbelwoord weinig goeds beloofde.

3. Men verdedigt de volle waarheid van hetgeen Jezus zelf, volgens de Evangeliën van zijne Toekomst zegt, maar

stemt toe, dat de Apostelen valsche verwachtingen van deze zaak openbaren, dewijl zij wat Jezus daarover gezegd heeft, niet juist verstaan hebben. Jezus zelf spreekt alleen van zijne wederkomst ten oordeele, die eenmaal zeker te verwachten was, maar zonder den tijd te bepalen, wanneer het geschieden zou, terwijl hij in tegendeel duidelijk genoeg verklaart, dat hij dien tijd niet weet. De Apostelen echter hebben de uitdrukkingen, waarin hij, onder het beeld eener messiaansche Toekomst, over die werkingen spreekt van zijn *theocratisch* bestuur, welke kort na zijn' dood en verhooving volgen zouden, verkeerdelijk opgevat van zijne wezenlijke Toekomst, en zijn door dit misverstand tot de allezins door de gevolgen wedersprokene meening gekomen, dat hij haast, nog in hunne dagen, zou terugkomen. Deze verklaring heeft verschillende wijzigingen:

a. Jezus heeft dit misverstaan wel niet willen toelaten, maar het niet kunnen beletten.

b. Jezus heeft dit misverstaan toegelaten, terwijl hij zich in die schijnbare aankondiging van zijne haastige wederkomst, waarmede hij echter geene eigenlijke Toekomst bedoelde, met zijne oogmerken naar den tijdgeest schikte.

c. Jezus heeft opzettelijk zóó gesproken, dat de verwachting zijner nabij zijnde wederkomst niet alleen bij zijne eerste, maar ook bij zijne latere belijders, ja in alle eeuwen des Christendoms, telkens van nieuws ontkiemen en voortleven moest, naardien hij, met gelijksoortige bedoeling als eens LYCURGUS 1), deze ver-

1) LYCURGUS, de wetgever der Spartanen, liet zijne medeburgers, ongehind om zijne wetten aan te nemen, zweren, dat zij er de proef van zouden nemen, door ze gedurende zijne korte afwezigheid getrouw op te volgen. Maar buiten 'slands zijnde, keerde hij nooit terug, ontsloeg de Spartanen niet van hunnen eed, en dwong hen aldus, zijne wetten te gehoorzamen. *Vert.*

wachting tot een' prikkel ter verlevendiging des Christendoms maken wilde (HERDER).

Onniskanbaar heeft men deze verklaring met een *apologetisch* oogmerk opgeraapt. Men doet er echter den Evangelischen tekst even zoo veel geweld mede aan; als met de voorgaande opvatting. Immers gedeeltelijk maakt men onderscheid tusschen de volstrekt eensluitende uitspraken van Jezus en de Apostelen, gedeeltelijk verscheurt men den samenhang met geweld, verklaart willekeurig uitspraken van eschatologischen aard, loochent hardnekkig wat Jezus zoo duidelijk omtrent de nabijheid zijner Toekomst (b. v. Matth. 42: 29 vgg.) gezegd heeft, alhoewel hij verzekert dat hij juist den dag en het uur niet weet, — en dit, om aan' de opgevatte meening een' vorm te geven. En welke jammerlijke Apologie wordt het, die geen gunstiger gevolg voor den naam der Apostelen, ja ook van den Heer zelve, weet te verwerven! Voor de Apostelen, die zij geheel prijs geeft, voor Jezus, wien deze verklaring altijd voorstelt of als zijne jongeren niet beter kunnende, of als niet beter willende onderrigten!

4. Wat nu onze eigene beschouwing van deze zaak betreft: wij kunnen wel van het stoffelijke des onderwerps niet meer zeggen, dan in de voorgaande afdeeling geschied is. Wij hebben toen aangewezen, deels dat alle deze uitspraken openbaringen zijn van de gewone meeningen der natie en des tijds, deels hoe die meeningen ontstaan zijn en zich gevormd hebben.

Maar wanneer men ons hier afvraagt een waarheidslievend vrijmoedig oordeel over deze meeningen, en van ons wenscht te weten, hoe men de bedoelde plaatsen het doeltreffendst uit een christelijk oogpunt moet verklaren, zoo is ons oordeel kortelijk dit: *Er bestond waarlijk vergissing in de verwachting dier nabijzijnde Toekomst van Jezus den Messias, maar veel minder*

vergissing dan waarheid. De geschiedenis heeft beide geleerd. De hoofdzaak van het verwachte is vervuld, maar niet het minder wezenlijke der zaak. Hetgeen er van vervuld is, is spoedig vervuld, nog bij het leven van sommige Apostelen, namelijk juist zóó, als de Evangelien en de Openbaring het voorstellen, ten gevolge der verwoesting van Jeruzalem.

Daar wij nu te bewijzen hebben, volgens welke opvatting der zaak deze uitkomst verkregen wordt, zullen wij ze tevens eenvoudig, natuurlijk en ongekunsteld bevinden. En daar zij, wat men ook van haar moge zeggen, toch voor de zaak der hierin betrokkene bijbelsche personen, ja voor de eer der Schrift zelve, veel voordeliger is, dan gene verkunstelende en daardoor hare eigene zaak verdacht makende proeven, zoo mag zich onze verklaring, ware het maar alleen om Jezus wegens zijne eschatologische uitspraken te regtvaardigen, te meer als diegene aanbevelen, welke door de christelijke gemeente algemeen verdiende te worden aangenomen.

Vooraf zij nog dit gezegd. Door *de hierin betrokkene personen* verstaan wij de Evāngelisten, den schrijver der Openbaring, de Apostelen in 't algemeen, maar niet Jezus zelve. Het laat zich niet betwijfelen, dat de eersten eene wezenlijke, haastige Toekomst van den Messias Jezus verwachtten. Hunne woorden zeggen het, en ook wanneer hunne woorden verloren waren, zouden wij het toch voor allerwaarschijnlijkst houden, dat zij ten aanzien van dit punt even zoo gedacht zouden hebben als alle hunne tijd- en geloofsgenooten. Zekerlijk kunnen wij het moeilijker van Jezus gelooven, dat hij gedacht en gezegd zou hebben: »Eerlang zal ik als zegepralende Messias van den hemel in zichtbare heerlijkheid wederkomen.» Want vooreerst bestaat er geen twijfel aan zijne alles overtreffende wijsheid en vrijheid van vooroordeelen; en vervolgens zou ook een minder

wijze, een mensch als er vele zijn, toch wel eerder van een' ander, die in zijn oog zeer hoog stond, verwachten, dat zoo iets met hem gebeuren zou, dan van zich zelve. Des niet te min laten de Evangelisten, de verslaggevers zijner redenen, hem op verscheidene plaatsen zoo spreken, alsof hij werkelijk, juist zoo als anderen later van hem geloofden, ook zelf over zich gedacht en gesproken had. Maar deze verslaggevers, ook toegegeven, dat zij zelve hem deze uitspraken hadden hooren doen, en uiterst nauwkeurig toegeluisterd, hoe ligt konden zij, ook maar bij het misverstaan van een enkel woord, meenen, dat zij iets anders gehoord hadden, dan hij waarlijk gezegd had. Wij kunnen het van hem zelve niet meer vernemen, hoe hij zich woord voor woord hebbe uitgedrukt. En vordert dan de billijkheid niet, dat wij in een geval als het onze, niet zeggen: »Zoo heeft hij gesproken;» maar liever voorzigtiger spreken: »Zoo zeggen de verslaggevers dat hij gesproken heeft» 1). Geen regter, wien het aangebragt wordt, dat een derde iets verkeerd gezegd heeft, veroordeelt dien derde, vóór hij hem zelve daarover eerst gehoord heeft.

De hoofdzaak van hetgeen verwacht werd is vervuld. Maar welke hoofdzaak? Wanneer de Jood de komst van den Messias verwacht, dan twijfelt wel niemand, of het is hem bij die verwachting meer te doen om den *goeden tijd*, dien de Messias zal aanbrengen, dan om de verschijning van zijn' eigen' persoon. *Hij*, zonder *zijn rijk*, zou hem weinig belang inboezemen; *zijn rijk* en diens heerlijkheid, ook wanneer *hij* zelf

---

1) Niet anders schijnt ook LÜCKE de zaak te verstaan, wanneer hij (*Einl.* S. 380) over het eschatologisch standpunt van den Schrijver zegt: het is geen ander, dan dat van Paulus, 2 Thess. 2 en van de Evangelisten Mattheus, Markus, Lukas, *in hunne opgaven der redevoeringen van Jezus daarover.*

daarbij persoonlijk niet verscheen, had bij hem grootere waarde. Soortgelijk was het reikhalzen der eerste Christenen naar de Toekomst van hunnen Heer Jezus. Want ook deze was bij hen, gelijk boven reeds werd aange-toond, geheel en al dezelfde als bij de Joden het verlangen naar de komst van den Messias. Zij wenschten en hoopten hem te zien komen als stichter van zijn rijk (of, volgens de andere boven aangewezen wijziging derzelfde voorstelling van het messiaansche Jehova-rijk), bij gevolg als den aanbrengrer van een' beteren tijd. Maar niet zoo als hij gekomen is, toen hij geboren werd; niet zoo als hij gekomen is, toen hij openlijk optrad als leeraar; niet zoo als hij komt 'in het hart van hem, die zich aan hem overgeeft, volgens de kerkelijke spreekwijze; niet zoo als hij, naar de voorstelling der latere Christenen, bij het einde der wereld, na vele, vele eeuwen, komen zal als opwekker der dooden, als regter, ter schifting van de geoordeelden in de zoodanige, die voortaan den hemel en de zoodanige, die voortaan der helle zullen toebehooren, dus tot wegne-ning, opheffing van allen aardschen tijd en van al het aardsche leven. Het rijk van den Messias Jezus en deze betere toestand aller aardsche dingen, was ook oogenschijnlijk bij hen de hoofdzaak in de gedachte aan die zoo reikhalzend verlangde Toekomst.

Deze hoofdzaak is vervuld. Er ontstond en bestaat een rijk van den Messias Jezus, aanvankelijk klein van omvang, vervolgens gedurig grooter, thans uitgebreid over alle deelen der aarde, en werwaarts het zich uitbreidde; daar kwam veelzins ook tevens een betere tijd. Dit rijk, wij noemen het de *Kerk*, erkent hem voor zijnen Koning en zijne wet voor hoogste rijkswet. Nog altijd zet dit rijk zijne grenzen uit en zegent in onop-houdelijk grooter en kostelijker overvloed de gansche wereld met kennis, zedelijkheid, kunst, wetenschap en

de vruchten van alle deze. Het is duidelijk de hoofd-
inrigting Gods tot opvoeding, veredeling, geluk en za-
ligheid van het geheele mensdóm. De ouden mogten
zich het verwachte Messias-rijk en den beteren messi-
aanschen tijd wel niet zóó voorstellen. Maar konden
zij thans zien en doorzien wat er geschied en geworden
is, zouden zij dan wel zeggen, dat hunne verwachting
niet vervuld is, met andere woorden, dat het gekomen
rijk bij hetgeen zij verwachtten ten achteren gebleven
is? Zekerlijk niet, maar zij zouden moeten bekennen,
dat de heerlijkheid van het gekomene oneindig grooter
is, dan zij konden hopen en denken.

Maar *wanneer* is nu dit rijk van den Messias Jezus
ontstaan? Welk punt was het bepaalde, van waar het
begonnen is. Was het waarlijk toen niet aanwezig,
toen die gezegden opgeschreven werden, in welke,
als in de Openbaring, de nabijheid der heerschappij van
den Messias (letterlijk: de verschijning van Jezus tot aan-
vaarding van zijn rijk) voorspeld wordt? En is het
misschien werkelijk kort na de dagen dier profetie, is
het misschien, zoo als dikwijls gedacht wordt, juist
ten tijde der verwoesting van Judea, van Jeruzalem
en den tempel ontstaan? Kon men bewijzen, dat de
bevestiging dier vraag zich geschiedkundig liet regt-
vaardigen, zoo zou men tevens het andere hoofdpunt
van de profetie der Openbaring en ook der Evangeliën
over het Messias-rijk van Jezus met grond kunnen
verdedigen. Nu mogen wij ons slechts met de opvat-
ting en benaming van enkele algemeen erkende feiten
 bezig houden, om onze stelling: » het begin van Jezus
zichtbaar koningrijk op aarde valt werkelijk in den

tijd der verwoesting van Jeruzalem," algemeenen in-
gang te verschaffen.

Eerst nog een woord tot beter begrip der benaming: *Rijk van Christus* of *Messias-rijk*, en de verwante, hoewel naar het vorige, niet geheel synonyme uitdrukking: *Rijk van God, der hemelen, koningrijk der hemelen*, voor zoo ver in dit rijk de hemel tot de aarde zal nederdalen en de aarde tegelijk hemel zijn. Soms wordt over dit rijk als iets inwendigs, geestelijks gesproken, b. v. »*het koningrijk der hemelen is binnen in u; mijn rijk is niet van deze wereld; in dit opzigt ben ik koning, dat wie de waarheid lief heeft, mijne stem hoort; het rijk van God bestaat niet in woorden, maar in kracht; het rijk Gods is niet spijs en drank, maar gerechtigheid, enz.*» Doch meest wordt over dit rijk als een uiterlijk, zichtbaar gesproken, zoo als de Joden een uiterlijk en zichtbaar Messias-rijk verwachtten, en zoo als de christelijke kerk, welke het Christendom voor het tot stand gekomen rijk van Christus erkent, iets uiterlijks en zichtbaars is. Natuurlijkerwijze kan men het alleen in dezen laatsten zin nemen (de eerste is buitendien zinnebeeldig) als men vraagt: wanneer is het rijk van Jezus Christus begonnen?

Ten tijde van Johannes den Dooper was het nog niet begonnen, en door hem begon het even min; want hij weet alleen dat hij prediken moet: »*het koningrijk der hemelen is nabij gekomen.*» Dit beyreemde niemand, want Jezus was nog niet openlijk als leeraar opgetreden. Maar vreemder schijnt het, dat ook Jezus zelf, gedurende den tijd van zijn openbaar leeraarsambt, altijd van zijn rijk spreekt als van iets toekomstigs 1), zoo

1) Matth. 12: 28 en Luk. 11: 20. »Maar indien ik door den geest (den vinger) Gods de duivelen uitwerpe, zoo is dan het koningrijk Gods tot u gekomen;» moet vertaald worden: dan heeft

als zijne jongeren en aanhangers vóór en na zijnen dood (b. v. Hand. 1: 17) het altijd laten voorkomen, alsof het nog niet aanwezig is, maar welhaast komen zal. Hoe? kon men vragen, was het dan nog niet aanwezig, zoodra het een zeker aantal belijders had, en wel dezulke, die zich ook door het ontvangen van den doop op eene plegtige wijze aan het rijk en aan elkander verbonden hadden? Waren deze nu niet zijn volk, en bijgevolg hij hun koning? Was dus bij de inrigting dezer ver-

---

het K. G. u *overrompeld*, of het K. G. dat wezenlijk nog niet gekomen is, maar haast komen zal, is voor u reeds gekomen, daar gij nu reeds zijn' invoped ondervindt; beter misschien vragenderwijze (*ἀγα* voor *ἄγα*): *is u het koningrijk Gods te vroeg gekomen?* — Luk. 17: 21. »Want, ziet, het koningrijk Gods is binnen in ulieden;» beteekent: *is in u besloten* en zal zich later openbaren, gelijk het mosterdzaad, dat in den akker geworpen werd, gelijk het zuurdeeg dat de vrouw *verborg* in drie maten meel, enz. enz. — Col. 1: 13. »Die ons getrokken heeft uit de magt der duisternis en *overgezet* heeft in het koningrijk des zoons zijner liefde;» kan beteekenen, dat de Christenen van Paulus' tijd werkelijk reeds burgers waren van Jezus' koningrijk, maar kan ook beteekenen: *die ons ontrukte aan de magt der duisternis en ons* (d. i. onzen geest, onzen zin, ons leven) *rigtte op het koningrijk* enz. — Matth. 21: 43. »Daarom zeg ik ulieden, dat het koningrijk Gods van u zal *weggenomen* worden, en eenen volke gegeven, dat zijne vruchten voortbrengt;» zal wel moeten zijn: de hoop op het koningrijk Gods zal u ontnomen worden. — De Vertaler, terwijl hij deze verklaring, schijnbaar magtspreukig, geeft van die plaatsen, die hij als het meest inloopende tegen des Schrijvers gevoelen beschouwt, beklagt zich bij dezen, dat **ZÜLLIG** dit niet vóór hem gedaan heeft. Het gevoelen, dat Jezus koningrijk met zijnen doop begon, is immers zoo algemeen, dat de weinige plaatsen, die het konden staven, wel eene bijzondere behandeling verdiend hadden. Intusschen wanneer men slechts eene Concordantie opslaat, en de lange rij van plaatsen, die het koningrijk Gods in den toekomstenden tijd stellen, met deze enkele aangehaalde vergelijkt, dan kan men over de doorgaande leer des N. T. niet meer twijfelachtig zijn, en moet men zich verwonderen, dat het gevoelen zoo langen tijd zoo vele en zoo geleerde aanhangers gevonden heeft. — Het hier bestreden gevoelen is o. a. vrij scherpzinnig (maar onhoudbaar) verdedigd door H. HEEMSKERK, *Diss. de Regno coelorum* etc. Amst. 1839, p. 48—63.

eeniging zijn rijk niet reeds aanwezig? Nog eens, hij zelf noch zijne belijders schijnen het ooit zoo beschouwd te hebben, daar hun dit Godsrijk nog altijd een toekomstend is (b. v. Luk. 21: 31 en op zeer vele andere plaatsen). Iedereen moet het zoo zeer erkennen, dat men ook reeds lang vrij algemeen die andere stelling heeft aangenomen, volgens welke het rijk van Jezus Christus, de Kerk, eerst *na* zijnen tijd, bepaaldelijk op den eersten christelijken Pinksterdag ontstaan is. En als men dezen dag als den dag der stichting van de kerk viert, dan stemt men daarmede toe, dat er, gedurende het leven van Christus op aarde, nog geen Christusrijk bestaan heeft.

Evenwel ook deze stelling is willekeurig; want noch in de Pinkster-teksten, noch elders in het N. T. wordt gezegd, dat het christelijke Messias-rijk op dien dag een' aanvang heeft genomen. Er wordt ons slechts verhaald, dat op dien dag ongeveer drieduizend zielen der gemeente werden toegedaan. Voorzeker werd de gemeente toen eensklaps veel talrijker, dan te voren; maar het maakte in het wezen der zaak geen onderscheid of er honderd, of duizend, of eenige duizenden werden bijgevoegd, alsof er juist *zoo velen* noodig waren om een *rijk* en een *volk* van dat rijk uit te maken. Zoo werd dan ook het rijk van Christus nog lang ná dat eerste Pinksterfeest als een toekomstend verwacht, en met de even zoo in 't vervolg van tijd gestelde Toekomst verbonden (b. v. 2 Tim. 4: 1). Maar de taal der Evangeliën en andere Schriften des N. T. laat altijd een zeker tijdstip vooruitzien, waarop dit veel besproken rijk werkelijk en plotselijk zijn bestaan zal aanvangen. En daarom blijft nog altijd de vraag: of er werkelijk een zeker tijdstip van het bepaalde begin dier groote inrigting, welke wij het rijk van Christus noemen, is aan te wijzen?

Niemand kan twee heeren dienen; niemand kan tegelijk burger zijn van twee rijken. Ten minste kan hij in den vollen zin des woords maar burger zijn van het eene of het andere. Wanneer de belijders van Jezus vóór en na zijnen dood nog tot een ander rijk behoorden, dan het verwachte van den Messias, dan konden zij niet eerder burgers worden van het Messiasrijk, dan voor dat zij het eerste rijk verlaten hadden, of daaruit ontslagen waren, indien zij misschien zich niet bevoegd oordeelden om zelve op eigen gezag er uit te gaan. Hier ligt de knoop. De eerste belijders van het Evangelie waren Joden. Als Joden behoorden zij tot dat reeds aanwezige aloude Godsrijk, welks goddelijke instelling en goddelijk gezag zij geenszins betwijfelden, en waaraan zij niet geloofden ontrouw te mogen worden. Echter verwachtten zij altijd een Messiasrijk, of een ander, beter, altoosdurend Godsrijk, 't welk de Messias in majesteit komende zou stichten. Zij moesten dus onderstellen, dat het toen bestaande Godsrijk (de mozaïsche Theocratie) niet eeuwig duren, maar eens ophouden zou, en dat het Messiasrijk in zijne plaats zou treden. Zij moesten zelfs wenschen, dat dit gebeuren en spoedig gebeuren mogt, zoodra zij wenschten, dat het Godsrijk van den Messias komen en haastig komen mogt. En zoo dachten werkelijk alle eerste Christenen uit de Joden. De meer geestelijk denkenden onder hen, met name Paulus, voegden daarbij nog de bekentenis: vooreerst, dat een Godsrijk onder een volk, godsdienstig en zedelijk zóó ontaard, als de toenmalige Joden waren bij al hun ijdel roem dragen op den naam van het volk Gods, naauwelijks meer verdiende een Godsrijk te heeten; en ten anderen, dat toch ook in het samenstel van het oude, zoowel burgerlijke als godsdienstige, Godsrijk te veel zinnelijks en voor den Jood alleen geldigs gevonden werd, om niet spoedig

plaats te maken voor iets beters en algemeener. En dit betere, meer algemeene, moest nu het nieuwe, meer geestelijke, messiaansche Godsrijk zijn. Het nieuwe kon evenwel in hun oog nog niet bestaan, zoo lang zij het Messias-rijk nog niet zagen, en zoo lang zij zelve met alle hunne joodsche geloofsgenooten nog meenden tot het eerste Godsrijk te behooren, tot hetwelk zij geloofden door God zelve geroepen te zijn, en waarvan zij dus ook door niemand anders dan God zelve konden ontslagen worden.

Zij verwachtten zoo zeker, als zij op het Messias-rijk hoopten, dat God zulks doen zou. En hieraan knoopten zij weder eene verdere verwachting, die in de Evangelien zeer duidelijk uitgesproken wordt, dat Jeruzalem te dien tijde belegerd en met haren tempel verwoest zou worden. Zie vooral Luk. 21: 20 en Matth. 24: 1 vgg. Want de Messias moest een' anderen, beteren tempel grondvesten, en een ander beter Jeruzalem bouwen. Dit kon echter niet geschieden, indien de eerste stad en tempel óf niet veel grooter en prachtiger verzezen, zoodat zij bij de heerlijkheid des nieuwen tijds niet afstaken, óf niet volkomen geslegt werden, zoodat het verwachte betere op denzelfden bodem kon te staan komen. Dit laatste zal wel, wegens den eerbied voor de heilige plaatsen, niet ligt het algemeene geloof geweest zijn; nochtans blijkt het uit de aangehaalde plaatsen der Evangelien, dat het de meening van sommigen en welligt van velen was. Waarschijnlijk ontstond zij uit de vereeniging dezer verwachting met de beelden der oude profetie van het door de Chaldeen te verwoesten of werkelijk verwoeste Jeruzalem, behalve dat de tijdsomstandigheden iets dergelijks wel lieten vooruitzien. Ook past zij best bij de hooger gestegene verwachting van den messiaanschen toestand der dingen. Immers, wanneer men een nieuw Jeruzalem, ongeveer

als dat der Openbaring, verwachtte, hoe zou dit alleen uit de uitbreiding en verfraaijing van het oude Jeruzalem kunnen ontstaan? Genoeg, indien men een' tijd te gemoet zag, wanneer God den tempel zou laten verwoesten, dan bleek het, dat deze ook de tijd zijn zou der vrijstelling van de heerschappij onder het eerste Godsrijk. Geen onderdaan van dat rijk durfde het wagen op eigen gezag daaruit te gaan; maar God kon de Joden, die in Jezus geloofden, van hunne burgerplichten ontslaan, wanneer hij met de hoofdstad en den tempel het gansche rijk vernietigde, en het hun, bij de opgehevene tempeldienst, onmogelijk maakte de wet waar te nemen, die zij als Joden volgen moesten. Dan kon de Messias op de ledige plaats van het oude het nieuwe betere Godsrijk doen ontstaan, tot welks burgers zij zich zelve reeds voorloopig telden. Dan mogt men eischen, dat allen, die aan dit rijk deel hadden, werkelijk echte kinderen Gods waren. Dan konden ook zij, bevrijd van hunne hen tot hiertoe bindende geloften, in het beter en ruimer Godsrijk worden ingelijfd.

En wat waren zij tot op den tijd, wanneer God zelf de tempeldienst en de wet afschafte? Zij waren en bleven wat ook hun Heer geweest was, Joden, wel Joden die in Christus geloofden, maar in alles wat het jodendom eischte, even zoo goed joodsch als alle andere Joden. Zij hielden niet op zich Joden te noemen, of liever, zij bleven trotsch op dezen naam. Verg. Joh. 4: 22; Rom. 2: 28; Gal. 2: 13; Hand. 22: 3; Hebr. 13: 10. Zij gingen voort met de joodsche wet als hunne wet te beschouwen en de heilige schriften, personen, gebruiken van het jodendom als heilig te eerbiedigen. Zij waren ten deele zelfs ijveraars voor de wet, ook in dingen als de besnijdenis, de spijswetten, de afzondering van de heidenen, zelfs van de geloovige heidenen en misdreven niets, waar-

door eenig Jood hun jodendom zou kunnen verdacht maken. In 'tkort, zij waren tot dien tijd toe alles behalve *vrij*, in den zin der verlossing die zij te gemoet zagen, maar welke zij geloofden van God te moeten verwachten en zelve zich niet toeëigenden.

Hierin was Jezus zelf voorgegaan. Als geboren Jood was en bleef hij aan de levitische wet *onderworpen* (Gal. 4: 4) en verzuimde niets, waartoe de wet hem verplichtte. Dit toonen zijne reizen naar den tempel. Hij twijfelde nooit aan de voortdurende geldigheid der wet of van de geheele Godsregering, wier onderhoorige ook hij was. Veeleer was ook bij hem, in den zin der Godsregering van het O. T., Jehova de burgerlijke koning van den joodschen staat, de tempel zijn vorstelijk paleis, de wet zijne wet, de profeet zijn gezant, de priester zijn ambtenaar, het joodsche volk in een' bijzonderen zin zijn volk. En dit laatste niet alleen, dewijl geen ander volk hem, den *Éénige*, zoo kende of vereerde, nog minder hem tot zijn' burgerlijken koning had, maar vooral dewijl *het heil uit de Joden zou zijn* (Joh. 4: 22), gelijk de uitkomst ook geleerd heeft, dat de Joden ten minste *daartoe* waren uitverkoren, dat God uit hun midden de opvoeding, welke hij aan het geheele menschedom toedacht, liet voortkomen. Daarom mogt hij er nog vooreerst niet aan denken, de wet en de profeten te ontbinden (Matth. 5: 17 vgg.); en als hij des niet te min op verscheidene wijze spreekt van eene hoogst wenschelijke *vrijheid*, die hij den zijnen verwerven wil, dan kon hij daarmee in geen deele zulk eene vrijheid bedoelen, waardoor zij zouden kunnen meenen aan de wet minder verbonden te zijn, dan hij zelf haar tot op dien tijd toe nog oordeelde te moeten gehoorzamen. Maar hij laat in hetzelfde verband der rede, waarin hij het vermoeden, alsof hij de wet en de profeten zou ontbinden, met deze

woorden wederspreekt: »eer zullen hemel en aarde vergaan, dan dat ook maar één lettertje of stipje der wet verloren gaat;» — er op volgen: »tot dat het alles geschied zij.» En in dit bijvoegsel laat hij vooruitzien, wanneer de wet van zelve zal ophouden, namelijk, wanneer eenmaal alles geschied zal zijn, d. i. wanneer de eschatologische verwachtingen (waarover hij vroeger, vs. 10 iets gezegd had, en waarover hij later, Hoofdst. 24 en de gelijkl. plaatsen uitvoeriger spreekt) eenmaal alle vervuld zullen zijn. Dan eerst zou de wet kunnen worden opgeheven, niet door hem, maar door dien, die haar gegeven had en alleen bevoegd was haar op te heffen. Daarmede zou tevens het eerste Godsrijk ophouden te bestaan, en in zijne plaats het tweede, betere, waarin meer vrijheid en geestelijke zin (dat hier hetzelfde zegt) heerschen zou, ontstaan. In dat rijk zouden ook zij, vrij van hunne tot daartoe voortdurende verplichtingen jegens de levitische eeredienst, opgenomen kunnen worden, nadat hij zelf vooraf die innerlijke banden, waarmede zij zich aan die oude orde der dingen gehecht voelden, had los gemaakt. Deze voorstelling plaatst den aanvang van het Messias-rijk in nauwen samenhang met de opheffing der joodsche grondwet, en deze weder met den ondergang van den joodschen tempel en staat.

En volgden ook de Apostelen nog langen tijd na het eerste christelijke Pinksterfeest niet dezelfde denkwijze? Het mogt van Paulus alleen misschien betwijfeld kunnen worden; maar van de anderen is het zoo bekend, dat zij volgens Paulus gevoelen, maar al te zeer het jodendom aankleefden (Gal. 2: 11 vgg.), bijgevolg zich zoo weinig van de Joden en de joodsche wet afzonderden, dat zij veeleer zich met overgedrevene nauwgezetheid als ijverige Joden gedroegen. En zoo als de leidlieden voorgingen, zoo volgde de gemeente. Volgens Hand.

21: 20 waren alle geloovigen, die te Jeruzalem en in haren omtrek woonden, wier getal men wel op vele tienduizenden schatten mag, nog gezamenlijk *ijveraars voor de wet*; die zich grootelijks ergerden aan het gerucht omtrent Paulus, dat hij de buitenlandsche Joden leerde van Mozes af te vallen, hunne kinderen niet meer te laten besnijden en de gebruiken niet meer waar te nemen. Van daar ook het hardnekkig pogen van deze ijveraars om den Apostel der heidenen tegen te staan, waarover 2 Cor. 11: 13-15; Gal. 6: 12; Phil. 3: 2, 18, 19. En zelfs Paulus, die reeds tot zijne bekeerlingen uit de heidenen sprak: »Christus is het einde der wet; deze scheidsmuur tusschen Joden en heidenen is door zijn' dood (door het veroordeelend vonnis, dat de wet, hem veroordeelende, over zich zelve uitsprak) omgeworpen; in het christendom geldt noch besnijdenis, noch voorhuid, maar alleen de wedergeboorte en het geloof door de liefde werkende, wier magt die der wet heeft vervangen, welke slechts de opvoedster geweest is dergene, die tot dezen beteren toestand getogen moesten worden;". — Paulus, die daarom ook vooral niet meer toelaten wilde, dat zijne geloovige heidenen nog aan de wet gebonden zouden zijn; — Paulus zelf, laat hij zich toch niet daarin gelden, dat hij een Jood, ja, dat hij een Phariseër is (Hand 23: 6; Phil. 3: 5), en nimmer opgehouden had de godsdienst van zijn volk te onderhouden (Hand. 23: 14; Gal. 6: 3)? En waarlijk, geloofde hij ook niet voor zijn' persoon de wet, waarvan hij de heidensche Christenen vrij sprak, te moeten vervullen? Ging hij niet op de hooge feesten naar Jeruzalem ter bedevaart (Hand. 18: 24)? Ging hij niet voort met geloften te doen, die met offeranden gepaard gingen (ald. vs. 18)? Was hij niet om de geruchten van zijne vrijere denkwijze te logenstraffen, terstond gereed een openlijk bewijs zijner ongeschokte aanhan-

keijikheid aan de joodsche wet te geven, door het doen eener plegtige Nazireërs-gelofte (ald. H. 21)?

Hierbij zou het gewaagd en hoogst willekeurig zijn aan te nemen, dat dit alles een voegen der eigene denkwijze naar die zijner hoorders of lezers (*accommodatie*) zijn zou, vooral bij een' man als Paulus, die niet schroomde andere voorname Apostelen, juist wegens hunne joodschgezinde handelingen, openlijk en in het aangezicht wegens huichelarij te bestraffen (Gal. 2: 11 vgg.). Wel is waar, hij schikte zich naar de zwakheden der zwakken, en zweeg dit zoo weinig, dat hij 1 Cor. 9: 19 vgg. er zich veeleer op beroemt, en op verschillende wijze ook zijne medegeloovigen aanspoort, om van hunnen kant hetzelfde te doen. Doch als wij hem op plaatsen, als Gal. 5: 3, waar geen het minste vermoeden van wijzigen der eigene overtuiging (*accommodatie*) bestaan kan, plegtig en zonder dat hem door iemand daartoe aanleiding gegeven werd, zijne meening hooren zeggen: »dat elk besnedene schuldig is de geheele wet te onderhouden;» kan men dan wel gelooven, dat hij van zijnentwege, daar hij toch ook een besnedene was, slechts ten gevalle zijner volksgenooten de wet houden zou? Iets anders was het, als hij toestemde, dat ook de heidenen, die nooit aan de wet onderworpen geweest waren, nog deze en gene bepaling der wet naar omstandigheden moesten onderhouden, d. i. dat zij als Christenen tevens tot halve Joden gemaakt werden, en verplicht werden om zich te onthouden niet alleen van de *ontucht* en het *eten van het vleesch der afgoden-offers*, als zedelijk ongeoorloofde dingen, maar ook van het *bloed* en het *verstikte*. Iets anders, als hij, wat nog sterker is, Timotheus, een' jongeling van heidensche afkomst, om der Joden wille der besnijdenis onderwierp (Hand. 16: 3), bijgevolg, naar zijne leer, tot het onderhouden der gansche wet verplichtte. — Maar spreekt hij niet gedurig,

alsof alle gemeenschap tusschen hem en de wet werkelijk opgehouden had? — Ja, wel doet hij het, Gal. 2: 19, Col. 2: 20, en elders; maar als hij, wat men buitendien niet gelooven kan, zich zelve hier niet tegensprekt, dan zal men zijne dáár uitgesprokene overtuiging wel niet anders verstaan kunnen, dan ongeveer zoo: »Wanneer onze verwachting der laatste dingen (ten eerste die der komst van den Messias en zijn rijk) vervuld zijn zal, dan houdt de wet op, zoodat de daartoe verpligte geloovigen uit de Joden haar niet meer zullen behoeven waar te nemen. Maar wie nu weet hoe nabij de vervulling dezer verwachting is, voor hem heeft de wet reeds zoo goed als opgehouden. Zij heeft voor hem reeds daarom weinig waarde meer, omdat hij weet, dat zij reeds door God verworpen is, en van dat oogenblik aan verworpen was, toen in zijnen raad hare spoedige afschaffing besloten werd. Maar ook daarom, wijl elk, die erkent, hoeveel edeler die inwendige godsdienst des geloofs is, die vervolgens bij de joodsche Christenen de plaats der wet vervangen en de eenige geldige zijn zal, gelijk zij nu reeds den heidensche Christenen de eenige geldige is, — vooral, wie zulks zoo grondig erkent als ik, de Apostel, — ook nu reeds dit geloof voor het eenige wezenlijke moet houden, bijgevolg de wet voor iets niet wezenlijks, voor iets dat als 't ware voor hem niet meer bestaat, ofschoon hij van zijne verpligtingen jegens haar nog niet ontslagen, vooreerst nog voortgaan moet haar te gehoorzamen. Hij is haar de uiterlijke gehoorzaamheid nog verschuldigd, hoewel er van de innerlijke geene spraak meer bij hem kan zijn. De wet bestaat voor hem niet meer, in zoo ver hij haar nevens dat echte inwendige geene noodzakelijke plaats meer kan toekennen, maar in zoo ver hij gelooft haar nog tot op den tijd, dat God haar zal opheffen, te moeten

waarnemen, wyl hij niet eer van zijne verbindtenis met haar losgemaakt is." Kortom, Paulus schijnt in deze plaatsen, deels bij voorbaat over de wet, als voor hem en zijns gelijken reeds niet meer geldig, deels op redelijke gronden, gelijk Jezus in de Evangeliën over het vieren van den sabbath, te redeneren. En alzoo vertoont zich hier geen strijd tusschen deze en zijne elders uitgesprokene, ook door zijn doen bevestigde, grondbeginselen, maar hiermede stemmen zelfs die uitspraken innig overeen, wanneer hij zegt: » Ieder handele naar zijn geweten, zonder den ander zijne overtuiging te willen opdringen (Rom. 16: 5); » en: » wat ik nu nog in het vleesch (als waarnemer der wet) leve, dat leef ik in het geloof aan den Zoon Gods, enz. (Gal. 2: 20) » 1). Overigens, wanneer in deze voorstelling verscheidene naauw in elkander grijpende hoofdgedachten zamenvloeijen, dan weet men immers dat juist dit volkomen overeenstemt met de bekende beschouwingwijze van den Apostel.

Er kon dus bij de joodsche Christenen, vóór de verwoesting van Jeruzalem en den tempel, geen rijk van Jezus Christus bestaan. Hoe zou er een rijk, eene beslotene, eigenaardig ingerigte, door vaste grenzen omringde volksvereeniging kunnen zijn onder lieden, die volgens hunne eigene overtuiging nog tot een ander rijk behoorden, waaraan zij zich niet mochten onttrekken, voor het verdwenen of ontbonden was? En de joodsche Christenen waren toch niet slechts het talrijkste, maar ook het voornaamste deel der toenmalige Christenheid. Immers, ook daardoor werden de heidenen tot Christenen, dat zij eerst de godsdienstbegrippen der Joden, die onder hen woonden, vooral hunne leer van

---

1) Verg. met dit beredeneerde: LEONH. USTERI's *Entwicklung des Paulinischen Lehrbegriffs*, op vele plaatsen, b. v. S. 120, 121, 124, 156 der tweede uitgave.

éenen God, en verder eenige andere leerstellingen, gaande weg min of meer inzogen. Anders zou toch de prediking van den gekomen' Christus geen enkel punt van aansluiting aan hunne vroegere voorstellingen gevonden hebben. Voorts werd hunne latere kennis van het christendom meest overal in de synagoge verkregen, waarin de reizende Apostelen plagten op te treden en' te leeren (Hand. 13: 1, 5, 14, 44; 14: 1, enz.), zoodat zij zich zelven niet anders aanmerken konden, dan als volgers der geloovige Joden. En zouden deze hebben kunnen meenen, dat zij te zamen een rijk, het Messias-rijk uitmaakten, terwijl hunne joodsche geloofsgenooten nog vooreerst aan een ander rijk, dat der oude Godsregering, toebehoorden? Nooit; ook zelfs dan niet, wanneer zij zich inniger aan elkander hadden aangesloten, dan gebeurd is, want zij zouden niet anders hebben kunnen denken, dan dat het rijk van den Messias Jezus alle vrienden van Jezus zou bevatten. Maar indien noch de joodsche, noch de heidensche Christenen, zich toen reeds als burgers van het door hen verwachte Messias-rijk konden beschouwen, waar en bij wie ware dan dit rijk geweest? Is het niet het eenvoudigste aan te nemen, dat het in aller oog nog in 't geheel niet voorhanden was?

Maar de ondergang van den joodschen staat met zijne hoofdstad en zijn' tempel bragt eene geheele verandering in dezen te weeg. Nu werd het onmogelijk, die wet, met de inrigtingen, die tot daartoe bestaan hadden en op de wet steunden, volkomen te onderhouden. Nu hield het bezoeken der stad Gods, de waarneming der verordeningen omtrent feesten, offers, wijdingen, reinigingen, enz. van zelf op. Nu zag men duidelijk in, dat Jehova zijne bevoorregte woonstede niet meer onder de Joden had, en dat zij niet meer uitsluitend zijn volk waren. Nu konden de joodsche Christenen

zich als ontslagen van de wet, ontslagen van het eerste Godrijk beschouwen 1). Nu hadden zij geene andere wet meer, dan de wet van Christus, — als men de denkwijze, die het Christendom vordert, zoo noemen wil. En nu verbond deze wet van Christus voortaan hen allen, joodsche en heidensche Christenen tot de eenheid van een geestelijk zamenleven. Aldus was er nu waarlijk sedert de oplossing van het eerste Godrijk en ten gevolge daarvan een nieuw messiaansch Godrijk ontstaan, dat in den loop der eeuwen een wereldrijk geworden is. Tot eene zoo wel vollediger, als openlijker vestiging van dit Christus-rijk, droeg nog veel bij, dat ongeveer in dien tijd, iets vroeger en later, de schriften der Apostelen en Evangelisten meer en meer ter kennis der Christenen kwamen en hun aanzien het gezag der hebreuwsche oorkonden meer in de schaduw stelde. Op dien tijd veroorzaakten ook de verhuizingen van zoo vele Christenen, door den ramp van Palestina uit hun vaderland verdreven, eene grooter en rijker verspreiding der zaden van het Christendom naar alle werelddeelen. Daarbij kwam nog, dat de naam »Christenen» meer door het gebruik werd aangenomen als de algemeene naam voor de toenmalige geloovigen in Jezus uit de joden en de heidenen. Eindelijk rekene men nog de inrigting der kleine gemeenten, welke even zoo als haar onderlinge zamenhang tot één groo-

1) Velen begrepen zekerlijk dit alles niet even goed, want nog lang naderhand waren er vele en veelsoortige joodsche Christenen, die met bijgeloovige hardnekkigheid de wet vasthielden. Maar alzins moest de ondergang van den tempel bij de joodsche Christenen in 't algemeen tot hunne meer volledige afscheiding van de Joden en het jodendom, dus tot vollediger daarstelling (organisatie) eener bepaald Christelijke gemeente medewerken. — Verg. BEAUSOBRE en L'ENFANT bij Hebr. 13: 10 en de daar aangehaalde uitdrukking van JUSTINUS den Martelaar over de geloovigen uit de Joden, die ook te zijnen tijde nog aan de wet hingen.

ter ligchaam langzamerhand meer zichtbaar werd. Zoo werd er nu iets, dat ook uiterlijk naar een rijk geleek. Van dien tijd af bestaat er dus, zonder eenigen twijfel, een rijk van Christus, — *de Kerk*.

Indien nu zoo veel van de verwachtingen der Apostelen omtrent de nabij zijnde Toekomst des Messias vervuld is; indien zelfs al het wezenlijke daarvan tot waarheid geworden is, namelijk: dat nog in den leeftijd van sommige tijdgenooten der Apostelen en van Jezus zelf, het oude Godsrijk te gronde ging (althans voor alle geloovigen in Jezus), en men daarentegen een nieuw Godsrijk, dat voor de heerschappij der wereld bestemd was, zag opkomen, — waarom zouden onze heilige oorkonden zich dan schamen over de ontboezeming dier verwachtingen en der hiermede overeenkomstige profetiën? Of hebben wij die gekunstelde en opgewerkte, op vergissingen losgaande uitlegging noodig, opdat wij deze verwachtingen en voorspellingen met de geschiedenis zouden kunnen rijmen? Wij kunnen dit gevoelen niet aankleven. Wij hebben de verwachtingen en voorspellingen zuiver en waar zoo gegeven, als zij-uitgesproken zijn. Wij hebben de even zoo onvervalschte uitkomsten daarmede vergeleken en bevonden: *de hoofzaak heeft hare vervulling erlangd*. En wij meenen onbevooroordeeld te zijn, door toe te geven, dat de gebeurtenissen juist niet in denzelfden vorm, waarin de voorstelling ze plaatste, zijn nagekomen?

II.

DE VORM VAN HET BOEK.

(Het profetistische zijner zaménstelling).

Wij brengen tot den vorm der Openbaring drie zaken: vooreerst, *haren niet-wezenlijken inhoud*, die gedeeltelijk alleen in de inkleeding, gedeeltelijk in iets meer bestaat, zonder dat men evenwel nauwkeurig bepalen kan, hoe veel meer het is; ten tweede, *hare manier in stijl en taal*, waartoe voornamelijk als eene harer opmerkelijkste bijzonderheden, hare raadselkunst (*Enigmatiek*) behoort; ten derde, *haar bouw of zamenstel*. In alle deze zaken gedraagt zij zich als navolgerster der profeten. Daarom noemen wij haar in deze opzigten *profetistisch*, en zien dus dat dit profetistische alles bevat, wat wij onder den vorm van het Boek zouden kunnen verstaan.

1. *De minder wezenlijke inhoud der Openbaring.*

Wij ontmoeten in het kunstige schouwspel der Openbaring, buiten haren wezenlijken profetisch-eschatologischen inhoud, deels zulke zaken, die wij ongetwijfeld als zuiver dichtertlijk moeten beschouwen, deels zulke, waarover wij, op goede gronden van waarschijnlijkheid, moeten oordeelen, dat de Schrijver ze voor iets meer dan louter dichtertlijke verzinselen wil geven, zonder dat men echter met volle zekerheid bepalen kan,

hoe veel wezenlijkheid hij er aan toekent. Wij hebben dus in de eerste plaats over het zuiver dichterlijke en vervolgens over dat andere te spreken.

A. Het zuiver dichterlijke der Openbaring.

De Openbaring wilde hare profetische Eschatologie in den vorm van profetische gezigten (visioenen), bijzonder naar de voorbeelden van Ezechiël, Daniël en Zacharia mededeelen. Dit dichterlijke plan vereischte eene dichterlijke uitvoering. Dichterlijke visioenen zijn kunstwerken, waarin meer tot het oog, dan tot het oor gesproken wordt. Wil men echter tot het oog spreken, dan heeft men teekenen en beelden noodig. Om nu deze te vinden, er zijne gedachten in te kleeden, vervolgens alles behoorlijk te rangschikken, het te tooijen met allerlei dichterlijk bijwerk, tot inleiding van het schouwspel, tot versiering van het tooneel, en tot verkrijging van het bedoelde *effect*, en eindelijk, het zamen te stellen tot één aaneengeschakeld geheel, dit is het vrije werk der dichtkunst, en mag diensvolgens in zijn stuk ook maar alleen als *kunstvorm* beschouwd worden.

De Openbaring verdeelt den tijd der laatste dingen in twee tijdvakken, waarvan het eerste den tijd van het Messias-rijk, het tweede den *Olam habba* bevat. Daar evenwel de tijd van zijn rijk, nauwkeurig gesproken, met de Toekomst van den Messias begint, zoo vormt de tijd der messiaansche weeën (*chesle-hamma-schiach*) nog een derde tijdvak, dat mitsdien het eerste wordt. Nu was het de taak der Openbaring, als eschatologisch geschrift, op te geven wat waarlijk in ieder dezer drie tijdvakken gebeuren zou; en als een geschrift, dat haar onderwerp in den vorm van ge-

zigten wilde voordragen, moest zij die zaken dichterlijk uitgewerkt haren lezers voor oogen stellen. Wij hebben in het eerste deel dezer Handleiding aangewezen, wat wezenlijk behoort tot de eschatologische verwachtingen van den apostolischen tijd, bijzonder die van den Schrijver zelve der Openbaring, en dus wat deze laatste moest meenen, dat in elk der drie opgenoemde tijdvakken waarlijk zou gebeuren. Zoo wij nu dit *weselijke* afzonderen van het overige, dan blijft er niets dan vorm, inleiding, inkleeding, tentoonstelling, versiering. Wij gaan daarbij in de bijzonderheden aldus te werk:

1. *Weselijke verwachting der messiaansche weeën (chefle-hammaschiach)*. Deze zijn verschrikkingen van allerlei aard, als voortekenen der Toekomst van den Messias, van boven dreigende teekenen aan den hemel, beneden aardbevingen, oorlog, honger, pest, vooral de uiterste zedeloosheid en goddeloosheid, valsche Messiasen, valsche profeten, verleiding tot verloochening van het heilige en vervolging der standvastige geloovigen, enz. Hierbij komt nog de bijzondere verwachting van den Schrijver der Openbaring omtrent den haast volgenden ondergang van den joodschen staat, Jeruzalem en den tempel, met één woord, de vernietiging van het Jodendom, in den ruimeren zin des woords. Hoe zou men nu dit alles zinnebeeldig moeten vertoonen? De Openbaring doet het op deze wijze. Zij voegt alle deze verschrikkingen in het tafereel van een grootsch ontzaggelijk schrikwekkend Godsgeregt over het gansch heelal, en schildert ons in dat oordeel, den zoo dikwijls door de Profeten verkondigden *dag des Heeren*. Dit Gods-geregt nu laat zij, in overeenstemming met het aloude Egyptische, uit tien plagen bestaan. Wijl echter alle hoofdpunten van het Boek op het getal zeven berekend zijn, en zij dit plan wil houden, stelt zij nog

eerst vier andere plagen, als voorloopsters der tien, vooraan. Zij ontleent de kleuren tot deze ophooping van jammeren uit het aloude geregt over Egypte, met dit onderscheid, dat in het latere alles veel vreeslijker is en zich over de geheele schepping uitstrekt. De verschijning der valsche Messiassen en der valsche profeten vormt eene der plagen, de derde, of met bijtelling der vier vóórplagen, de zevende, d. i. de laatste van het eerste zevental, de laatste der drie eerste »weeën.» Hier wordt het valsche Messianismus (het optreden en volgen der valsche Messiassen) in de type van een' persoonlijken valschen Messias voorgesteld, en deze als een wangedrocht, gelijk de vier van Daniël (7: 1) afgebeeld. Even eens schildert de Openbaring het valsche profetendom, als een' persoonlijken valschen profeet, in gedrochtelijke gedaante. En opdat ook hier, gelijk bij Daniël, vier monsters zijn zouden, voegt zij bij deze twee nog een derde, den Satan, die wel de eerste plaats innemen moet en daarom eerst genoemd wordt, en een vierde, het valsche Jodendom, in den boven aangeduiden zin des woords. Dit laatste komt evenwel eerst na het einde van het geheele geregt der tien plagen te voorschijn. De dichter bepaalt den tijd van het woeden dezer wanschepsels, namelijk der drie eerste, op vierdehalf jaren, en geeft hem in een gezegde, dat wij te zijner plaats hopen te verklaren, aan als een tijd, waarin God de vromen ten uiterste wil beproeven. Ook verschijnt er in den loop dezer oordeelsplagen een teeken des hemels, ingeschoven onder het eerste tooneel van het visioen der wangedrochtenplaaq, namelijk de verschijning van het gesternte des Messias. Na den afloop dezer reeks van plagen wordt de ondergang van het Jodendom, bepaaldelijk van Jeruzalem, aangekondigd. Dit zij voldoende ten aanzien der gezigten van de *Chefle-hammaschiach*, welke nog-

tans het Boek zelf twee evenzeer in den vorm van gezigten gekleede inleidingen laat voorafgaan, eerst eene algemeene, vervolgens eene bijzondere. Van deze laatste zullen wij hier eerst spreken.

Vóór dat het groote gerecht der *Chefle-hammaschiach* aanvangt, houdt Jehova, ter voorbereiding, eerst in den hemel eene regtzitting, en wordt er onder het openen van het goddelijk gerechtsboek besloten, dat dit alles zal geschieden. Wijl nu het gerechtsboek met zeven zegelen gesloten is, zoo komt, telkens bij het openen van een nieuw zegel, een nieuw vreeselijk dreigend teeken te voorschijn.

Maar nog vóór deze bijzondere inleiding der regtzitting in den hemel, en vóór alles, wat het Boek als aanstaande verkondigt, lezen wij eene andere inleiding, eene persoonlijke verschijning van den Messias Jezus aan den profeet, die hem zegt, wat haast geschieden zal en hem opdraagt schriftelijk aan zijne gemeente te verkondigen, hoe hij met betrekking tot het nabijzijnde haar vermaant en waarschuwt.

Dit alles, behalve de eerstgemelde verwachting der *Chefle-hammaschiach*, is zuiver dichterlijk en niets meer; gelijk de ontleding van den loop dezer denkbeelden ons reeds aanwijst. Voorts zoo veel anders, dat tot het werktuigelijke der handeling in deze gezigten behoort, als b. v. vele verschijningen van Engelen, van den Engel des vuurs (H. 8: 3 vgg.); van den Engel, die de drie weeën aankondigt (ald. vs. 13); van den Engel, die den profeet een boekske geeft door te zwelgen (H. 10); van de twee Engelen, die den Joden, van de twee andere, die den heidenen de haastige beslissing van het hun wachtend lot verkondigen, nadat reeds vóór dezen nog een andere het aan alle aardbewoners had gepredikt (H. 14: 6-20); van de zeven Engelen met de zeven bazuinen (H. 8: 2 vgg.) en nog

eens van dezelfde met de zeven schalen des toorns, daar zij den last hebben om de zeven eerste en de zeven laatste plagen aan te brengen; van den Engel des waters, en nog eens van dien des vuurs in den loop der laatste plagen (H. 16: 5—7); van den Engel der uitlegging (H. 17); van de drie Engelen met de drie vonnissen over Jeruzalem (H. 18: 1—8, 21—24). Bovendien: vele stemmen, nu eens van Jehova, dan eens van den Messias, dan weder van de vier dieren, of andere bewoners des hemels. Slechts hij, die in 't geheel geen begrip heeft van profetistisch-symbolische schildering, of in 't algemeen, die niet den geringsten dichterlijken zin heeft, zou kunnen meenen, dat de Schrijver eene letterlijke vervulling zijner tafereelen in ernst had kunnen verwachten. Of wie kan gelooven, dat hij juist tien, of veertien zulke plagen, en wel bepaaldelijk dezelfde, die hij beschrijft, b. v. die van de wonder-sprinkhanen, of zulke ruiters met wonderpaarden, of zulke gedrochten, waarlijk in de toekomst had vooruitgezien, en gewild zou hebben, dat zijne lezers het alles als wezenlijk te verwachten zaken van hem zouden aannemen 1). En nu, als hij zelf niet heeft ge-

1) Sedert de eigenlijke godgeleerden de meening opgegeven hebben, dat er in de Openbaring eene menigte voorspellingen gevonden worden, die tot op den jongsten tijd zich uitstrekken en alle geloof verdienen, dat echter deze voorspellingen in beelden en allegorieën gehuld zijn en de kunst des uitleggers in de ontsluiting daarvan bestaat; — sedert het verdwijnen dezer meening, die nog slechts onder de »goede lieden'' voortspookt, zijn er niettemin ook nog onder de fijner beschaafden, zelfs onder waarlijk geleerde menschen, die nog geheel onbekend zijn met het wezen des Boeks. Zij verbeelden zich, dat de schrijver aan het verwezenlijken van alle die plagen, van die monsters, enz. die hij beschrijft, als ware voorspellingen geloofd hebbe en zijnen lezers hebbe willen doen gelooven. Wijl echter slechts het onverstand gelooven kon, dat alle die zeldzame, fabelachtige dingen ooit kunnen gebeuren, zoo moet, huns inziens, het Boek een geesteloos,

loofd, noch willen zeggen, dat waarlijk het eerste, tweede, derde tooneel enz. gebeuren zou, zoo behoort men nog veel minder te vragen, wat het wezen is der dingen, die hij onder de beelden van dat eerste, tweede, derde enz. aankondigt. Immers hij wil met dat alles niets anders aankondigen, dan vooreerst het ophanden zijn aller verschrikkingen der *Chefle-hammaschiach*; en ten tweede den waarlijk door God besloten val van Jeruzalem en het Jodendom. Daar nu deze afdeeling der *Chefle-hammaschiach*, met hare bijzondere inleiding en de algemeene op het geheele Boek, meer dan vier vijfde deelen van het werk beslaat, te weten de volle vijf eerste visioenen der achttien eerste hoofdstukken, zoo begrijpt men, dat in deze achttien hoofdstukken zeer weinig wezenlijke voorspelling bevat is. En daar in een profetisch boek het echt profetische toch alleen het wezen uitmaakt, terwijl het andere minder wezenlijk is, zoo volgt, dat wij het gezegde in korte woorden ook aldus kunnen uitdrukken: *Wanneer wij die twee eenige profetische punten er afrekenen, is al het overige, dat wij hier uit den inhoud der achttien eerste hoofdstukken aangehaald hebben (behalve den inhoud van enkele later te bespreken tusschenvoegselen) minder wezenlijk, zuiver dichterlijk, alleen tot den vorm behoorende.*

2. *Wezenlijke verwachting des tijds van het Messiasrijk.* De Toekomst van den Messias ter

---

een laf fabelboek zijn, welks lafheid door de nieuwe uitleggers slechts met eene uitvlugt, alsof het vol dichterlijke *conceptiën* was, bemanteld werd. Wie na onze verklaring der zaak nog eene wederlegging dezer zoo onbillijke als gebrek aan kennis verradende meening verkiest te lezen, doorbladere HARTWIG'S *Apologie der Apocalypse und der falschen Tadel und falsches Lob*, bijzonder Th. III, S. 181 enz., waar Dr. SEMLER, overigens een eerwaardige naam, op eene even grondige als luimige wijze terechtgewezen wordt.

bestrijding, overwinning, vernietiging zijner vijanden en ter aanvaarding van zijn rijk; voorts: de opstanding der uitverkorenen onder de gestorvene vromen, bijzonder der martelaren voor de zaak van den Messias, om voortaan met hem te leven en zelfs aan de regering van zijn rijk deel te nemen; eindelijk: de algemeene opstanding en het algemeene gerecht. — Daarentegen is het zuiver dichterlijk, wanneer in ons Boek alle vogelen des hemels vóór den kampstrijd des Messias zamengeroepen worden om de lijken der te dooden vijanden te verslinden. Ook: wanneer er eene vuurzee is, waarin deels de overwonnen hoofdvijanden van den Messias, deels de veroordeelden in het algemeen wereldgerecht geworpen worden. Voorts: wanneer het satan-monster, in plaats van terstond met zijne medestanders de uitvoering van zijn vonnis te ondergaan, eerst slechts gevangen genomen, en in den *afgrond* aan boeien gelegd wordt, maar aan het einde van het Messiasrijk, om een met hem voorgenomen oogmerk te bereiken, nog eens losgelaten wordt, evenwel om spoedig daarna weder gevat en zijnen medestanderen achterna gezonden te worden. Of: wanneer bij het oordeel Gods een troon is opgericht, waarop de regter zit, wanneer er verscheidene boeken ontrold, wanneer de dood en de Hades in den vuurzee geworpen waren, en derg. De schrijver van het Boek geloofde even zoó min voor zich zelve, dat deze bijzaken juist zoó geschieden zouden, als hier gezegd wordt, als hij zijnen lezeren zulk een geloof wil opdringen.

3. *De wezenlijke verwachting van den Olam habba.* Een volkomen toestand der vergelding, mitsdien eene volmaakte gelukzaligheid der vromen. Hier, in ons Boek, is de woonplaats der zaligen eene nieuwe schepping, waarin hemel en aarde vereenigd zijn. *Eene* naauwkeurige beschrijving van eene verbaasd groote,

uit de kostbaarste en edelste bouwstoffen verrezene stad, Nieuw-Jeruzalem genaamd, die in 't midden dier nieuwe schepping ligt, voorts van eene levensbron, wier water als beek uit den ingang der stad vloeit, en van eene boomsoort, levensboom heetende, die, een wonderboom in zijne vruchten en bladeren, de oevers dier beek belommert. Zou de schrijver gedacht hebben, en zou hij hebben willen verkondigen: dat dit alles letterlijk in den tijd van den *Olam habba* zóó zou gezien worden? Iets daarvan moge hem, gelijk wij later zien zullen, als werkelijk te verwachten voor den geest gezweefd hebben; maar dat zijne meening deze geweest zou zijn: juist zóó als zijne verbeelding het tooneel des tijds van den *Olam habba* schetst, juist zóó zou alles waarlijk gebeuren, b. v. op niet meer of minder fundamentstenen, dan hij opgeeft, zou de ringmuur van het nieuwe Jeruzalem gebouwd worden, de eerste zou eèn jaspis zijn, de tweede een saffier, enz., — dat kan slechts het onverstand hem toeschrijven. Genoeg, het is eene heeldelijke voorstelling der gedachte: volmaakte zaligheid der vromen.

B. Het minder wezenlijke, tot de leer der laatste dingen behoorende.

Zoo zeker men van de zoo aanstonds opgenoemde dingen stellen kan, dat ze ook den schrijver zelve niets meer zijn dan zuiver dichtelijk kunstwerk, zoo weinig mag men het voor uitgemaakt zeker houden, dat hetzelfde geldt ten aanzien van sommige andere punten der profetie van de Openbaring. Te weten, behalve die hoofdtrekken der joodsch-christelijke Eschatologie, die wij boven als den wezenlijken inhoud der Openbaring erkend hebben, behelzen de overeenstemmende verwach-

tingen diens tijds, in de overlevering, nog vele bijzaken, als het bijwerk eener schilderij, waarvan er verscheidene in de Openbaring, als tusschenbedrijven (*Episoden*) zijn ingelascht. Hierover spreken wij nu. En wel is hierbij onze eerste vraag: hoe worden deze dingen hier gemeend? Zijn het dingen, die waarlijk door den schrijver verwacht werden? Of zijn het bij hem blootelijk verdichtselen in den zin der volksoverlevering, die hij wel is waar als dichter gebruikt ter verruiming en versiering van zijn tafereel, — maar zonder eene wezenlijke verwachting er aan te hechten? Ik geloof, dat men noch over het eene, noch over het andere eene beslissende uitspraak doen kan, maar stellen moet, dat hij het allezins mogelijk, deels ook waarschijnlijk, ja zelfs gedeeltelijk zeer waarschijnlijk hield, dat ten minste *iets* daarvan werkelijk zou gebeuren. Men zal echter wel nooit te weten komen, *hoeveel*, *wat*, en *op welke wijze* hij verwacht zou hebben, dat dit *iets* verwezenlijks zou worden. En daarom zal het raadzaam zijn, de zaak zóó voor te dragen, als de zuiverste, de meest schriftmatige 1) volksvertelling ze opgeeft, zonder op de kleinere bijzaken scherp te letten. Want vele dezer bijzaken golden onder de tijdgenooten van onzen Eschatoloog allezins voor zoodanige dingen, welke eens waarlijk beleefd zouden worden. En als dit historisch waar is, hoe zal men het weten, dat onze schrijver deze dingen waarlijk als van allen wezenlijken grond ontbloomd beschouwd heeft, terwijl hij toch in zijn Boek daarover spreekt, even als alle zijne tijdgenooten, de zaak in vollen ernst opvallende, daarover spraken? Doch voorzeker was de voorstelling dezer bijzonderheden bij de Joden niet dogmatisch-scherp bepaald; gelijk hunne eschatologische

---

1) Alle joodsche overleveringen zijn ontstaan uit Schriftverklaring.

verwachtingen in 't algemeen aan geene dogmatische boeijen lagen. Men durfde naar goedvinden veranderen; bijvoegen, afkorten, en terwijl men dit deed, betuigde men daarmede, toch niet alles, wat de volksverhalen zeiden, als letterlijk waar te erkennen. Men geloofde dus aan verdichting in die sproken, en veroorloofde zich zelfs de bijvoeging van nieuwe verdichting. Des te moeilijker valt het, met eenige zekerheid te bepalen: hoe veel ieder juist als tot het wezen der zaak behorende aanmerkte. Alleenlijk stelle men: •Waarin nagenoeg allen met elkander zamenstemmen, dat zal wel bij hen het meest wezenlijke geweest zijn. In dezen zin zal men dan ook een besluit ten aanzien van het geloof des schrijvers aan die eschatologische bijzaken, welke hij als tusschentooneelen in zijn groot tafereel vlecht, moeten opmaken.

De punten zelve, waarvan wij hier spreken, zijn voornamelijk deze. Men geloofde letterlijk, dat de profeet Elias, volgens sommigen met Mozes, volgens anderen met Jeremias, voor de Toekomst van den Messias, als zijne voorloopers op aarde komen zouden. Nu leest men werkelijk Hoofdst. 11, van twee zulke voorloopers der Toekomst, en ziet! zij zijn Mozes en Elias. Men geloofde in den eigenlijken zin, dat een zeker messiaansch gesternte, een starrebeeld, als voortteeken der Toekomst aan den hemel zou verschijnen. En H. 12: 1, 2, verschijnt er werkelijk een met die bestemming. Men geloofde, dat te zelfder tijd valsche Messiassen en valsche profeten zouden opstaan en den Messias wederstand bieden, en daar men ook aan het persoonlijk bestaan van vele booze geesten en hun opperhoofd niet twijfelde, moest wel de meening volgen, dat alle dezen hunne magt tegen den Messias zouden gebruiken. Bijgevolg moet men aannemen, dat ook de schrijver in

zijne afbeeldingen der drie bestrijders van den Messias; H. 12, namelijk Satan, het valsche messianismus en het valsche profetendom, iets waars veronderstelde. Men geloofde letterlijk, dat de heiligste der vroeger ontslapene heiligen, ten tijde der Toekomst van den Messias, uit den Hades (*schéól*, het doodenrijk) zouden opkomen, en in gemeenschap met de nog levende uitverkorene vrienden van den Messias, deel zouden verkrijgen aan de regering in het Messiasrijk. Men geloofde, dat in het aloude beeld van Gog, den koning van Magog, bij Ezechiël te lezen, en de hieruit gesprotene volksvertelling van Gog en Magog een ware grond lag, die in de dagen des Messias werkelijk zich zou openbaren. En als men onder de verschillende meeningen omtrent den duur van het Messiasrijk ook die vindt, dat het duizend jaren zou bestaan, dan begrijpt men, dat die duizend jaren ook letterlijk zoo verwacht werden. Maar wie zal nu beslissen, hoe veel van deze, ook door hem overgenomen voorstellingen, bij Johannes zelve waar of niet waar was? Zeggen wij: » Alles verwachtte hij zoo letterlijk; » hoe zullen wij daarvoor het bewijs leveren, naardien er toch ook zoo veel gelijksoortigs wordt aangetroffen, dat hij zelf blijkbaar als verdrinking beschouwt? Zeggen wij: » Daarvan had niets in zijn oog een' waren grond; » hoe zullen wij ook dit bewijzen? Immers wij weten, dat het door velen zijner tijdgenooten als waar geloofd werd, en wij zullen wel niet kunnen aantoonen, dat hij onmogelijk in dat geloof heeft kunnen deelen. Wij zullen best doen, deze vraag omtrent het hoeveel te laten rusten. Misschien bedriegen wij ons niet met te stellen, dat hij zelf ook die vraag heeft laten rusten, en zich vergenoegd met deze dingen zoo voor te stellen, als men in zijnen kring daarover plagt te spreken, hetzij men er veel, hetzij men er weinig van geloofde, verwezenlijkt te zullen worden.

Op gelijke wijze moet men over zijne beelden van den *Olam habba* oordeelen. Het is duidelijk, dat hij veel, wat tot den tooi van zijn hemelsch Jeruzalem behoort, als loutere verdichting geven wil. Maar zeker is het, dat men te zijner tijd werkelijk geloofde, dat er boven het uitspansel een ander hooger Jeruzalem bestond, waarin God met zijne heiligen woonde. En als nu Johannes dit zelfde hoogere Jeruzalem in den hemel ziet, en het vervolgens op aarde laat nederdalen, zal men dan stout weg ontkennen, dat hij aan geen zoodanig Jeruzalem, hetwelk tot op dien tijd in hoogere gewesten lag, geloofde? Ook het tegendeel kan men niet verzekeren. En als hij de aarde rondom dit neergedaalde hemelsche Jeruzalem zich in een nieuw paradijs ziet herscheppen, en daarin Jezaja en Ezechiël navolgt, wie zegt ons, of hij dan als dichter eenvoudig het dichtelijke beeld dier profeten overneemt, dan of hij het doet als een geloovige aan hunne voorspelling?

Ook behoort hiertoe de teekening dier uitverkorenen uit de Joden en Heidenen, die dit leven onmiddellijk met dat in den hemel verwisselen (H. 7, vergel. met 14: 1 vgg. 15: 2 vgg.). Wij erkennen haar als het wezenlijke gevoelen van den Apostel Paulus (bl. 10 vgg. in de noot). Hierbij kwam nog deze wijziging: Wanneer hij nog vóór de zeer nabijzijnde Toekomst des Messias sterven zou, dan zou hij niet noodig hebben, nog eerst in den Hades neder te dalen en als oogenblikkelijk daarna weder op te staan, maar hij zou, als bij uitzondering, terstond tot Jezus in den hemel opgenomen worden, om vervolgens met hem, die in de heerlijkheid van den Messias, den hemel verlaten zou, weder op aarde terug te keeren. Dit getuigenis bewijst, dat er onder de eerste Christenen waarlijk eene zoodanige verwachting bestond. Wanneer wij nu daarmede vergelijken de aangehaalde heinelveert der uitverkorenen, die,

volgens de Openbaring, zonder te sterven, in den hemel opgenomen worden, ten einde den nood der *Cheflehammaschiach* te ontgaan, dan zullen wij het minstens voor onzeker moeten houden, of er niet iets wezenlijks den grond uitmaakt dezer afbeelding.

Maar anders moet men oordeelen over de hoofdzaak der voorspelling in de Openbaring, ik bedoel de aankondiging der nabijzijnde Toekomst van den Messias Jezus. Wel is waar, hier zou men veel beter, dan bij de overige boeken des N. T. de stelling kunnen opwerpen en verdedigen, dat die geheele Toekomst slechts zinnebeeldig (symbolisch) bedoeld werd. De Openbaring is een dichterlijk boek, dat zijn de overige niet. De Openbaring laat veel op eene allegorische wijze geschieden, waarvan niemand denken moet, dat het ooit waarlijk zoo gebeuren zal; de andere boeken gebruiken uiterst weinig de allegorie, en willen daarom niet zonder noodzaak, in het een of ander wat zij zeggen, als in den oneigenlijken zin sprekende begrepen worden. De Openbaring plaatst, reeds vóór de beschrijving der gedaante, waarin zij den Messias van den hemel laat komen, een ander beeld van soortgelijke beteekenis, hetwelk evenwel blijkbaar niets anders dan een beeld is. Zij laat namelijk, H. 12: 5, hem die van den hemel komt, geboren worden om op de aarde te komen, en geeft echter daarmee te kennen, dat hij werkelijk ten tijde zijner Toekomst is geboren geworden, of dat hij op dien tijd geboren zou worden en in de wereld komen. Men kan zich op niets soortgelijks in andere boeken beroepen, zelfs wanneer men meent het daar gesprokene woord van zijne haast aanstaande Toekomst allegorisch te moeten verklaren. Ja zelfs (ook dit kan men er bij aanhalen), wanneer de schrijver der Openbaring overtuigd werd, aan geene nabijzijnde persoonlijke Toekomst van den Messias geloof geslagen te hebben, dan moest men

nogtans erkennen, dat volgens den aanleg van zijn Boek, juist hier ter plaatse eene Toekomst moest geschilderd zijn. Want daar hij vroeger zijne tegenstanders, de vier gedochten, die ten deele blijkbaar zinnebeeldige teekeningen zijn, in persoon tegen den Messias had laten optreden, hoe zou hij hebben voorbij kunnen, om eindelijk ook hem, die ze bekampen en overwinnen zou, in eigen' persoon te laten verschijnen. Dit en meer dergelijks zou men kunnen aanvoeren, wanneer men, om de eer van ons Boek te redden, het waarschijnlijk wilde maken, dat zijne Toekomst van den Messias slechts allegorisch moest worden opgevat. Maar wij versmaden het onzen schrijver op die wijze, ten koste der waarheid, eene dienst te bewijzen, die hij niet behoeft. Wij spreken hierin rondborstig onze meening uit, dat de verwachting der wezanlijke nabijzijnde Toekomst van den Messias Jezus onder de eerste Christenen veel te algemeen verspreid was, om te betwijfelen, dat de schrijver der Openbaring in die verwachting gedeeld heeft; bijgevolg dat men niet anders kan denken, of hij verwachtte die zaak (behalve wat hare dichterlijke inkleeding betreft) werkelijk zóó, en wilde ook dat men haar werkelijk zóó verwachten zou. Want hij laat het immers voor en na in zijn Boek zoo dikwijls hooren: » *de Heer zal komen, en de tijd, wanneer dit geschieden zal, is nabij!* »

---

2. *De taal en stijl der Openbaring, in 't bijzonder hare raadselspraak (Enigmatiek).*

Visioenen zijn levende beelden, welke de profeet voor zijn zielsoog geplaatst ziet. Indien hij dus zijne gezigten *verhaalt*, zoo doet hij niets anders, dan eene beschrij-

ving te geven van die beelden. En hoe regelmatig de loop dier beschrijving, hoe eenvoudiger de taal is, waarin zij gegeven wordt, des te beter zal de hoorder zich het beschrevene beeld kunnen voorstellen; wat de verhaler met zijn werk toch voornamelijk bedoelt. Bijgevolg vereischt de aard der zaak, dat de stijl over 't geheel genomen, bedaard en zonder zwier is. Zulk een stijl treft men ook in de verhalen van die soort aan bij Daniël, Ezechiël, Zacharia 1). Mogt er hier of daar bij hetgeen door het beeld wordt uitgedrukt, nog eene nadere aanwijzing in gewone taal gevoegd worden, wat gewoonlijk door een hooger en helper geschiedt, die den ziener bijstaat, zoo moet ook dit gesprokene even eenvoudig en kleurloos zijn, aangezien de woordentaal hier het ontoereikende der beeldentaal moet verhelpen. Maar bovendien kan ook de profeet, bij wat hij ziet en in betrekking daarop, nog andere hoogere stemmen hooren weergalmen, als uitroepingen, toeroepingen, gezangen, jubel- en loftoon, vermaningen, bedreigingen, enz. door wier invlechting de ziener als dichter zijn verhaal ongemeen kan verlevendigen; en in deze stemmen zal de taal zich des te meer verheffen en tot poëzij worden, hoe verhevener de persoon des sprekers of het onderwerp zijner rede is. Zijn ze gezangen, dan begrijpt men van zelf, dat zij poëzij moeten zijn. In de Openbaring laten zich te midden en aan het einde harer visioentoneelen vele zulke stemmen hooren, hetgeen veroorzaakt, dat de taal van het eenvoudigste proza in dit Boek zeer dikwijls met plaatsen van hoog verhevene poëzij afwisselt. Wil men dus in de overzetting het oorspronkelijke getrouw wedergeven, dan mag men niet alles in maat en rijm brengen, als *MÜNTER* en *HOLZ*, *noch*

1) Deze opmerking wordt iets breedvoeriger uitéengezet bij *EICHORN*, *Einl. in das A. T.*, B. III, § 603, 604.

alles er buiten houden, zooals gemeenlijk gebeurt, maar wat proza is moet men als proza, wat dichterlijk is, als poëzij vertalen. Dan zal reeds het eerste voorkomen aanwijzen, dat slechts met uitzondering van hetgeen de teregtwijzende Engel (H. 7: 13 vgg. een ander helper) en Johannes met elkander spreken, bijna al het overige, wat als gehoorde rede wordt medegedeeld, dichterlijk is, daarentegen wat als gezien verhaald wordt, doorgaans den toon van het eenvoudigste proza volgt. Het dichterlijke nu, moet daarom in maat overgezet en voor het oog als verzen gesteld worden, omdat het oorspronkelijke niet alleen dichterlijk gedacht en uitgedrukt is, maar ook werkelijk den vorm van poëzij heeft. Evenwel is de versmaat, welke wij hier bedoelen, geene andere dan de hebreuwsche gelijkmatige zamenvoeging der versleden (parallelismus), welke oorspronkelijk de maat was der gedachten, maar later ook de maat werd der gedachtenvormen. Niemand leert deze zamenvoeging beter kennen, dan DE WETTE, in de Inleiding tot zijne verklaring der Psalmen, § VII. Zij treedt in de genoemde stemmen en zangen uit het haar omringend proza niet slechts in een' onmiskenbaren maatvorm te voorschijn, maar ook in zoo regelmatigen vorm, dat zij met twee leden beginnende, ook in de tweede en volgende gedachten met twee leden voortloopt, en eveneens, wanneer zij met drie leden aanvangt. Maar wanneer na eenige verzen van een gelijk getal leden eene verwisseling volgt, zoodat op de maat der twee leden eene van drie volgt, of omgekeerd, dan pleegt de rede, als zij nog niet geheel ten einde is, in de volgende verzen de laatste maat te behouden. Zoo zijn er, H. 1: 4—7, zes maal drie leden, en vs. 8 twee maal twee leden; vs. 11 drie maal twee leden; vs. 17—20 drie maal drie en daarop weder twee maal twee leden. Zeldzaam gebeurt het, dat een vers van drie leden als door een aanhangsel zich tot een van

vier leden verlengt, als H. 3: 4 en 10. De toespraken (Godspraken) van den Messias, die het eerste visioen uitmaken en gewoonlijk *de zeven Brieven* genoemd worden, dragen alle zulk een dichtelijk kleed, en zijn dus als verzen te beschouwen. Wij hebben in onze vertaling het met een oogopslag zoeken aan te wijzen, hoe in deze aanspraken de maat van twee of drie leden, niet bij elk vers, maar gewoonlijk na eene reeks van gelijkvloeiende verzen, afgewisseld wordt.

Overigens moet men zich deze afwisseling van proza en poëzij op verre na niet zóó in 't oog loopend voorstellen, als waar versregels van kunstig gevormde maat der lettergrepen, gelijk bij ons en bij de oude Grieken en Romeinen met proza afwisselen. In tegendeel de maat der hebreuwsche poëzij grenst zoo na aan den ongebonden stijl, dat de verheffing van taal zelfs bij de eenvoudigste vertelling dikwijls onmerkbaar die maat aanneemt, en vervolgens weder dalend even onmerkbaar in het zuivere proza terug valt. Zoo leest men b. v. Genes. 1: 27, midden tusschen het proza, de volgende woorden in vermaat:

God schiep den mēsch naar zijn beeld ;
 Naar Gods beeld schiep hij hem ;
 Mannelijk en vrouwelijk schiep hij hen.

Zoo gaat, Genes. 7: 17—19, het eenvoudigste proza, bij de beschrijving der opkomende wateren, in deze verzen over:

Daar klommen de wateren ;
 En deden de arke rijzen,
 En zij verhief zich boven den grond.
 En de wateren zwollen,
 En klommen zeer over de aarde,
 En de arke vlotte op de wateren.
 En de wateren zwollen sterk, zeer sterk boven de aarde,
 En alle hooge bergen onder den hemel werden bedekt.

Wij erkennen zelfs in de dichterlijke stukken van ons Boek eene verrassende volmaaktheid in die gelijkmatige opvolging der *stropfen* 1), waarover men zich, als eene wezenlijke en gewigtige ontdekking van den nieuwsten tijd 2), waarlijk verheugen mag. Indien' waarschijnlijk, bij de nadere behandeling der zaak, mogt blijken, dat deze

1) *Strophe*, eigenlijk *omkeering*, *omwending*, beteekent in de grieksche tooneelkunst oorspronkelijk: *het zich wenden der zingende dansrei tot de toeschouwers*; vandaar in de tooneelstukken: het dan te zingen lied, en voorts in onderscheidene soorten van poëzij: eene afdeeling van een dichtstuk, welke met de vorige evenveel regels en voetmaten heeft. *Vert.*

2) Zie Dr. FR. KÖSTER, *über den Parallelismus der Verse in der hebr. Poësie*, in de *theol. Studien und Kritiken*, 1831, Heft I, en zijne vertaling van het Boek Job en den Prediker, *Sleeswijk*, 1832. Het is opmerkelijk, wij ten minste verwonderen ons hierover zeer, dat tot hiertoe (1834), zooveel wij weten, buiten eene enkele anonyme stem in de *Literarische Zeitung*, niemand der meesters van het vak zich deze zaak heeft aangetrokken en over dit belangrijk vraagstuk op de eene of andere wijze uitspraak gedaan heeft. Wij wenschen hartelijk, dat het zoo spoedig mogelijk geschiede, dewijl het een onderwerp raakt, dat ook van het hoogste gewigt schijnt te zijn voor de zakelijke verklaring der Schrift, en dat niemand daarbij aan de herinnering zijner eigene vroegere, niet in dezen zin bewerkte oefeningen al te veel invloed op zijn oordeel vergunne.

De zeven hemelsche toespraken (brieven), — wij willen voorshands slechts op dit ééne voorbeeld in ons Boek wijzen, — kunnen als zoo vele *stropfen* van één geheel dichtstuk beschouwd worden. De wijze, waarop wij onze overzetting hebben laten drukken, toont aan, hoe naauwkeurig die *stropfen* met elkander zamenstemmen. Wil men de toespraken afzonderlijk in hare *strophische* onderdeelen splitsen, dan zijn zij, volgens KÖSTERS theorie, op deze wijze ingerigt:

I. 1. 3, 2. 1.	{ of nog naauwken- riger, wanneer men tevens het over- gangovers, of bij- voegsel, met het teeken($\frac{1}{2}$) aanduidt, aldus:	I. $\frac{1}{2}$ 1. 3, $\frac{1}{2}$, 2, $\frac{1}{2}$. $\frac{1}{2}$ I.
II. 1. 2, 1. 1.		II. $\frac{1}{2}$ 1. 2, $\frac{1}{2}$, 1, $\frac{1}{2}$. $\frac{1}{2}$ I.
III. 1. 3, 3. 1.		III. $\frac{1}{2}$ 1. 3, 3, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{2}$ I.
IV. 1. 4, 2. 1.		IV. $\frac{1}{2}$ 1. 4, 2, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{2}$ I.
V. 1, 2, 2. 1.		V. $\frac{1}{2}$ 1. 2, 2, $\frac{1}{2}$. $\frac{1}{2}$ I.
VI. 1. 4. 1.		VI. $\frac{1}{2}$ 1. 4, $\frac{1}{2}$. $\frac{1}{2}$ I.
VII. 1. 2, 2; 3, 3. 1.		VII. $\frac{1}{2}$ 1. 2, 2; 3, 3. $\frac{1}{2}$ I.

opvolging der *strophen* wel is waar geene algemeene eigenschap is der hebreuwsche poëzij, toch kan men niet ontkennen, dat zij dikwijls in hebreuwsche dichtstukken wordt aangetroffen. En dit in het oog houdende, aanschouwen wij, bij het beluisteren der muziek van de hebreuwsche verzen, te gelijk hun' dans, en zien, hoe zij harmonisch in elkander sluitende werken, gelijk de *facetten* der diamanten, in evenredigheid der gelijkvormige beweging van de ringen, waarin zij gevat zijn, harmonisch slikkeren. Voor hem, die met de zaak, waarover wij spreken, bekend is, zal het onnoodig zijn, nadere aanwijzingen te doen, of ook maar de hulp van afdeulings-teekenen te gebruiken, daar de meeste dezer stukken kort zijn en een gemakkelijk overzicht aanbieden. Anderen, die eerst met het onderwerp zelf bekend gemaakt moeten worden, om te begrijpen wat wij daarover zouden moeten zeggen, kunnen niet verwachten hier te vinden wat elders naar behooren ontvouwd is.

De hebreuwsche taalvormen (hebraïsmen), waarvan het Grieksch der Openbaring wemelt 1), zijn gedeeltelijk met opzet, gedeeltelijk bij toeval in het Boek gekomen. Met opzet gekozen zijn de uitdrukkingen van zulke gedachten, welke juist door de eigenaardige keus

1) Onze geleerde vriend, Dr. WINER, schijnt dit gevoelen in zijn Programma (Akademische brochure): *De soloecismis, qui in Apoc. inesse dieuntur*, Erlang. 1825, te willen bestrijden. Maar die schijn bestaat alleen in den titel. Want in het stuk zelf wil hij alleen, wat wij hier *opzettelijke hebraïsmen* noemen, te regt niet tot de persoonlijke taalvormen (soloecismen) gebragt hebben. Overigens bewijst het gebruik zijner *Grammatik des newtestam. Sprachidioms*, hoe weinig de beroemde schrijver van dit kostelijk werk genegen is, de vele onnaauwkeurigheden van den stijl der Openbaring voorbij te zien.

der woorden of de bijzondere woordvoeging haren hebreuwschen oorsprong moeten aanwijzen. Men vindt zulke gezegden, waarin opzettelijk en op goede gronden der taal geweld wordt aangedaan, en welke de uitleggers allezins dienen op te merken, aan te wijzen en te verklaren, b. v. H. 1: 4, 5, 6 enz. Zoo evenwel dit Boek veel meer hebreuwsche taalvormen heeft, dan eenig ander Boek des N. T., met name de andere schriften van Johannes, dan bewijst dit nog op verre na niet, dat zijn schrijver het grieksch minder magtig was, dan de anderen. Want in losheid en gepastheid van uitdrukking munt hij veelzins boven de anderen uit. Maar de reden van dit verschijnsel is eenvoudig deze, dat de Openbaring bijna plaats voor plaats de oude profeten heeft nagevolgd, dat dus de oorspronkelijke hebreuwsche plaatsen den schrijver bij het navolgen steeds voor den geest stonden, en dat juist dit werk hem, bij alle mogelijke zuiverheid van grieksch stijl, zich niet buiten zijne hebreuwsche denkvormen liet bewegen. Hierom moet men, om het binnenste zijner gedachten te leeren kennen, zich hem ook altijd als hebreuwsch-denkend voorstellen. Men kan veel niet begrijpen, voor dat men het in 'thebreuwsch vertaalt, en wel bepaaldelijk in de oorspronkelijke uitdrukkingen dier hebreuwsche plaatsen, waarop hij ziet, en dan weder uit het hebreuwsch in het grieksch overzet.

Maar onder de eigenaardigheden van den stijl der Openbaring is er niets, dat zoo zeer in het oog valt, dan haar *raadselachtig voorkomen* en hare *raadselkunst* (Enigmatiek) zelve, een onderwerp, waarover wij iets nieuws meenen te zeggen en dus uitvoeriger moeten zijn.

Geen lezer der Openbaring heeft ooit betwijfeld, dat er in het Boek raadselen voorkomen, want hier en daar wordt het met ronde woorden gezegd en die scherpzinnig zijn tot raden uitgenoodigd, b. v. het raadsel van het getal 666, H. 13: 18, en dat van het monsterdier, H. 17: 7 vgg. Wie nu minder bekend is met onzen Johannes en zijne manier (trant, schrijfwijze), denkt terstond aan dingen, welke de schrijver niet zonder gevaar had kunnen verkondigen, en die hij gevolgelijk in raadsels den verstandigen lezer influistert. En zoo hebben werkelijk velen de zaak opgevat. Wanneer zij echter de oplossingswoorden dezer raadsels, bijzonder dat van het eerste, geweten hadden, en daaruit gezien hadden, hoe weinig gevaarlijks er in lag, dan zouden zij wel erkend hebben, dat zich de zaak geheel anders dan volgens dat vermoeden had moeten toedragen, en het zou hun nog duidelijker geworden zijn, wanneer zij geweten hadden, dat die twee noch de eenigste, noch de kunstigste raadsels der Openbaring zijn, maar dat in het gansche Boek het eene raadsel het andere verdringt, en dat toch geen enkel, behalve dat van het 17^e H., in bijzonderheden uitgeplozen, iets bevat, waarover iemand zich tegen den schrijver zou kunnen verbitteren.

Er zijn in de Openbaring raadsels op raadsels, bij honderden. Men heeft het dikwijls in een' geloovigen zin den kerkvader HIERONYMUS nagesproken: » *Dit boek behelst even zoo vele geheimenissen (sacramenten) als woorden.* » Men wist echter niet hoe waar dit gezegde was, wanneer men namelijk dezen naam wil geven aan zijne raadsels. Vraagt men echter: waartoe dienen deze raadsels? dan antwoorden wij met de wedervragen: Waartoe dienen raadsels in 't algemeen? Waartoe dient de raadseltaal der profeten? Waartoe dient het menigvuldig opeenhoopen van raadsels in de geheele hebreeuw-

sche letterkunde? Deze wedervragen zijn niet vreemder dan de vraag.

Wij hebben met deze wedervragen samenhangende punten opgegeven, volgens welke de zaak naauwkeuriger kan worden opgehelderd. En wij mogen onze roeping om zulks hier, althans schetsgewijze, te doen, te minder wederstaan, omdat de hebreuwsche raadselkunde, zoover ons bekend is, behalve wat GLASSIUS en EICHORN daarover bij enkele gelegenheden in losse aantekeningen gezegd hebben, tot hiertoe het geluk nog niet gehad heeft van opzettelijk behandeld te worden 1).

Raadselen zijn *spelen des verstands*; want de raadselstrijd is een wedstrijd des vernufts ten dienste van het gezellig onderhoud. Waar zij met lust beoefend worden, daar moet ook een zekere bloei van beschaving en uiterlijke welvaart, ten minste van genoegelijk samenleven bestaan. Zonder het eerste *kan* en zonder het tweede *wil* men zich met zulke spelingen des vernufts niet ophouden. Bij de Hebreën bestond een en ander reeds vroeg. Zoodra het jeugdige volk zich aan de afgetrokkenheid van het één-godendom begon te gewennen, openbaarden zich verstandigheid, scherpzinnigheid, vernuft, slimheid als de vruchten zijner geestbeschaving. En de gezelligen onder hen hadden zoowel bij hunne vroegere herderlijke, als bij hunne latere stedelijke levenswijze geen gebrek aan uren van gemeenzaam verkeer. Van daar ontstond hunne vroege ontwikkeling van den zin voor raadsels en der hiertoe noodige bedrevenheid des geestes. Van daar hunne

1) JABLONSKI behandelt in de *Prolegg.* tot zijn *Pantheon Aegyptiacum*, § 48—61, uitvoerig, grondig en hoogst aanlokkelijk de raadselkunde der Egyptenaren en oudste Grieken, voornamelijk der Pythagoreërs. Wij bevelen de vergelijking van dit artikel met het onze bijzonder aan, wijl men hier en daar opmerkelijke gelijkvormigheden zal vinden, die echter uit geheel verschillenden bodem voortspruiten.

vorderingen in beide, naar mate hunner klimmende volksbeschaving en volkswelvaart, tot dat beide in den tijd van Salomo den hoogsten trap bereikten. Wel is waar, er bestaat ook eene hoogte van beschaving en welvaart, wanneer men geen' smaak meer vindt in het raadselspèl en misschien er slechts deel aan neemt om zich naar zijne minderen te voegen. Maar zoo ver hebben de Hebreë'n het nooit gebragt. Zij bleven altijd, wat zij nog als Joden zijn, zoo hartstogtelijke vrienden, als bedrevene makers en oplossers van raadsels.

Het eerste doel van den raadselstrijd is het vermaak des onderhouds. In den strijd ontwikkelt zich de belangstelling der eerezucht: wie overwinnaar zijn zal, de opgever van het raadsel, of die het zoekt op te lossen. Is het eene eer het duister gestelde spoedig te verstaan, en door haastig raden van het opgegevene zijne mederaders te overtreffen, even zeer is het eene eer het raadsel zóó op te geven, dat er een hooge trap van vernuft toe behoort om den daarin verborgen zin te vinden. Gelijk de zaak eene kunstvaardigheid vereischt, eene vlugheid en bedrevenheid in het denken en het inkleeden zijner gedachten, 'zoo verwerft ook hij, die in deze kunst schittert, den roem van een' ongemeen begaafden geest. En gelijk dit van de eigenlijke raadselen geldt, zoo geldt het ook in 't algemeen van de raadselachtige spreekwijze, weshalve de groote mannen der volkswijsheid, ten allen tijde en onder alle volken, zich gaarne van raadselachtige uitdrukkingen, van duister gehoudene spreuken, van geheimzinnige toespelingen bediend hebben, zoowel om zich zelve als hunne mededeelingen aanzien en ingang te verschaffen 1). Hier

1) JABLONSKI, *Panth. Aeg. Proll.* § 60. » Maar omdat zulk eene rede, die zich door figuren, zinnebeelden en raadselachtige uitdrukkingen, als een vloer door mozaïkwerk, onderscheidt, oudtijds den naam gaf van buitengewone wijsheid, gebruikten vooral

immers gaat men verder dan het oorspronkelijke, eenvoudige oogmerk van het vermakelijke onderhoud, hier is het doel veel meer om kunst, vernuft en diepte van geest te toonen, en wanneer het den spreker veel meer te doen is om zijne zaak dan om zich zelve aan te bevelen, dan gebruikt hij deze manier van spreken om de aldus voorgestelde gedachte des te beter bij zijne hoorders ingang te doen vinden en hun te doen heugen. Hij treft te beter doel, naar mate hij de nieuwsgierigheid van hem, die raden moet, door de aantrekkelijkheid van het ongewone weet te prikkelen; want hoe genoegelijker het is het gezochte gevonden te hebben, zoo veel te vaster zit het in 'tgeheugen. Het wordt door het raadselkleed eene pijl met weerhaken. Bovendien gaat het hiermede als met alle natuurlijke kunstvaardigheid (virtuositeit). Men beredeneert en bestudeert zijn doen niet vooraf, maar de kunst drijft hem, in wiens aderen zij rondvloeit, er toe, dewijl het hem behoefte is, zóó te doen.

Ten naauwste sluiten zich aan het eenvoudige raadsel de bloemen der volkswijsheid, de zoo gaarne raadsel-

---

zij, die op den lof van wijsheid en den naam van wijzen aanspraak maakten, zóó dikwijls dit soort van leenspreukigen (allegorischen) en raadselachtigen stijl en oefenden zich daarin zóó scherp, dat de naam *gelijkenissen* en *spreuken der wijzen* ten spreekwoord is geworden, en niemand in die oude tijden den naam van wijze scheen te verdienen, die geene natuurkundige of zedekundige onderwerpen in raadseltaal wist te kleeden. Immers wat een uitstekend schrijver (MAXIMUS TYRIUS, *Diss.* XXIX, p. 349) juist heeft opgemerkt, kan met volle regt van die oude wijzen gezegd worden: *Het menschelijk verstand bezit zulk een' dwazen trots, dat men het duidelijk ontwikkelde minacht, en het duistere grootelijks bewondert. Want het speurt al gissende de verborgene dingen na en zwoegt om (volgens REISKE: pleegt) door de gaaf der rede in het onzichtbare door te dringen. Vóór het ze gevonden heeft zoekt het alle zulke dingen, en wanneer het ze gevonden heeft liefkoost het ze als eigen werk.'*

achtig gestelde *spreekwoorden*. Hierom zijn ook de namen: *raadsel* (*chīdah*) en *geheimzinnige*, *duistere spreuk* (*mēlīzah*, *παροιμία*, Joh. 16: 25,) 1) eensluitend, synonym, met *spreekwoord* (*maschaal*), en alle deze woorden met *verstandig woord*, *woord des wijzen*, of een woord als de wijze pleegt te spreken 2).

Naauf verwant aan het hebreeuwsche spreekwoord is de *vergelijking* en de *parabel* (gelijkenis), of liever dat spreekwoord zelf is in zijne oorspronkelijke beteekenis niets anders dan vergelijking en parabel 3), dan een raadselachtig gestelde spreuk. Aan de vergelijking en parabel schakelen zich verder de *allegorie*, de *fabel*, het profetisch *visioen*, ook de figuren der *metaphora* (verwisseling van voorstelling, beeld), der *paronomasie* (verwisseling van klank), der *metonymie* (verwisseling van naam), der *synecdoche* (verwisseling van soort), der *ironie* (verwisseling van zin, door tegenstelling), enz., benevens de vergelijking, als *zamenstelling* en *tegenstelling* (parallele en antithese), het woordspel, als *toespeling* en *geestig gezegde* (*bon mot*), enz. 4). In alle deze vormen openbaart zich de kunst om iets *geheimzinnig*, *oneigenlijk*, *onder een beeld*, *op eene nieuwe wijze*, *kort*, met één woord om het *raadselachtig* uit te drukken. En dit alles behoort tot het *raadsel*, in den

1) SUID. in *v. παροιμία ἔστι λόγος ἀπόκρυφος δι' ἑτέρου προδήλου σημαζόμενος*. »De *paroemia* is een verborgen, duister gezegde, uitgedrukt in eene andere, zeer verstaanbare spreekwijze.» — Anders beteekent dit woord doorgaans *een nuttig gezegde*. *Vert.*

2) Vergel. Spr. 1: 6 en Ps. 49: 5.

3) Zie GEBENIUS' grooter woordenboek en UMBREIT'S *Commentar über die Sprüche Salomo's*, Einl. S. 53, 56.

4) Men vergelijke over deze zoogenaamde *spraakfiguren* Mr. B. H. LULOFS, *Nederl. Redekunst*, 2e druk, Gron. 1831, bl. 47—80. *Vert.*

ruimsten zin des woords genomen, gelijk dit woord in het hebreuwsch ook van dat alles gebruikt wordt 1).

Er is uit de geheele hebreuwsche oudheid maar één eenig raadsel in den gewonen, engeren zin des woords tot ons gekomen, namelijk het bekende van Simson, Regt. 14: 14, dat bovendien nog de grove fout begaat van eene gebeurde zaak te bedoelen, welke alleen den opgever des raadsels bekend was. Bij gevolg kon het door niemand geraden worden, wanneer men niet met des opgevers *kalf geploegd had*. Maar het voorbeeld van dit raadsel bewijst, hoezeer de zin en de kunst der raadsels zich reeds ten tijde der Regteren had ontwikkeld. Want wij leeren er uit, dat men reeds toen de raadsels dichterlijk en op de maat plagt te stellen, dat men er bij feestelijke gelegenheden den tijd mede kortte, en dat men er wel weddingschappen mede verbond. Later vinden wij eerst onder Salomo weder van een' wedstrijd met raadsels melding gemaakt, namelijk van dién beroemden, welken de koningin van Saba met dién Vorst beproefde, wien zij had hooren prijzen als een' hoogst begaafden man, 1 Kon. 10: 1 vgg. Maar men ziet spoedig in, dat hier bij het woord *raadsel* niet zoozeer aan eigenlijke raadsels, maar veeleer aan moeilijke vragen van allerhanden aard, waarschijnlijk zelfs uit het gebied der *Metaphysica* gedacht moet worden. Want tot welk soort van raadsels die behoorden, welke Salomo zoo meesterlijk wist op te lossen en zelf te maken, zien wij in die verzameling zijner diepzinnige gezegden (*maschaals*), welke onder den naam van *Spreuken* alles bevat, wat wij volgens het hebreuwsche taal-eigen als raadsels, d. i. met raadsels verwant, erkennen, en veel, wat bijna volkomen als eigenlijk raadsel begrepen moet worden.

1) GESENIUS, op de woorden חֹד, חִדָּה, מִשַׁל en and.

Moge men echter in de boeken des O. T., buiten dat van Simson, nauwelijks een ander zoodanig raadsel in den bekrompensten zin des woords aantreffen, des te menigvuldiger vindt men er de met het raadsel verwante en evenzeer raadsels genoemde spraakvormen, als vergelijking, allegorie, fabel, visioen, puntig gezegde, spreuk, *logogryph* (*charade*) enz., benevens de boven aangeduide spraakfiguren (*tropen*). Wie zich dit aanschouwelijk wenscht voor te stellen, werpe slechts een' blik op de menigte der *hebreuwsche spreuken* (of on-eigenlijke spreekwijzen van allen aard), door DRUSIUS verzameld 1); wier aantal bovendien nog grootelijks kon vermeerderd worden. Immers behooren tot de familie der raadselen, in den ruimsten zin genomen, ook mystieke (geheimzinnige) namen, spelende woordaflleidingen, woordspelingen, rijmen, toespelingen op de ronde getallen drie, vier, zeven, tien, twaalf enz., en op den zin, waarin elk hunner een rond getal is (waarover later meer). Er behoort opmerkzaamheid, gevatheid, vaak scherpzinnigheid toe om deze dingen te onderscheiden en hare puntigheid te gevoelen, en juist daarin zijn ze raadsels. Wie opmerkt en gevoelt, hoe de zaak gezegd en bedoeld is, hij raadt het verstoken raadsel; wie het niet bemerkt noch gevoelt, hem blijft het onopgelost.

Dit zij genoeg over het raadsel en den raadselachtigen stijl in het algemeen. Omtrent het gebruik, dat de profeten er van maken, hebben wij nog verscheidene bijzonderheden hier bij te voegen.

1. De profeten spreken *in geestverrukking*. De trappen van dezen zielstoestand zijn wel zeer verschillend; maar gelijk zelfs de laagste trap nog altijd geestverruk-

---

1) Men vindt ze met zijne *hebreuwsche Adagia* (eigenlijke spreekwoorden) in het negende deel der *Critica Sacra*.

king is, zoo heeft ook de taal van den flauwen *enthu-
siast* nog altijd eenige overeenkomst met de taal van
hem, die zich in den staat der hoogste en buitenspo-
rigste vervoering bevindt. En hoe vertoont zich deze?
Buiten de bewegingen des ligchaams, die men ziet,
hoort men niet zoo zeer eene zamenhangende rede,
maar veel meer eene reeks van onzamenhangende, pas
verstaanbare klanken, die de onmiddelijke uitdrukking
zijn van het beklemde, zich lucht makende gevoel.
Zoo was het bij de priesteres van Delphi. Eerst was
het een zuchten, stenen, huilend schreeuwen; en daarop
vond zij langzamerhand lettergrepen, woorden en woord-
voegingen 1). In 't kort, het is der geestverrukking
eigen, zich afgebroken, onzamenhangend en zonder te
bedenken of men ook verstaan worde, uit te drukken.
En reeds dit moet altijd de taal van het enthousiasme
min of meer duister en daarom raadselachtig maken.

2. Wat de profeten in de toekomst schouwen, dat
zien zij toch altijd *duister*, in benevelde verte. Hoe
kunnen zij dus anders dan duister, mitsdien raadsel-
achtig, spreken over hetgeen hun zelve nog duister
en raadselachtig is?

3. Verkondigers van godspraken en waarzeggers druk-
ken zich gaarne *geheimzinnig* en *dubbelzinnig* uit. Dan
zullen zij des te zeldzamer in het geval komen van
openlijk door de uitkomst gelogenstraf te worden. Dan
moet er des te vaker in hunne uitspraak iets waars bevon-
den worden. VAN DALE geeft hiervan in zijn uitmun-

1) LUCAN. *Phars.* V, 190 vgg. [Bij gebrek van betere, ver-
genoege men zich met deze vertaling:

Nu drijft de razernij het schuim haar van de lippen,
Er volgt gesteen, gemompel, de ademtogten glippen
Haar hoorbaar uit de borst, 't gehuil vervult de grot,
En eind'lijk grijpt de maagd de woorden van den God.

Men vergelijk hierbij nog vooral VIRGIL. *Aen.* VI, 45 vgg.,
77 vgg. en 98 vgg. *Vert.*].

tend, reeds zeldzaam geworden boek: *over de oudheidensche orakelen*, eene menigte voorbeelden. En wel hoe duisterder, dubbelzinniger, raadselachtiger zulk een woord luidt, des te grooter is de eerbied, waarmede de geloovigen het plegen te ontvangen. Om deze reden moesten de hebreeuwsche profeten zeer ligt tot het beoefenen eener raadselachtige voordragt geraken, want het ideaal der profetische spreekmanier, ter wier vorming ook deze omstandigheid zelve medewerkte, vereischte het.

4. Hier kwam bij, dat zij het ook doelmatig vonden zóó te spreken, dat *niet allen, die hen hoorden, hen ook konden verstaan*, maar alleen zij, die het verdienden onderrigt en gewaarschuwd te worden. Voor de anderen zou een sluïjer over hunne woorden liggen, de sluïjer des raadsels, waarin zij juist met dit oogmerk, hunne voorspelling wikkelden. Zie Jez. 8: 16; Dan. 12: 12, vergel. met Jez. 29: 10 vgg. Zoo zou ook de uitdrukking: *gezicht der verberging* bij Jez. 25: 7, als AUGUSTI vertaalt, begrepen moeten worden, indien het zeker ware, dat de hebreeuwsche woorden aldaar dit moesten beteekenen.

Alle deze bijzondere redenen, welke de profeten hadden tot het raadselachtig spreken, komen nog bij die algemeene, die wij vroeger als de oorzaken van den raadsellust en de raadselkunst, bijzonder bij de Hebreëen, hebben aangewezen. Daarom moest juist bij hen zich de raadseltaal ten sterkste ontwikkelen. Dit bragt de aard der zaak, de aard hunner betrekkingen en der omstandigheden, waarin zij verkeerden, mede. En gelijk het dus den profeten natuurlijk eigen was, zoo moest vervolgens de profetische kunst als navolgstster der natuur deze manier behouden. Ja, de kunstmatige taal der profeten moest wel, bij verdere ontwikkeling het karakter eener raadseltaal aannemen, zooals ook waarlijk gebeurde.

Men vindt raadsels, die het zijn wegens de afgebrokene taal der geestdrift, of wegens de dubbelzinnigheid in woorden en volzinnen, of wegens de duistere voorstelling van het onderwerp der rede, waarbij de profet somtijds, als Dan. 12: 8, den schijn aanneemt, alsof hij zelf de dingen, die hij voorspellen moet, niet regt verstaat, alsof ze hem zelve dus onopgeloste raadsels zijn. En hoe meer de lust en de kunst der raadsels zich in deze vormen der eigenaardige profetische *Enigmatiek* volmaakte, des te meer vond naast deze ééne ook elke andere soort van raadselen ingang. Men vermaadde bijna nooit gebruik te maken van eene gelegenheid, waardoor men in een raadsel diepzinnigheid, scherpszinnigheid, verbeeldingskracht kon toonen, om er indruk mede te maken of genoeg te verschaffen. De profetische taal vond gedurig meer smaak in elken vorm van raadselkunst.

De toespraken der profeten zijn overladen met raadsels, die grootendeels niets anders zijn dan puntige woorden, schertsen, spelen met gedachten en woorden naar de luim van den hebreuwschen genius. Zij hebben de Joden, door wie zij werden opgemerkt en begrepen, altijd grootelijks vermaakt, terwijl zij der eigenwijsheid van de christelijke geleerden, die overal niets dan godsdienstige verborgenheden (als de ouderen), of ten minste dichterlijke verhevenheden (als vele jongeren) vermoedden, meestal verborgen bleven. De laatsten wisten althans het vrolijke, schertsende, spelende niet volgens den eigenaardigen joodschen smaak te waarderen. Tot deze lossere spelingen der profetische *Enigmatiek* behooren geheimzinnige benamingen, rijmen, keus van gelijke klanken en letters, duistere opschriften, duistere spreuken, ronde getallen tot telling en rangschikking van zekere woorden, namen of zaken, zelfs van de verschillende deelen eener rede gebezigd, en veel

soortgelijks. Wij zullen eenige voorbeelden hiervan opgeven.

Bij JEZAJA vinden wij de geheimzinnige benamingen: vorsten *Sodoms*, volk *Gomorrha's* voor de joodsche grooten, het joodsche volk; *schouwdal* (*dal des gesichts*) voor Judea; *Ariël* voor Jeruzalem; — *woestijn der zee* voor Babel; *duma* (het zwijgend graf) voor Edom, *land van zarak* (des jammers) voor land Mizraïm (Egypte), *de beide Leviathans en de zeeslangen*, als' zinnebeelden van zekere vijandige magten; — eigennamen als: *Immanuel* met de beteekenis *God met ons*; *Maherchahal-chas-bas*; *yl, buit! spoed u, roof!* — gezegden als *sear jasoeb* beteekenende: *het overblijfsel zal wederkeeren* (terug keeren en zich bekeeren); *Rahab hem schabet*, *Egypte zit stil* en tevens: *de onstuimigheid zit stil*, d. i. de onstuimigsten in Egypte zullen de lafhartigsten zijn 1).

Aan woordspelingen, rijmen, toespelingen op letters ontbreekt het hem even min. H. 1: *het goede des lands eten en door het zwaard gegeten worden; met eiken en hoven zondigen, en te worden als eiken met dorre bladeren en een hof zonder water*; H. 3: *brandvlekken in plaats van schoonheidspraal* (*chi* in pl. van *jophi*); H. 5: het geheele maatgeluid van het lied des wijnbergs: *aschira na lididi, schirat dodi lekarmo*, enz.; verder *slecht doen voor regt doen, laaghartigheid voor regtvaardigheid* (*mischpat, mispach; zedakah, zekaka*); H. 7: *geloofst gij niet, zoo blijft gij niet* (*tha' aminoe, theamenoe*); H. 10: *Sear-Jasoeb, sear Jakob*, vooreerst de eigennaam Sear-Jasoeb en daarbij de beteekenis: het overblijfsel zal wederkeeren (zich bekeeren), nl. het overblijfsel Jakobs; *chillajon charoets* en *chala necheratsa* (de verdelging is besloten, vs. 22, 23),

1) Jez. 30: 1. Verg. GESEN. in Lex. Vert.

H. 24: *ab'la*, *na'bla* (treurt en verwelkt); *pachad*, *pachath*, *pach* (vrees, kuil, strik) 1); H. 28: *xav lazav*; *xav lazav*, *kav lakav*, *kav lakav* (gebod op gebod, gedreig op gedreig), H. 29: over Ariël zal komen *klagen en beven* (*tha'anyah* en *anyah*); H. 30: *tot de paardenteelt zullen wij de toevlugt nemen*: »ja, de vlugt zult gij nemen!» — op snelle dieren zullen wij rijden: »ja men zal u versnellen!» — (al soes *nanoes* — *thēnoesoen*; al *kal mirchaf* — *jikkalloe*); H. 32: *de gluipeer en zijne wapenen* (*chelai* en *chelav*); H. 33: *zwanger zijn van stroo* (*chaschasch*) en *stoppelen* (*kasch baren*); H. 34: *de zijjim en de ijim* (dieren die in de ruïnen huizen) zullen elkanderen ontmoeten, en vele dergelijke. — H. 41: »Gij zijt uit *Ain* (Ondorp) en uw doen is uit *Apha* (Adderdorp);" H. 48: »De afstammelingen van uw lijf (*mëim*) zullen zijn als de zandkorrelen (*mëoth*); H. 49: »zal men ontnemen (*jukkach*) den sterken zijne buit (*maïkoach*)?" H. 54: van het ontglimmen tot het vergrimmen (*beschezeph kezeph*) 1);" H. 61: »De treurigen Zions zullen hebben *peër* (hoofdsieraad) voor *eper* (asch);" verg. in onze taal: *leven* voor *nevel*, *praalhans* voor *schraalhans* en derg. — Ook heeft Jezaja stijlvormen, invallen, beelden, vergelijkingen, die hier behooren, als H. 1: »het gansche hoofd ziek, het hart slap;" »uw louter zilver is vervalscht, uw zuivere wijn met water vermengd;" »der afgoden werk (hede, afval van vlas, hennip, enz.), een vonke vuurs voor hunnen beeldhouwer;" H. 5: de gelijkenis van den wijngaard; H. 7: twee vijandige vorsten vergeleken met rookende en smeulende stompen; vijandige volken genoemd: de vliegen van de einden der Egypti-

1) Jez. 24: 17. Ook Jerem. 48 43. AUGUSTI vertaalt: *Entsetzen, Verletzen in Netzen*, wij: *schrik, striem en strik*. *Vert.*

2) Jez. 54: 8. De zin is: *gedurende een' korten tijd des toorns*. KNOBEL vertaalt: *in des Unmuths Gluth*. *Vert.*

sche wateren en de bijen uit het land Assur (zwermen van Egyptenaren en Assyriërs) door Jehova met sissen of pijpen aangelokt; het gehuurde scheermes, waarmede Jehova scheren wil; H. 9: de hoogmoed aangeduid met de beelden: zerksteen en in plaats van tegels, cederen in plaats van *sycomoren*; den kop en staart Israëls voor de aanzienlijken des volks en de valsche profeten; H. 29: het beeld van 't verzegelde boek; H. 34: het meetsnoer *thohoe* en het paslood *bohoe* (beide hebr. woorden: *verwoesting*). Verder de spreekwijzen, H. 58: *de nabijheid Gods* om met hem voor zijn recht te strijden; *zak en assche* tot zijn *bed* maken, in de meening dat zulk een *zoom* (vasten) een *joom* (dag) der genade is; H. 59: zwanger gaan van onheil en boosheid baren, basiliskus-eijeren uitbroeden en spinnewebben weven. Eindelijk het geheimzinnige karakter der voorspelling van die *spruit*, H. 4, 11, van dien zoon der maagd, H. 7, van dien knecht Jehova's, H. 53, en derg.

Bij JEREMIA treffen wij aan het spel met de woorden *schaked* (amandelboom en vroegtijdig, H. 1: 11, 12), en *massa* (een last om te dragen en een profetische last, godspraak); H. 51: de geheimzinnig geschrevene woorden *leb-kamai* (het midden mijner vijanden) voor de Chaldeën, en *sesach* voor Babel, volgens het *Athbasch*, eene schrijfwijze met het omgekeerde alfabet 1); H. 50: 21: land *Merathaim* voor land van dubbelen opstand; vs. 31 de stad (genaamd) *Trots* en 51: 25 *Berg des verderfs*; H. 20: de namen *Pashur* en *Magor-missabib* (*vreugde in het rond* en *schrik aan alle kanten*).

1) Jerem. 51: 1, 41. Het *Athbasch* is eene kabbalistisch-mystieke speling. In plaats van de eerste hebreeuwche letter א wordt de laatste ת gesteld, in plaats van de tweede ב de vóórlaatste ש, en zoo vervolgens. Op deze wijze staat ter aang. pl. לֵב קָמַי voor כְּשָׂרִים וּשְׂשָׁן voor בָּבֶל. Voorts zie men GESEN. in Lex. op שָׁן en HITZIG over Jerem. 25: 26. *Vert.*

Voorts : gedachten , beelden en uitdrukkingen als deze :
 H. 2 : » met loog en zeep zijne schuld afwassenchen ;”
 H. 3 : » schande ons bed , smaad onze deken ;” H. 5 :
 » als eene kooi vol lokvogels , zoo uwe huizen vol be-
 drog ;” H. 12 : » tarwe zaaijen en doornen oogaten ;”
 H. 17 : » wie rijkdom verwerft op den weg des onregts ,
 hij is een hoen , dat op eijeren broedt , welke het niet
 gelegd heeft ;” H. 23 : » wat doet het stroo bij het
 koren ? die mijne woorden stelen mogen de een den
 ander straffen !” H. 31 : » de vaders hebben onrijpe
 druiven gegeten en daarvan worden den kinderen de
 tanden stomp (ook bij Ezech.) ;” enz.

EZECHIËL heeft eene menigte breed uitgesponnene ,
 door hem zelven als raadsels (H. 17: 2) aangewezen
 zinnebeeldige gezigten ; voorts de gedachten en spraak-
 vormen , H. 11 : » de stad de pot , wij het vleesch ;”
 H. 12 , het ongeloof zegt : » hoe meer de dagen verlengd
 worden , des te minder blijft er over van de profetie ;”
 H. 13 : » het volk bouwt een' muur , de profeten bedek-
 ken hem met slechte kalk ;” H. 16 : » Jeruzalem's
 vader een Amoriet ; hare moeder eene Hethitische ; Sa-
 maria en Sodom , zusteren Israëls. — De mystieke na-
 men , H. 23 : *Ohola* en *Oholiba* (*zij heeft hare eigene
 tent en mijne tent is daar*) ; H. 53 : *Har-El* en *Ariël*
(berg Gods en leeuw Gods). — De spelingen met woor-
 den en klanken , H. 5 : » eene plaats te maken tot
 woestheid en bespotting (*lecharbah* en *lecherpah*) ;”
 H. 7 : » het heeft zich gekeerd tot uw einde ; niets
 blijft over , niets van *hem* , noch van hunnen *hamoon* ,
 noch van hunne *hamin* , — niets groots onder *hem* (*hem* ,
 zij , hen ; *hamoon* , menigte ; *hamin* , gedruisch) ;”
 » blazen den blaastoon ;” H. 17 : » uit *Kanaan* (Pales-
 tina) naar *Kanaan* (het land des handels , Babel) ;” H. 20 :
 » *mah* , *bamah* — *habbaim* (wee over de hoogte , waarop
 ik u zie) ;” H. 23 : *schoa* en *koa* (rijkdom en adel).”

Van H. 25 af aan *zeven* bedreigingen tegen *zeven* vreemde volken.

Raadselachtige droomen en visioenen, gedeeltelijk met, gedeeltelijk zonder uitlegging, leest men bij DANIEL. Daaruit bestaat bijna het geheele Boek. Men vindt er raadsels van getallen, als: een tijd, twee tijden, een halve tijd, 70 weken, 1290 en 1335 dagen, 2300 avonden en morgens. Ook zijn de gezigten des Boeks *zeven* in getal. Voorts het raadsel der woorden: *mene, tekel, upharsin*. Wat betreft de onderscheidene raadsels in de beschrijving der vier monsterdieren, daaromtrent hopen wij bij gelegenheid der verklaring van het vierde gezigt der Openbaring nader te spreken.

Dit zij genoeg, ofschoon men nog veel soortgelijks uit de kleine profeten, voornamelijk HOSEA, JOËL, AMOS, MICHA, NAHUM en ZACHARIA kon aanvoeren. Men merke nog alleenlijk op, dat, wanneer de vermelde ontdekking van Dr. KÖSTER omtrent de zamenvoeging der *strophen*, zoo niet op de geheele hebreeuwsche poëzij, dan toch op een belangrijk getal dichterlijke stukken zich laat toepassen, dat weder van deze zijde een geheel nieuwe, onmetelijke schat van raadsels ontsloten wordt, die tot dus ver als 't.ware begraven lag. Wil men echter weten, van hoedanigen aard en prijs deze raadsels zijn zouden, dan raadplege men dezen geleerde zelve, in zijne opmerkingen over de fijnheden der 2de en 90^e psalmen, over den *trilogischen* bouw van het Boek Job, over den gedachtenloop van het Boek des Predikers en zijne raadsels.

Een nieuw tijdvak der hebreeuwsche Enigmatiek begint met den tijd der *rabbijnsche beschaving*. De verzameling der heilige boeken was gesloten, en niemand matigde het zich meer aan, als vroeger de profeten, uit eigene vinding of geestverrukking, iets, dat naast den inhoud dier boeken geplaatst mogt worden, voort te brengen.

Nu gold het voor de hoogste wijsheid bekend te zijn met den inhoud dier boeken, ze bijna geheel van buiten te kennen, ze te kunnen verstaan, aanhalen en toepassen. Er ontwikkelde zich uit de betrekking, waarin men zich tot die boeken plaatste, een schriftgeleerd leven, dat zich langzamerhand over alle takken van letterkunde verspreidde, maar zich nooit van den wortel losrukte, waaruit het ontsproten was; deze wortel was en bleef: die oorspronkelijke schat der H. Schrift, waaruit men alles afleidde en tot wien men alles terug bragt. Er waren geene andere geleerden dan *Schriftgeleerden* (met de kort voor Jezus' tijd opgekomen eernamen *Rab*, *Raba*, *Ribi*, *Riboen*, *Raban*, d. i. *Meesters*, *Heeren*); geene andere beschaafde lieden, dan *rabbijnsch* beschaafde; de geheele latere tijd der joodsche geschiedenis sinds den profetischen tijd, d. i. sedert de *canon* gesloten was, is een tijd van *rabbijnsche beschaving*.

Waren de Rabbijnen, als geborene Joden, met een' eigenen zin tot verklaren, opgeven en oplossen van raadsels bedeeld, hunne studie moest dien bij hen ontwikkelen. Reeds het lezen van 't hebreuwsch zonder punten (klinkers) is een aanhoudend oplossen van raadsels, naardien men bij de meeste woorden alleen uit den samenhang of uit andere omstandigheden raden moet, hoe men ze moet uitspreken en dus verstaan. HERONYMUS haalt de woorden *d.b.r.*, *m.t.t.h.*, tot voorbeelden aan. Leest men: *dabar*, *mittah*, dan betekenen zij: *woord*, *bed*; leest men: *deber*, *matteh*, dan: *pest*, *scepter*. — Maar nog meer moest de inhoud hunner heilige letterkunde, met name het vele raadselachtige, dat er in gevonden werd, hunnen eigenen enigmatischen zin bevallen, en niet slechts hunne liefhebberij voor elke soort dezer spelingen des vernufts voeden, maar ook hunne zucht tot navolging in 't leven roepen. Met welk gevolg dit reeds in den aanvang van

dit tijdvak geschiedde, bewijzen vele plaatsen in het N. T., voorts de nog oudere, voortreffelijke, onder de Apokryfe boeken getelde verzamelingen van spreuken, die den naam van *Salomo* (het Boek der wijsheid) en *Jesus Sirach* (de Prediker) dragen, maar bovenal de geheele Talmud. Dit kunnen de reeds aangehaalde door *Mausius* opgezamelde hebreuwsche spreekwoorden in één' oogopslag ons aanschouwelijk voorstellen. De voor-naamste plaats wordt ook hier weder ingenomen door de *maschaal's*, daarop volgen de redekunstige figuren van allen aard, leenspreuken, gelijkenissen, fabelen, puntspreuken, geheimzinnig uitgedrukte gedachten in korteren of langeren vorm, enz. Het lichtere spel met mystieke namen, met gelijkheid van klank, met zinnelijke getallen en ronde getallen werd nagebootst, en met dezelfde bedrevenheid, welke men in de oudere letterkunde wist op te merken en tot zijn geestesvermaak over te nemen, vermenigvuldigd. Het meest werd deze rigting begunstigd door de algemeen aangenomene stelling, dat de heilige boeken, als van boven ingegeven, in alles wat zij leerden, zelfs in elk woord en elke letter, oneindige diepte van wijsheid moesten bevatten. Zag men die diepten niet oogenblikkelijk, dan moesten zij achter hetgeen voor oogen lag, verborgen zijn, d. i. behalve den letterlijken zin van eenig woord of eenige plaats moest er nog eene andere geheimzinnige betekenis aanwezig zijn, welke de scherpzinnigheid moest opsporen. Zoo ontstond de allegorische uitlegging, *Midrash*; zoo ontstonden alle die kunsten der grammaticaal-theosofische bespiegeling, die men later onder den algemeenen naam *Kabbala* (overlevering) zamenvatte, haar verdeelende in de *bespiegelende*, *werkdadige* en *beeldende*, en de eerste weder in *Gematrie*, *Themura* en *Notarikon*. Uit het standpunt dezer kunsten werd elk woord, ja elke letter der Schrift, als een

raadsel beschouwd, en het was de taak des onderzoekers, deze raadseleu op te lossen. Want men zeide: » Er is geene letter, waaraan geene groote bergen hangen.» De *gematrie* (van het grieksche *geometrie*, meetkunde) moest die geheimen leeren ontdekken, welke in de letters van enkele woorden of teksten der Schrift verborgen waren, in zoo ver deze letters, tegelijk als cijfers aangezien, zamengeseld, en met de verkregene som andere woorden of teksten vergeleken kunnen worden. De *themura* (omzetting) moest in eenig woord, door verplaatsing der letters, het geheim leeren vinden, b. v. dat *mlchi* (*malachi*), *mijn Engel* even zoo veel was als *michl* (*michael*), de naam van den Aartsengel Michaël; dat *jsmch* (*jismach*), *hij zal zich verblijden*, hetzelfde was als *msjch* (*masiach*), de Messias; enz. Hiertoe behoort ook de *Athbasch*, of de omzetting der letters van het Alphabet, als *Sesach* voor *Babel*. Het *notarikon* (van het Latijnsche *nota*, *merkteeken*; *notare*, *aanteekenen*) moest den diepen zin der woorden op die wijze trachten op te sporen, dat men elke hunner letteren als den eersten letter van een afzonderlijk woord bezigde, en aldus in het woord *Adam* (de eerste mensch, of in 't algemeen, *de mensch*) de woorden *aeper*, *dam*, *mara* (*asch*, *bloed*, *gal*) verborgen vond. Van hetzelfde fijne soort waren de raadseleu, waarmede zich de *beeldende kabbala* (*Zurijith*) bemoeide. Deze zocht de opmerkzaamheid te vestigen op die letters, welke in de handschriften als grootere of kleinere, als zwevende of rustende, dus als eene ongewone figuur geschreven stonden, en wees de reden aan dier bijzonderheden, terwijl zij de geheime wenken waande te erkennen, die in deze *raadseleu voor het oog* verborgen zouden zijn. Want zelfs deze eigenaardigheden der schrijfkunst ontvingen langzamerhand, wegens de angstige nauwgezetheid, waarmede men plagt af te schrijven, tegelijk met

de handschriften zelve, een zeker voorkomen van heiligheid. Deze laatste dingen werden in 't vervolg van tijd ook in de *Masora*, of grammatikale overlevering, opgenomen. Maar den oorsprong dezer kunsten moet men veel vroeger zoeken. Voorzeker weet de apostolische tijd nog niets van eene *masora* en *kabbala* in hare latere ontwikkeling, of wat zij sinds de zesde eeuw onzer jaartelling geworden zijn; maar zulke kunsten met raadsels, als de opgenoemde, bestonden er reeds lang vóór de vorming dier stelsels, die ze later tot eene leer maakten. Wil men dus een' tijd van aanvang bepalen, dan moet men tot verscheidene eeuwen vóór Christus terugkeeren.

Bij het geloof, dat zelfs in elk woord en elke letter diepten der wijsheid verborgen lagen, moest eene andere even zekere overtuiging wortel vatten, namelijk dat er in de geheele Schrift niets ledigs, onzamenhangends, tegenstrijdigs, gevonden werd. Mogt men evenwel iets zoodanigs aantreffen, dan moest het als schijnbaar beschouwd worden, en er eene wijze reden bestaan, waarom de zaak aldus bevonden werd. En nu had men weder even vele opgaven van raadsels, als dergelijke schriftuurplaatsen, dewijl men die reden, d. i. het geheim, achter den duidelijken zin dier plaatsen verscholen, moest ontdekken. Wanneer de berigten en de getallen in het eene Boek niet overeen kwamen met die in een ander, dan moest men naar eene kunstmatige oplossing van den knoop zoeken, tot men haar vond. Desgelijks, wanneer een boek, welks ouderdom men vroeger stelde, tusschen beide eens van zulke dingen sprak, die eerst na den aangenomen' leeftijd van den schrijver voorvielen, gelijk zulks dikwijls en zeer in 't oog loopend in den Pentateuchus en het boek van Jezaja het geval is. Desgelijks in die plaatsen, welke onze nieuwere, stoutere uitlegkunde als belangrijke tekstverdraaijingen, uitla-

tingen en vreemde tusschenvoegsels erkent. Mogt eene voorspelling ten aanzien van haren letterlijken zin onwervuld gebleven zijn, dan moest men zien, in hoe ver zij, anders opgevat, nu nog vervuld kon worden. Las men iets, dat volgens den letterlijken zin niet regt waar, of zelfs aanstootelijk klonk, dan moest men aannemen, dat het allegorisch bedoeld was, en vragen, hoe men dit allegorisch raadsel moest oplossen. Zoo is b. v. het gansche Hoogelied nog bij diegenen, die het allegorisch opvatten, niets dan raadsel. Zoo is het met veel van die dingen, welke men geheimen der wet (*sithre thora*) noemde. Wie nu bekend mogt zijn met de zamenstemmende uitspraken der geleerden over alle deze raadsels, en er voldoende over spreken kon, die bezat in deze zijne wetenschap een verbazenden schat van raadsels, welken hij in den mondlijken of schriftelijken omgang met anderen kon gebruiken.

De meeste dezer raadsels van rabbijnen of rabbijnsch-beschaafde' menschen waren van een' ernstigen, namelijk een' theosofischen aard. Van daar bij hen zelve de neiging tot het geheimzinnige, zoowel ten aanzien van hetgeen zij in zich opnamen, als van wat zij van zich lieten uitgaan. En gelijk zij overal zich op de navor-sching van geheimen toelegden, zoo verkondigden zij als leeraars of schrijvers om strijd geheimen; en daar zij, leerend of onderwijzend, bijna altijd met *mysteriën* (verborgenheden) bezig waren, vormde zich ook bij velen de neiging om in hetgeen zij voordragen moesten een diepzinnig karakter aan te nemen, bij gevolg om geheimzinnig, raadselachtig te spreken. De *midraschistische* verklaringen behelzen eene menigte van vermeende geheimen (*nistharoth, sithrim*), in raadselachtige taal voorgedragen. Een groot deel van deze geheimen heeft betrekking op den naam *Jehova* en de volmaaktheden der Godheid.

Op dit terrein geldt echter niet meer wat wij vroeger van de raadsels gezegd hebben, namelijk dat zij dienen tot veraangenaming van het gezellig onderhoud. In tegendeel, de raadsels, waarvan hier sprake is, dienden tot opwekking van den ernst en het ontzag. Men moest eerbied hebben zoowel voor de heiligheid van het geheim, dat achter den sluier dezer taal, gelijk de Verbonds-ark achter het voorhangsel des tempels, verborgen was, als voor de wijsheid van den theosoof (den godsdienstigen wijze), die deze geheimen voorstelde. Niet te min verdween ook hier het oorspronkelijke vrolijke doel van het raadsel niet geheel; ook hier moest het nadenken over het gegeven raadsel den geest aangenaam bezig houden en naderhand de oplossing genoegelijk verrassen.

Zelfs naderen de *Haggadoth* (zamenspraken) of, zoo als BUXTORF ze noemt, *luimige gesprekken*, weder veel meer tot het oorspronkelijke, alleen de veraangenaming van den gezelligen omgang en de vervrolijking van den geest beoogende, doel des raadsels. Zij zijn geene spreuken, geene puntige gezegden, maar langere, tijd-kortende, aan deze of gene schriftuurplaats sluitende, nalezingen, somtijds van allegorisch-theologischen, somtijds van allegorisch-verhalenden aard. Die der laatste soort komen dikwijls, wat inhoud en vorm betreft, onze romantische letterkunde nabij.

Eene andere en bijzondere klasse van raadsels zijn bij de rabbijnen hunne titels van boeken. De Talmud heeft verscheidene verhandelingen met zulke raadselachtige titels, b. v. *de eerste, tweede, derde poort; het ei; de vogelnesten* 1); enz. Zelfs de verklaringen van den Talmud hebben zulke namen, als: *de boom des levens; de sterke hand; de put Jakobs* 2). Andere boeken —

1) *Baba kama, mezia, bathra; Bezah; Kinnim.*

2) *Etz chajim; Jad chasaka; En Jaakob.*

om hier slechts enkele der meest bekende uit ouderen en nieuweren tijd te noemen — heeten: *glans*; *het lichtende boek*; *het meelvat*; *de vierkante tafel*; *de aangerigte tafel*; *bloei en bloem*; *paradijs van granaatappelboomen*; *granaat-appelmost*; *gouden appelen*; *stof des kramers*, of *poeder van specerijen*; *duivenvleugels*; *palmen van Debora*; *myrrhebundel-zilverbundel*; *lamp der verwachting*; *Davids spruit*; *oorlogen des Heeren*; *stad der helden*; *leeuwenhart*; *koningsdal*; *de hoogste schoonheid*; *nagels der zuilen*; *het goede des lands*, *de Thisbiter*; *de deuren des lights*; *de keten der overlevering*; *de buidelzak* 1); enz. In den regel zijn alle deze titels woorden der H. S. Zij zijn in zoo ver raadsels, als men daarbij moet raden, vooreerst, van waar zij ontleend zijn, en ten anderen, hoe zij passen aan den inhoud der boeken, wier opschriften zij zijn. Soms tijds zijn er nog andere dingen in verstoken, b. v. in den titel: *Davids spruit* (*zemach David*, ook *magen D.* en *migdal D.*, *Davids schild en toren*) de naam van den schrijver *Rabbi DAVID GANZ*; in de titels: *Aärons staf*, *Aärons borstplaat*, *Aärons kleederen* (*mattek*, *choschen*, *bigde Aharon*) de naam van den schrijver *R. AÄRON*; in den titel: *de sterke hand* (*jad chasaka*, het Hebr. *jad* als getalmerk genomen) het getal 14, dewijl het werk uit veertien boeken bestaat; in den titel: *de Thisbiter* (*thischbi*, weder als getalmerk) het getal 712, naardien in het Boek even zoo vele moeilijke woorden verklaard worden; in den titel: *Tharsis* (*thar-*

---

1) *Sohar*; *Sepher habbahir*; *Kad hakkemach*; *Schylchan arba*; *Schylchan aroech*; *Kaphthor oepherach*; *Pardes rimmonim*; *Asis rimmonim*; *Thappoeche sahab*; *Abkath rochel*; *Kanphe jona*; *Thomer Debora*; *Zeror hammor*, *zeror hakkeseeph*; *Ner misvah*; *Zemach David*; *Milchamoth Jehova*; *Ir gibborim*; *Leb arjet*; *Emek hammelech*; *Michlal jophi*; *Vave haammoedim*; *Thoeb haaretz*; *Thischbi*; *Schaare ora*; *Schalschelet hakkabbala*; *Jal-koet*.

schisch) het getal 1210, om dat het uit zoo vele verzen bestaat, enz.

Onder de tallooze verkortingen der rabbijnsche schrijfkunst, welke — als alle verkortingen, *abbreviaturen*, — altijd iets raadselachtigs hebben, verdient dat soort onze bijzondere opmerking, dat uit de eerste letters van verscheidene woorden, bijzonder van namen of titels, nieuwe kortere woorden of ook maar lettergrepen smeedt, hetgeen de rabbijnen *rasche theboth* (*hoofden der woorden*) noemen. Zoo wordt b. v. uit *ben ger*, *ben gera* (*zoon van een' jodengenoot en eener jodengenoote*) het woord *bag bag* gemaakt. Het meest komen deze verkortingen voor in de namen van uitstekende geleerden, als *Rambam* voor *R. Mose ben Maimon*; *Ramban* voor *R. Mose ben Nachman*; *Rambeman* voor *R. Mose ben Menachem* (*MOZES MENDELSZON*); *Raaba* voor *R. Abraham ben Ezra*; *Ralbag* voor *R. Levi ben Gerson*; *Raschi* voor *R. Selomo Jizchaki*; *Redak* voor *R. David Kimchi*, en aldus maakt deze schrijfwijze die namen zelve weder tot eene soort van raadsels.

De hoogst kundige SCHUD spreekt in zijne *Joodsche merkwaardigheden*, VIe B., 16^e H., zeer eigenaardig over de rabbijnsche schrijfsmanier, als eene van top tot teen raadselachtige. »De rabbijnen,» zegt hij, »nemen het meeste uit het bijbelsche hebreuwsch, en weten de taalvormen der Schrift met zoo veel scherpzinnigheid, kunstige vinding, bloemrijk verstand en fijne toepassing op andere dingen te betrekken, dat men zich er niet genoeg over verwonderen en mede vermaken kan. Immers KOENRAAD GRASERUS meent, dat de groote moeite door hem aan het rabbijnsch-leeren besteed (want menigmaalen reisde hij ter wille van een of ander woord vele mijlen ver naar de poolsche rabbijnen) voldoende beloond werd, doordien hij niet zonder vermaak hunne kunstige en sierlijke toepassing der schriftuurlijke uit-

drukkingen op wereldsche dingen opmerkte, voornamelijk als zij daarmede filosofische termen wisten te benoemen, en doordien hij zich ook dikwijls vermaakte met hunne scherpzinnige aanwending der spreekwoorden en andere dergelijke versierselen van den rabbijnschen stijl."

Wij keeren nu terug tot den vroegeren en beteren tijd der rabbijnsche beschaving. Hij was beter, wijl de geesten zich nog vrijer en frisscher bewogen, dan later, toen de al slaafscher wordende eerbied voor het overgeleverde en het juk van zoo vele *stationair* geworden vorinen nauwelijks eenige plaats meer overlieten voor het zelfstandige denken. Tot dit vroeger beter tijdvak der rabbijnsche beschaving en letterkunde behooren alle boeken des N. T. En onder deze vinden wij *de Openbaring*, een raadselboek, dat nauwelijks in eenige andere letterkunde zijne weêrga heeft, het Boek, waarin de hebreeuwsche Enigmatiek in hare volle ontwikkeling zich vertoont.

De raadsels der Openbaring zijn deels de zoodanige, die afzonderlijk, elk op zich zelf, staan, deels die door geheele afdeelingen van het Boek voortloopen. Tot deze laatste behoort niet alleen het welhaast aan te wijzen kunstmatig plan van het gansche Boek, niet alleen de kunstvorm (schets) der afzonderlijke visioenen en hare verschillende deelen, maar ook de zamenstelling van den aanvang en het besluit des Boeks, zoowel wat inhoud als vorm betreft. Het algemeene karakter harer raadsels, bepaaldelijk dier eerste, waarmede wij in de eerste plaats ons bezig moeten houden, is het *profetistische*; naardien de poging om in den toon en op de wijze der oude profeten raadselachtig te spreken in allen zichtbaar is. Doch meteen willen deze raadsels, als alle raadsels, onderhouden en vermaken, en in zoo ver is hun karakter weder louter *kunstmatig*.

Men moge zich een begrip kunnen vormen van de aard en de hoedanigheid, alsmede van de menigvuldigheid en menigte der raadsels in de Openbaring, wanneer wij, behalve de redekunstige figuren en leenspreuken, die wij vroeger ook onder de raadselen bragten, de volgende soorten onderscheiden.

1. *Typische raadsels*, d. z. raadsels met toespeling op enkele plaatsen der H. S. Het geheele Boek heeft tekst voor tekst de gelijkkluidende uitdrukkingen der heilige hebreuwsche oorkonden (*typen*) voor oogen en is in zoo ver met de *Centonen* 1) der latere latijnsche en grieksche poëzij te vergelijken, behalve dat hier de oorspronkelijke plaatsen niet letterlijk weder gegeven, maar volgens de aanleiding der omstandigheden vrij bewerkt en aan elkander geschakeld worden. De zin van het in de Openbaring nagevolgde moet dus telkens uit den zin dier oorspronkelijke teksten worden opgemaakt, in de onderstelling namelijk, dat men de respectieve typusplaatsen werkelijk gevonden heeft, en weet hoe Johannes ze begrepen heeft. Ook ten aanzien der grootere partijen is het Boek naar zulke typen afgewerkt. Deze zijn dus eerst te zoeken; vervolgens de typen der gedachten elke op zich zelve, die plaats voor plaats weder worden afgedrukt, en ook dikwijls de typen van enkele uitdrukkingen en taalvormen. Hoe meer typen van dezen aard, des te meer raadsels voor hem, die ze zoeken moet; bijgevolg is reeds in dit opzigt het geheele Boek van het eerste tot het laatste woord, één groot raadsel. Vele dier raadsels zijn alles behalve gemakkelijk op te lossen, omdat de typus, waarop bedoeld wordt, zeer verhuld is. Zoo denke men over vele der schoonste en geestigste, maar ook over de moeilijkste en das

---

1) *Centones*, dichtstukken, zamengelapt uit allerlei bij elkander gezochte plaatsen van beroemde klassieke dichters. *Vert.*

wer nog niet verklaarde raadsels, ja ook over die plaatsen onzes Boeks, welke nog nooit voor taalvormen eener raadselachtige beteekenis gehouden zijn. Wil men voorbeelden? Men vergelijke de zamenvoeging van het *manna* met den lotsteen, der magt over de volken met de morgenster (H. 2: 17, 26-28); de stamelende taal in de passage van den valschen profeet (H. 13: 11-18), en alles wat op dien valschen profeet betrekking heeft; het raadsel van het hoofd en de hoornen, bijgevolg van de gansche beteekenis des monsterdiers (H. 17); het raadsel van den naam des Messias (H. 19: 11 vgg.); het raadsel der uitdrukking: *Woorden der voorspelling van dit Boek* (H. 22: 10 vgg.); enz.

De schrijver der Openbaring verschijnt in deze zijne typologische bedrevenheid als een man, wien de geheele inhoud der H. S. van het O. T. in de oorspronkelijke hebreuwsche taal 1), bij alles wat hij denkt en spreekt, niet slechts bekend en duidelijk is, maar ook aanschouwelijk voor oogen staat en hem van zelf de gedachten, beelden en woorden tot zijne voorstellingen in het leven roept. Maar dikwijls is het niet eene enkele schriftuurplaats, die hij voor oogen heeft, maar hij ziet meermalen verscheidene zijnen geest voorbij zweven en hare kleuren met elkander zamensmelten, zoodat wij in zijn afdruksel dezer zamengevloede plaatsen, als 't ware het gemengde licht van verscheidene op elkander gelegde gekleurde glazen zien. Hier is het raadsel der uitvinding en onderscheiding der verbondene typen zoo veel te

1) Niet volgens de LXX, als LÜCKE en anderen meenen. Hoezeer deze vraag tot de inleidende vragen behoort, moeten wij haar echter thans vooreerst verzwijgen, omdat hare behandeling en het bewijs onzer stelling te uitvoerig worden zou. Het eenige doorslaande bewijs is eene vergelijkende tafel der bedoelde teksten in den grondtekst, in de LXX en in de Openbaring. Voorshands zij opgemerkt, dat, waar de grondtekst en de LXX van elkander afwijken, de Openbaring steeds de zijde van den eersten kiest.

moeijelijker, hoe meer het is zamengesteld. Voorbeelden vindt men in den aanvang des Boeks, H. 1: 5; 3: 14-22. Voorts de bange helft van zeven jaren, H. 11: 2 vgg; de Anti-messias, H. 13: 1-10; het gezang, H. 15: 3, 4; de weeklagt, H. 18: 9 vgg.

De Openbaring heeft met bijzondere voorkeur opgenomen wat in de H. S. als eene merkwaardige bijzonderheid van gedachte, stijl of uitdrukking voorkomt, alsof het hare bedoeling geweest was eene stapelplaats van dergelijke zaken aan te leggen. VERRINGA heeft dit reeds bij H. 14: 10 opgemerkt. Diensvolgens moet men ook bij de afdruksels, welke de Openbaring van deze bijzonderheden geeft, telkens weder naar den alouden bijbelschen stempel vragen. Waar uitdrukkingen voorkomen, als: *priesterlijk koningschap*, *de Amen*, *vuurfakkelen*, *mannelijke zoon*, *gloeiwijn*, *onvermengde gemengde wijn*, *de tempel des tabernakels der getuigenis*, enz. of woordvoegingen, als: »Genade van Is en Was en Komt,» of anakoluthen (opzettelijke onregelmatigheden van den stijl), als: »zelfs in de dagen, toen Antipas, mijn trouwe getuige — hebt gij mij niet verloochend,» — daar moet men altijd zeker een' oudbijbelschen typus vinden kunnen, die deze bijzonderheden verklaart en regtvaardigt. Daar evenwel het vinden van dezen typus altijd eene soort van raadseloplossing is, zoo hebben wij gemeend al dit vreemde en bevreemdende in onze overzetting te moeten behouden, zelfs daar waar de grondtekst in deze ongewone spreekwijze (als bij *vuurfakkelt*, *mannelijke zoon*, enz.) geene bijzondere verheffing kan hebben. Ook moeten de typen, waarop de opschriften veler personen in de Openbaring slaan (b. v. het tweede gedrocht, H. 13: 1; het vierde H. 17: 3; de Messias, H. 19: 11), verklaren, vooreerst, hoe de woorden dier opschriften luiden en ten anderen, waarom elk dier opschriften de gegevene plaats verkregen heeft.

2. *Raadsels in den zin der woorden.* De Openbaring legt in vele woorden een' eigenaardigen, nieuwen, soms dieperen, soms ruimeren zin, dan het gewone spraakgebruik; b. v. in de woorden *slaaf, knecht Gods of des Messias; getuige, getuigenis; afgoderij bedrijven, liegen, hoereren; onreinheid en reinheid; mannen, die maagden zijn; schrijven; verzegelen; de woestijn; de geest der profetie; de heilige God en de waarachtige; Gods tent of bekleedsel zijner woning (loofhut en nimbus, glorie); nieuw in een nieuw lied en een nieuwe naam; enz.* Ja zelfs hebben nietige woordjes, naauwelijks voor meer dan lapwoorden aangezien, dikwijls eene zinrijke beteekenis; b. v. de *geheele maan*, H. 6: 12; *alle eilanden*, H. 6: 14; 16: 20; *alle stuurlieden en al het scheepsvolk*, H. 18: 17. Onder deze rubriek moet men ook rangschikken die hebreuwsche woorden, welke met toespeling op den oorspronkelijken zin gebruikt worden, als: *Joden, Bileam, de Amen, Abaddon, Satan, Har-Mageddon*, en nieuwgemaakte woorden of namen, als: *Nikolaiten, Aartslibanon*, vooral de namen van God en den Messias: *Is, Was en Komt, Alpha en Omega, de trouwe getuige, de eerstgeboren uit de dooden, de Vorst der koningen der aarde, het Lam, de Zoon, de spreekgeest (logos) Gods*, enz. Bij alle deze woorden moet men niets meer noch minder denken, dan de schrijver er bij gedacht heeft. Dat is de oplossing dezer raadsels.

3. *Raadsels in de verbuiging of vervoeging der woorden.* Voorbeelden van verbuiging (declinatie). Geëlijk in 't hebreuwsch het woord *Jehova*, zoo wordt hier de omschrevene naam van Jehova, *Is, Was en Komt* niet verbogen. Om dezelfde reden blijft de verbuiging weg bij die titels van den Messias, waarin de gedachte, dat ook hij de natuur van Jehova deelachtig

is, wordt aangeduid, H. 1: 5^a (vgl. eene andere omschrijving derzelfde gedachte bij H. 1: 17). — Voorbeelden van vervoeging (conjugatie). Omschrijvingen der drie tijden van Jehova's levensbestaan, H. 1: 5^b, 18, 19. — Anakoluthen, hier behoorende, vindt men onder anderen H. 2: 13, 20.

4. *Raadsels in een te ontcijferen schrift.* Het getal 666 als naamcijfer, H. 13: 18.

5. *Raadsels in de samenstelling en tegenstelling der gedachten.* Voorbeelden van samenstelling. In de zeven Godspraken (brieven), de gelijkmatige overeenstemming van den vooraan staanden titel des Messias met het in het slot beloofde overwinnaarsloon; de betrekking op iets dat eerst is in de eerste en op iets dat laatst is in de laatste Godspraak; het volhouden der inleidings- en sluitings-gedachte door het hoofddeel der Godspraak, als in de vijfde, gedeeltelijk de samenstelling der gedachten: *geest, leven; wakende zijn, ingeslapen zijn, dood zijn, in den toestand der slaapziekte zich bevinden, een' slaapzieke sterken*, enz., deels de voortgang door middel van vier verschillende beteekenissen des woords: *naam*. Zoo ook het volhouden der historische typen, welke den grondslag uitmaken van de vier eerste Godspraken. — Tegenstellingen. Hiervan zullen wij aan het slot van het hoofdstuk over den kunstmatigen vorm der Openbaring eene vrij uitvoerige lijst opgeven.

6. *Raadsels der omgekeerde herhaling der gedachten.* De gedachten die voorgaan worden in omgekeerde orde weder aangevat en verder ontwikkeld, b. v. H. 2: 2-4; 3: 7 vgg.; 14: 11; 15: 3, 4; 16: 5-7. Van alle verklaarders heeft BENGEL alleen eenige dezer raadsels opgemerkt en opgehelderd, ofschoon hetzelfde ook reeds meermalen in het O. T. voorkomt, b. v. Jez. 6: 10, en zeer dikwijls in die *strophen*, welke KÖSTER *antistrophisch* noemt, gelijk zels de vorm dezer soort van

strophen noodzakelijk tot deze rubriek gebragt moe worden.

7. *Raadsels der verdeling van de ruimte.* Het heelal werd verdeeld in den hemel boven, den afgrond beneden, en de twee deelen der oppervlakte van de aarde, het land en de zee. Hierover zullen wij in het volgende hoofdstuk (over den kunstmatigen bouw van het Boek) nader handelen en tevens aanwijzen, welke voorwerpen men stelde tot elk dezer werelddeelen te behooren. Hier merken wij ter aanduiding van het enigmatische der zaak slechts het volgende op. Vooreerst: ons Boek heeft zeer vele zaken volgens het plan dezer vier werelddeelen gerangschikt. Wat tot hemel, aarde, zee en afgrond behoort, wordt steeds bij vier gedeelten opgegeven. Bijzonder is dit het geval met alle vier eerste tooneelen dier gezigten, wier grondslag het getal zeven uitmaakt, wanneer men daaronder niet mederekent eene enkele wijziging van dezen vorm in het eerste gezigt. Ten tweede: de vier deelen van het heelal worden gemeenlijk niet genoemd, maar in hunne zinnebeelden aangewezen, te weten in zulke dingen, welke hier aan ieder hunner, als tot zijn gebied behorende, worden toegeschreven. Ten derde: een gedeelte dezer zinnebeelden slaat te gelijk op twee dezer deelen van het heelal te zamen genomen. H. 5: 3 wordt de *aarde* voor het land en de *zee*, de beide deelen van de oppervlakte der aarde genomen; en dikwijls behooren de *eilanden*, *schippers* en *schepen* te gelijk bij de *zee* en den *afgrond*, wijl de rivieren, als uitvloeiselen van den afgrond, tot dezen gerekend worden, en men even zoo veel eilanden en schippers op de rivieren, als op zee aantreft. Ten vierde: deze vier werelddeelen worden bijna nooit in dezelfde, maar nagenoeg altijd in eene andere volgorde geplaatst, waar een stuk van den tekst naar dit plan behandeld is, met het doel om het plan zelf niet

te spoedig in 't oog te doen vallen. Nu is deze wel in alle zeven gezigten, uitgenomen het zesde, de grondslag der verdeeling van den tekst, naardien waar een gezigt zeven tooneelen heeft, de vier eerste, en waar het minder heeft (als in het IVe en VIIe visioen), alle, telkens op deze deeling der ruimte het oog vestigen. Maar de volgorde, waarin de vier werelddeelen aangewezen worden, wisselt aldus af:

Gez. I.	Hemel.	Afgrond.	Aarde.	
— II.	Hemel.	Aarde.	Afgrond.	Zee (zoo ook H. 5: 13; 6: 14. Iets anders H. 14: 7).
— III.	Hemel.	Afgrond.	Zee.	Aarde (over kruis, als bij 1).
— IV.	Hemel.	Zee.	Aarde.	*
— V.	Aarde.	Zee.	Afgrond.	Hemel (* Afgrond bij IV; H. 18: Aarde, Zee en Afgrond, Hemel).
— VI.	Hemel.	Aarde.		(De Zee niet meer).

Op andere plaatsen wordt, om bepaalde redenen, het een of ander dezer vier deelen weggelaten, en de orde zoo gesteld: H. 7: 1, 2, Aarde, Zee, Hemel; H. 10: 6, Hemel, Aarde, Zee; H. 16: 20, 21, Zee en Afgrond, Aarde, Hemel; H. 20: 13, Zee, Aarde, Afgrond; H. 21: 1, Hemel, Aarde (Zee). — Van de vier wangedrochten der vierde en vijfde gezigten wordt het met nadruk en duidelijk gezegd, dat zij komen: het eerste uit den hemel, het tweede uit de zee, het derde uit het land, het vierde uit den afgrond. Niet te min zijn ook zelfs deze wenken nog door de verklaarders niet begrepen geworden, daar zij anders onmogelijk, met uitzondering van den éénigen HEINRICHS, het vierde dier voor één met het tweede hadden kunnen houden.

8. *Raadsels van getallen.* De meeste dezer raadsels staan in betrekking tot de ronde getallen 2, 3, 4, 7, 10, 12 en hunne vermenigvuldigingen 144, 1000, 12,000.

Het volgende hoofdstuk over het kunstmatige plan der Openbaring zal ons aanwijzen, in welken zin zij ronde getallen zijn en hoe ieder hunner eene eigene beteekenis heeft. Dewijl nu niet alleen de hoofddeelen des Boeks, maar ook hunne onderdeelen, zelfs de bijeenvoeging van volzinnen, en hier en daar enkele opstapelingen van woorden, opzettelijk volgens deze getallen gesteld zijn, zoo is het onze taak deze regelmatigheid op te merken en de beteekenis van dit spel met getallen te verstaan. Voorbeelden. De 7 tooneelen aller zevenledige visioenen (behalve alleen van het eerste, dat in dit zelfde getallen-raadsel nog een ander inschuift) worden regelmatig in 4 en 3 verdeeld. De 4 bedoelen altijd de vier deelen van het heelal; de 3 klimmen telkens van lagere tot hooger en trap op. De 3 laatste der zeven eerste plagen (de drie *weeën*) vormen te zamen met de 7 laatste plagen het volle getal der tien plagen van Egypte. Het derde gezicht telt in alle zijne tooneelen altijd bij drieën. Het getal 4, in zijne betrekking tot de vier werelddeelen, of de vier windstreken, of het figuur van het vierkant (kwadraat), ligt ten grondslag eener menigte van plaatsen en optellingen, b. v. H. 6: 15; 13: 16; 17: 15 vgg.; 19: 18; waar de Alpha en Omega viermaal genoemd, — waar H. 1: 8 de naam van Jehova viermaal omschreven, — waar in de vijfde Godspraak aan het woord »naam» eene vierderleije rol gegeven, — waar H. 22: 10 vgg. de uitdrukking: »de woorden der profetie dezes Boeks» viermalen herhaald wordt, — waar men de gewone opstapeling: »natiën, volken, tongen en koningrijken (of: en stammen),» en dergelijke meer aantreft. De lofspraken bestaan doorgaans uit een drietal, of viertal, of zevental lofititels (H. 4: 11; 5: 12, 13; 7: 12). — Het getal 666 hebben wij vroeger onder eene andere rubriek gebragt. — Het getal 1600 bedoelt het joodsche land, hetwelk men daarin als de

maat zijner lengte van het Noorden naar het Zuiden, in stadiën opgegeven, erkent. *Tien dagen* zijn, volgens Daniël, dagen eener ligtere, *1260 dagen* (42 maanden, $3\frac{1}{2}$ jaren), volgens een' meer zamengestelden typus, die eener zwaardere beproeving. Dit laatste getal wordt ook als een nieuw raadsel voorgedragen in de uitdrukking: *een tijd, twee tijden, een halve tijd*. *Vijf maanden*, vergeleken met het getal van tien beproevingsdagen, duiden wel is waar, een' langeren beproevingstijd aan, maar toch slechts een *half* tiental van zoodanige beproeving.

9. *Raadsels van voortgang in maat, ruimte, tijd, trap en geschiedenis*. B. v. in *maat, tijd* en *trap*. De verschrikkingen van het tweede gezigt vervullen steeds *vierde* deelen van het geheel (H. 6: 8), gelijk die van het derde over *derde* deelen woeden (H. 8: 7 vgg.). Die van het vierde komen wel niet over helften, maar duren toch een *halven* tijd (een half zevental jaren, H. 12: 6, 14; 13: 5), ze vervullen telkens het geheel. — De zeven eerste plagen volgen *langzaam* en *traag* op elkander; van de vierde af wordt er vóór elke nog eene tusschenrede gevoegd, en zelfs de laatste plage wordt door twee vooraf ingeschovene *Episoden* (tusschenpartijen) opgehouden. De zeven laatste plagen volgen elkander *snel* op, zonder tusschenvoegsels, zonder gerekten stijl (bij de eerste plagen staat er: *de eerste Engel, de tweede Engel*; bij de laatste alleen: *de eerste, de tweede* enz.), zonder *Episoden* tusschen de voorlaatste en de laatste plage, terwijl er vooraf in een' eigenaardigen raadselachtigen wenk over deze zaak te kennen is gegeven (H. 16: 15), dat hier geene zoodanige vertraging meer zal plaats hebben. — Reeds vroeger hebben wij aangewezen, dat men in de gezigten van zeven afdeelingen bij de vijfde, zesde en zevende afdeeling steeds eene opklimming ziet van lageren tot hooger *trap*. — *Voortgang in de geschiedenis* ziet men

in de zeven Godspraken (brieven), waar in de eerste op de geschiedenis van het paradijs, in de tweede op die van Jozef, in de derde op die van Bileam en Pinehas, in de vierde op die van Isabel gedoeld wordt. — Ook vertoont zich een *voortgang in de ruimte*, van buiten naar binnen, in het plan, volgens hetwelk het raadsel der gezamenlijke Godspraken (zie de Verklaring) gesteld is, voornamelijk in de vier laatste Godspraken en de gedaante-beschrijvingen, waarover later. De weg van den Satan uit den hemel gaat naar de aarde, van de aarde naar den afgrond en eindelijk in iets, dat op zee gelijk, den zwavelpoel (H. 12: 9; 20: 3, 10).

10. *Raadselachtige spreuken*. Soms zijn het wijze wenken over de regte toepassing van het besprokene (b. v. H. 13: 9, 10; 14: 12, 13; 19: 9); soms wenken over zaken, die tot den kunstmatigen aanleg van het Boek behooren (als H. 8: 13; 9: 12; 11: 14; 16: 5, 6, 7, 9, 11, 15; 18: 14). Ook de twee tooneelen, waarin Johannes den Engel wil aanbidden, bij H. 19: 10 en 22: 8, 9, hebben geen ander doel, dan zulke wenken te geven als de spreuken der laatste soort. — Dit geldt in geen deele van de opschriften, waarin de inhoud van het volgende bij voorbaat wordt opgegeven, b. v. H. 1: 10 vgg.; 17: 1; 20: 11b; 21: 1, 2. In tegendeel hunne bedoeling is veeleer te strekken tot eene ordelijke inleiding en voorloopige aankondiging. Maar zij zijn den gene raadselachtig en verwarrend, die hunne bedoeling miskennend er een *hysteron-proteron* (het laatste het eerst) van maakt, terwijl hij meent, dat het aangekondigde in het opschrift reeds werkelijk dáár te voorschijn komt, terwijl het niettemin onmiddelijk daarna nog niet bestaat, maar eerst later komt.

11. *Raadsels tot aanwijzing van personen*. Er worden dikwijls slechts wenken gegeven, zonder het duidelijk te zeggen, wie deze of gene optredende figuur is,

b. v. wie het tweede, wie het vierde monsterdier is, wie de boeleerster, H. 17, en dus ook de stad Babel, H. 14 en verv.; wie de barende vrouw, H. 12: 2; wie de twee profeten, H. 11: 3 vgg.; wie de 24 Oudsten, H. 4: 4; wie de 4 ruiters, H. 6: 1 vgg.; wie de palm-dragers, H. 7: 9 vgg.; wie de 144,000, H. 14: 1; wie de zangers zijn op de glazen zee, H. 15: 2; enz. Soms tijds wordt het meer of min twijfelachtig uitgedrukt, of men den Messias, dan of men Jehova zelven zich hebbe voor te stellen, b. v. H. 20: 1; 21: 6; 22: 10.

12. *Raadsels ter beschrijving van gedaanten.* De beschrijving van iets, b. v. eene menschelijke of dierlijke gedaante, eene groep, een gebouw, een landschap, wordt veeltijds zoo gesteld, dat de lezer er iets gelijksoortigs bij raden moet. Bij vb.:

a. *In welke orde de zaak beschreven wordt.* De beschrijving pleegt van de voorste zijde te beginnen en vervolgens, stuk voor stuk van boven naar beneden aanwijzende, achterwaarts voort te gaan. Of eerst, wat ten aanzien van den gedachtenloop hetzelfde is, wordt de uitwendige gedaante van het voorwerp beschreven, vervolgens het inwendige, bij een steeds dieper doordringen tot op den grond. Voorbeelden zijn: de sprinkhanen, H. 9: 7 vgg.; de ruiterscharen, ald. vs. 16 vgg.; het tweede monsterdier, H. 13: 1 vgg.; de rijdende Messias, H. 19: 11; het nieuwe Jeruzalem, H. 21: 12 vgg.; het beeld van het paradijs, 't welk den grondslag uitmaakt der zamenstelling van de zeven Godspraken. Men zie onze Verklaring. — Echter wordt er bij vier, in den vorm van een vierkant, geplaatste zaken, wel eens een sprong gemaakt van de eene zijde tot de tegenover gestelde, en van de derde tot de tegenover liggende vierde, b. v. bij de vier dieren, H. 4: 7, en bij de optelling der vier afdeelingen der wereld, waarover wij reeds vroeger gesproken hebben.

b. *Hoe men onderscheidene dingen, in de beschrijving voorkomende, zich als voor oogen te stellen hebbe.*

B. v. de zeven starren, H. 1: 16; de gedaante van Jehova, H. 4: 3; de kroonen der sprinkhanen, H. 9: 7.

c. *Waarop deze of gene trek der beschrijving doele.*

Als: het lam, dat geslagt schijnt geweest te zijn, H. 5: 7; de vuur-, hyacinth- en zwavelkleuren der pantsieren van de ruiters, H. 9: 17; het als door een doodelijken houw getroffen hoofd onder de zeven hoofden van het tweede monster, H. 13: 3; de vele diademen op het hoofd van den Messias, en zijn bloedig gewaad, H. 9: 12, 13.

d. *Waar opschriften, en op welke wijze zij geplaatst zijn.* B. v. weder bij het tweede gedrocht, H. 13: 1; bij het vierde, H. 17: 3; bij den Messias, H. 19: 11 vgg.; op de fundamentsteenen van den ringmuur des nieuwen Jeruzalems, H. 21: 14; ook reeds bij den Engel der zevende Godspraak, H. 3: 12.

13. *Raadsels van orde in schijnbare wanorde.* H. 7: 5 vgg. worden de twaalf stammen der zonen Jakobs in schijnbare wanorde opgeteld; H. 21: 19, 20 worden de twaalf steenen van het borstschild des Hoo-gepriesters als fundamentsteenen van den vestingmuur des nieuwen Jeruzalems opgeteld, maar schijnbaar zonder eenigen regel, ten minste niet naar de doorgaande orde op het borstschild. Onze verklaring zal aantoonen, dat in beide gevallen niettemin de beste orde heerscht, wanneer men slechts in gedachten houdt, dat de figuur van het vierkant den grond legt voor beide optellingen, waarnaar alles zóó gerangschikt wordt, als wij aange-
wezen vinden. Met diezelfde figuur van het vierkant staan ook nog de plaatsen, H. 1: 4, 5, 8, en waarschijnlijk de meeste andere, waarin het getal vier voorkomt, in verband. Men vindt er wel is waar geene schijnbare wanorde, maar ziet er toch met behulp dier figuur eene betere orde in, dan zonder haar.

14. *Raadsels om te plagen.* Zoo noemen wij die soort, wier uitdrukking zoo gesteld is, dat zij den rader op het dwaalspoor willen brengen, en eerder aan iets verwijderds, dat niet bedoeld is, laten denken, dan aan het nadere bedoelde. B. v. het opschrift des pijlers, H. 3: 12. Men meent, dat er spraak is van drie namen, die op dezen pijler geschreven moeten worden; doch als men de zaak nader onderzoekt, is het maar één naam, die zeer gemakkelijk te raden is. Of de uitdrukkingen over de stad Nieuw-Jeruzalem, die even hoog als breed en lang is, 12,000 stadiën, en waarvan als met verbaazing gezegd wordt: »ik zag in haar geen' tempel,» terwijl beide niet anders zijn kan, als men bedenkt, dat de geheele stad niets anders is dan één gebouw, en wel een tempelgebouw. Men zou hiertoe ook de kroonen der sprinkhanen, H. 9: 7, kunnen brengen. Voorts behooren hiertoe alle *raadsels van identiteit*. Men meent nieuwe personen of zaken te ontdekken, terwijl bij nader inzien duidelijk blijkt, dat zij reeds vroeger vermeld zijn. Zoo zijn de Engelen der 7 laatste plagen dezelfde als die der 7 eerste, en hunne plagen zijn ook geheel dezelfde; de 144,000 in den hemel, H. 14: 1, zijn dezelfde die op aarde, H. 7: 4 vgg., bezegeld waren geworden; de zangers van het nieuwe lied, H. 15: 2 vgg., zijn dezelfde als de palmdragers van H. 7: 9 vgg.; de Engel des vuurs bij het brandofferaltaar H. 16: 7 vgg. dezelfde, die ook reeds H. 8: 3 vgg. verschenen was, enz.

Waarschijnlijk zou men nog meer zoodanige soorten van raadsels kunnen aangeven, maar wij laten het hierbij blijven. Bovendien moet toch eerst onze Verklaring der als raadselachtig opgegevene plaatsen het hier gezegde bewijzen.

Wilde men aantekening houden van alle raadsels, die in ons Boek van plaats tot plaats, vaak van woord

tot woord voorkomen, en die wij hier in rubrieken gerangschikt hebben, en deze aantekening slechts bij eenige hoofdstukken volhouden, men zou oogenblikkelijk zien, dat onze voorgangers naauwelijks een tiende deel dier raadsels bemerkt en opgelost hebben, en zelfs geen enkel der hoofdraadsels. Men gunne ons daarom de rondborstige betuiging, dat onze lezers zoo niet alle (immers er kan ook nog genoeg van dien aard ons verborgen zijn gebleven), dan toch zeer vele raadselen van het voor zoo duister gehouden Boek, in onze Verklaring voor het eerst zullen vinden opgelost en toegelicht.

---

3. *De samenstelling en het kunstmatige plan der Openbaring.*

Er kan niets regelmatigiger zijn dan de aanleg der Openbaring; maar de grond dier regelmatigheid zijn die getallen, welke bij den Hebreër steeds eene stellige, zinnebeeldige beteekenis hebben. Zij zijn 2, 3, 4, 7, 10, 12 en hunne sommen of producten. Ten aanzien dezer getallen heeft men in 't algemeen op te merken, dat zij enkel *ronde* getallen zijn, die een zeker gesloten geheel vormen, met andere woorden, die van dingen ontleend zijn, wier geheel uit hetzelfde getal van deelen bestaat. Vandaar knoopt men aan alle deze getallen het bijbegrip van *zamenvatting*, van rondheid of *volheid*, van een *gesloten geheel*. Dit is hun algemeen karakter. Bovendien heeft ieder hunner nog zijne bijzondere eigenaardigheid, terwijl het steeds denken laat aan die voorwerpen, waaruit zijne beteekenis als rond getal voortvloeit. En doorgaans is het zeer gemakkelijk na te gaan, welke deze voorwerpen zijn, bijgevolg ook de

zinnebeeldige (symbolische) zin dier getallen, zonder het noodig te hebben om zijne toevlugt tot eene diep mystieke verklaring te nemen 1). Namelijk:

Twee is een rond getal, wegens het begrip van regts en links. Een *paar* is de eenvoudigste aller groepen, welke de natuur aanbiedt. Twee oogen, ooren, handen, voeten, enz. vormen het volle getal dier ledematen.

Drie is een rond getal, in verband met de begrippen van regts, links en het midden. Als groep heeft het de figuur van den driehoek. In het Boek Job speelt dit getal eene zeer gewichtige rol.

Vier is even zeer een rond getal met betrekking tot regts, links, vóór en achter. Het vormt de figuur van het vierkant. Hier vergunne men ons eenige uitvoerigheid.

Ieder mensch verdeelt natuurlijk alles, wat hem omgeeft, in hetgeen regts, links, vóór en achter hem gevonden wordt. Dit is bij alle volken de oorsprong geweest van het begrip der vier *windstreken* en hoofdwinden, van Oost, West, Zuid en Noord, wanneer men namelijk de vier aangegevene begrippen in eene regtlijnige rigting 2) tot aan den gezigteinder vervolgt. Overeenkomstig met deze vier rigtingen wordt het geheele cirkelvlak der aarde (naar de meening der Ouden) in vier stukken, vóór, achter, regts en links van ons liggende, afgedéeld. En gevolgelijk zijn deze vier stukken te zamen het geheel der groote, wijduitgestrekte aarde. Aldus ligt in het getal vier het begrip van een gesloten geheel en het bijbegrip der vier genoemde

1) Met zoodanig eene verklaring heeft onder anderen FR. VON SCHLEGEL voor de opgetogene keur van het hoogbeschaafde Dresdener publiek het einde zijner loopbaan bekrond.

2) Men vergelijkte bij ons het woord *streek* (lijn) in *luchtstreek*, *hemelstreek*, enz. *Vert.*

Deelen der aarde, gelijk wij duidelijk in ons Boek in vele dingen kunnen bespeuren, welke een viertal te voorschijn laten komen. Bij een' storm waaijen er over de aarde vier winden, d. z. *alle* en *allerlet* winden, uit alle streken. Er wordt gesproken van *volken* en *natiën* en *talen* en *koningrijken*, en deze zijn alle volken van de gevierendeelde aarde. Ook de vier zijden des troons van Jehova en de vier zijden van het hemelsche Jeruzalem slaan op deze vier hemelstreken. Even zoo worden er H. 6: 8 vierderleije doodelijke plagen opgenoemd; vs. 15, vierderleije standen; H. 9: 20, vierderlei grondstof tot afgodsbeelden; vs. 21, vierderleije hoofdmisdaden; H. 13: 16, vierderleije menschen in 't algemeen; H. 16: 18 en elders, vierderleije luchtverschijnselen; H. 18: 12 vgg. alle soorten van waren in het viertal; H. 19: 11 vgg. vier namen van den Messias; vs. 18, vierderlei aas; H. 21: 8, tweemaal vierderleije doemwaardigen, alsmede H. 17: 14 vierderleije kinderen Gods, om niet te spreken van de vier messiaansche en vier anti-messiaansche magten van het Boek, die beter onder de volgende rubriek gebragt kunnen worden.

Maar nog menigvuldiger als op de vier landstreken der aarde, heeft het getal *vier* in de Openbaring betrekking op de vier deelen van het *heelal*, den *hemel* boven, den *afgrond* beneden, het *land* en de *zee* op het vlak der aarde. En wanneer men eenmaal eene voorstelling van vier afdeelingen der aarde gemaakt had, dan moest men welhaast op de gedachte komen om ook het heelal in vier deelen te scheiden, die wel geene andere zijn konden dan de vier van het aanschouwelijkste volksbegrip: het gewelf des hemels boven, de afgrond (waarvan later) beneden de oppervlakte der aarde, die zich als platte vlakte vertoont, en die vooral bij de aan zee wonende menschen in land en zee ver-

deeld wordt. Deze voorstelling maakt reeds den grondslag uit veler plaatsen van het O. T., b. v. volkomen bij Ps. 135: 6; minder volkomen, d. i. met voorbijgang van het een of ander, of van meer dezer afdeelingen, bij Exod. 20: 4, 11, Ps. 69: 35; 136: 5, 6; 146: 6; Job 28: 21, 22 1) en 38: 1-18.2); Hag. 2: 7, en elders zeer dikwijls. De Apokryfe boeken volgen denzelfden regel, b. v. Tob. 8: 7; het N. T. onder anderen, Hand. 4: 24; 14: 15; en de Rabbijnen naar men zien kan bij SCHÖETTKERUS op Openb. 9: 11. Maar even zoo vindt men het ook bij de Grieken en Romeinen, b. v. in de homerische hymne aan Demeter (Ceres) vs. 429 vgg., en de 4^e Ecloga van Virgilius, vs. 50. Men vergelijkte J. H. VOSS op de beide plaatsen, en vooral in zijne verhandeling over de gedaante der aarde volgens de begrippen der Ouden (*Krit. Blätter B. II, S. 333 ff.*). In de Openbaring is deze verdeeling des heelals van het grootste gewigt, daar zij den grond legt tot de rangschikking eener menigte plaatsen en partijen, met name in alle gezigten van zeven tooneelen, voor de vier eerste; want altijd hebben zij betrekking op hemel, land, zee en afgrond. Hetzelfde geldt van de vier dierlijke gedrochten, die uit dezelfde streken voortkomen, het eene uit deze, het andere uit gene; behalve dat ook dezelfde vierderleje verhouding den grond legt van vele bijzondere plaatsen. Doch men lette wel op, dat onze

1) Men begrijpt ligtelijk, hoe in deze plaats de wijsheid in verband komt met de vogelen des hemels, zonder dat men daarbij aan de wijsheid van vogels behoeft te denken, wanneer men slechts bedenkt, dat er eenvoudig bedoeld wordt: zij is *boven* noch *beneden* te vinden. Dit zij bescheidenlijk gezegd tegen Dr. UMBREIT op deze plaats.

2) De *morgen* en het *morgenrood* aan den hemel, vs. 12-15, vertegenwoordigen in deze *strophe* het gebied des hemels; de drie overige afdeelingen worden genoemd. Deze opmerking zal niet ondienstig zijn zoowel ten aanzien van den gedachtenloop, als de verdeeling der *strophes* in de aangehaalde plaats.

schrijver deze vier deelen der zigthare schepping op verschillende wijze aanwijst, naardien hij meermalen in plaats van den hemel, het land, de zee of den afgrond, slechts eenig voorwerp uit het bijzondere gebied van een dezer deelen opnoemt. Immers behooren, naar zijne voorstelling, tot

a. *den Hemel*: God, de Engelen, de hoogere woning van God, de lichten des hemels, de zon, maan en sterren, de lucht, de verschijnselen van den dampkring, als donder en bliksem, regen, hagel, enz., ook de boomen, eenmaal zelfs een luchtklievende pijl, kortom, alles wat boven, wat in de hoogte is;

b. *het Land, of de eigenlijke Aarde*: de menschen, dieren, planten en alles, wat er op den vasten bodem der aarde leeft en bestaat. Meermalen wordt ook het land in tegenstelling met de eilanden der zee en der rivieren door de bergen aangeduid, die zich er op verheffen. Als tegenhanger van den pijl vindt men ook een enkel maal het maaijende zwaard als zinnebeeldig teeken voor dit gewest des heelals gebruikt;

c. *de Zee*: hare wateren, eilanden, schepen, zeelieden en kooplieden; ook het geklots harer golven, waarmede vervolgens weder het overeenkomende gedruisch eener groote volksamenigte in verband gebracht wordt;

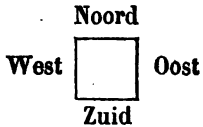
d. *den Afgrond*: de van daar voortkomende bronnen en rivieren; — voorts het graf en de *Sjeól*, de Hades of onderwereld der Hebreëen, met zijne bewoners, de geesten en de schimmen, in 't kort alles, wat onder de oppervlakte der aarde is. Wat wij hier den *Afgrond* noemen 1) was, volgens de voorstelling der Hebreëen,

1) Grieksch: ἄβυσσος, *abyssus*, *grondelooze diepte*. [Volgens den jonischen tongval voor ἄβυθος. De Grieken schijnen, als betere aardrijkskenners, die wisten dat de Oceaan het land omspoelde, geen *Thehóm* gehad te hebben. *Aristoph.* *Ran.* 137 heeft een' *grondeloozen poel*, λίμνη ἄβυσσος, tusschen de aarde en den Hades, maar dit is iets geheel anders. *Vert.*]

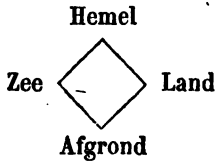
een onmetelijk groot, onder land en zee zich uitstrek-
kend donker ruim, dat zoowel het *Sjeól*, d. i. het
doodenrijk, de eigenlijke onderwereld bevatte, werwaarts
men door het graf nederdaalde, als het *Thehôm*, d. i.
de onderaardsche stroom, de onmetelijke waterwel,
waarop men meende dat de aarde gegrondvest was;
vgl. Ps. 24: 2; 104: 5, 6 en daarbij Gen. 7: 11 vgg. In
den Afgrond, voor het *Sjeól* genomen, wonen de zielen
der afgestorvenen, zoowel der vromen als der godde-
loozen, in den staat van *rephaim*, d. i. van schaduw-
vormige, gedachten- en gevoellooze wezens, tot op den
dag harer terugkeering naar de oppervlakte der aarde,
harer opstanding. Ook zijn er gevangenis- en boozee
geesten en bewaarplaatsen van allerlei helsche wezens,
bestemd om eens de plaag te zijn der bewoners van de
aarde, b. v. dier sprinkhanen, H. 9: 1 vgg. Uit den
Afgrond, als *Thehôm*, ontspringen de wellen en stroo-
men, die daarom ook in ons Boek de gewone vertegen-
woordigers der vierde afdeeling des heelals zijn. Men
vindt deze voorstelling, ontleend uit Gen. 7: 11; 8: 2;
Deut. 8: 7; Ps. 18: 5, 78: 15; Spr. 8: 24, 28; Ezech.
31: 4, 15, reeds volkomen ontwikkeld bij de Alexan-
drijnen, die Deut. 33: 13 voor: » *het Thehôm beneden
uitgebreid*,» overzetten: » *de onpeilbare bronnen bene-
den*.» Bij Tobias 8: 10 staan (wel niet in den griek-
schen tekst, maar in den latijnschen van HIERONYMUS,
dien ook LUTHER gebruikt) de wateren en bronnen, op
hemel, land en zee volgende, even als in de Openba-
ring aangewezen als vertegenwoordigende het vierde
werelddeel, den Afgrond. — Men heeft zich dus den
Afgrond der Openbaring als een' onmetelijken, door een'
middelmuur, of eenige andere wijze in twee ruimen
verdeelden grenzenloos wijden en peilloos diepen kelder
voor te stellen, half vol water, *Thehôm*, en half zonder
water, *Sjeól*. Heeft de afgrond der wateren zijne

openingen en plaatsen van uitvloeijing in de bronnen en stroomen der aarde, zoo heeft daarentegen het waterlooze deel van dit gewest, de woonplaats der schimmen en de gevangenis der helsche wezens 1); een' gewonen waterbaksmond, als een schoorsteen, wiens opening bedekt en toegesloten is, H. 9: 1, 2. — Wil men de zaak aanschouwelijk voor oogen hebben, men bezige de figuur van het vierkant, en wel deze voor de vier deelen der aarde:

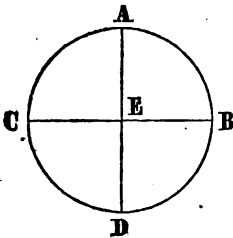

en deze voor de vier deelen des heelals 2):

1) In het Oosten dienden oudtijds de drooge regenwatersbakken dikwijls tot gevangnissen, b. v. Gen. 37: 24. Men plagt de openingen dier bakken niet alleen te bedekken, hetzij met een' steen, hetzij met eene welbewerkte geslotene deur, maar ook dikwijls als bij Dan. 6: 18 nog te verzegelen, gelijk men ook vindt bij Op. 20: 3.

2) Mij wil de gevierendeelde cirkelfiguur beter voldoen, die veel aanschouwelijker den ronden omtrek der schijf van de aarde of dien van het holronde heelal, het standpunt des beschouwers en de rigtingen, langs welke hij ziet, voorstelt. In nevensgaande figuur is dan E het standpunt van den beschouwer, en zijn EA, EB, ED, EC de vier windstreken (vóór, regts, achter, links); terwijl dezelfde figuur (vertikaal gesteld) de vier

deelen van 'theelal aanwijst (EA, boven, de hemel; EB, regts, het land; EC, links, de zee; ED, beneden; de afggrond).— Wanneer er bij Ezech. 7: 2 en Openb. 20: 8 gesproken wordt van de vier hoeken der aarde, dan bewijst zulks nog niet, dat de aarde in de voorstelling der Hebreëen een vierkant (quadraat) was. Die hoeken zijn de uiteinden, de uiterste punten, gelijk het oorspronkelijk woord hij Ezech. beteekent: *vleugels*, of *slippen*, b. v. eens mantels. *Vert.*

Nog behoort hiertoe de aanmerking, die wij reeds onder No. 7 van onze beschouwing der raadsels opgenomen hebben, dat de *eilanden*, de *schippers* en de *schepen* tegelijk alle twee afdeelingen des heelals: *Zee* en *Afgrond* plegen te vertegenwoordigen, wijl de zee niet alleen hare eilanden, schepen en schippers, maar ook de zoet-waterstroomen de hunne hebben. Zie H. 6: 14; 16: 20; 18: 17. — Voorts wordt ook nog de tijd overeenkomstig met de ruimte in vierderleije deelen gescheiden, in uren, dagen, maanden en jaren, H. 9: 15.

Vijf komt als rond getal, slechts éénmaal, H. 9: 5, 10 voor. Dáár heeft het echter eene bijzondere opschriftkennis gegronde beteekenis, waarom wij naar onze verklaring dier plaats verwijzen. Men denke voorts aan het heilige *vijftal* in vele Oostersche en gnostieke godsdienst-stelsels.

Zeven, het voornaamste aller zinnebeeldige getallen is in de gansche oudheid, bijgevolg ook in de nieuwere tijden, iets hoogst volkomens, ten hoogste heiligs, hoogst geheimzinnigs 1). Bij de Joden ontspruit deze

---

1) De geestige hofraad K. J. WEBER van Kunzelsau schrijft in zijn werk *die Möncherei, oder geschichtliche Darstellung der Klosterwelt*, B. I, § 17, S. 212 aldus over het getal *zeven*: »Reeds Mozes rigtte zich naar het getal 7 en het geheele O. T. zelfs Grieken en Romeinen. Pan sluit op eene syrx van 7 pijpen; Agamemnon zendt aan Achilles 7 drievoeten; de Romeinen hadden 7 koningen en namen 7 getuigen mede naar 't geregt en de Duitschers voerden het *bezevenen* in. De hoogstverdachte *partus septimestris* danke zijne faam aan het getal 7. De Openbaring spreekt van 7 geesten en aartsengelen bij den troon des Allerhoogsten, van 7 donders, 7 sterren, 7 kandelaren, 7 plagen in 7 gouden schalen, en van een lam met 7 hoornen en 7 oogen, dat opent de 7 zegelen des Boeks. Vandaar hadden ook wij ouze 7 keurvorsten en de kerk hare 7 kardinalen. PETRUS LOMBARDUS heeft het eerst van de 7 Sacramenten melding gemaakt. *Zevenmaal des daags heb ik u lof bereid*, zegt David en heeft de schuld der 7 horae van de papen. Salomo's regtvaardige valt zelfs 7 maal. De kerk heeft hare 7 boetsalmen, 7 doodzonden en 7 hoofddengden,

voorrang van het zevental zichtbaar uit de geschiedenis der schepping van Mozes. Daaruit ontstond het zevental der dagen van de week (Hebr. *sjeboea*, Gr. *hebdomas*: *het zevental*). In dit voorportaal hunner eigene en algemeene geschiedenis straalde het zevental met de glorie van al het heilige en voltooid; wat ons de menigvuldige afspiegelingen van dezen getaltype in de gereedschappen, inrigtingen, zamenstellingen der levitische eerdienst en hare geschiedverhalen allezins bewijzen. Intusschen is het wel niet te betwijfelen, dat de Joden zelve hunne week der zeven dagen van de Egyptenaren ontleend hebben, en dat men den eersten oorsprong dezer verdeeling des tijds in den omloop der maan zoeken moet, terwijl de vier geregelde veranderingen van het maanlicht alle zeven dagen plaats hebben, en wel zoo, dat men gedurende zeven dagen de maan in 't geheel niet zien kan. Met dit verschijnsel vereenigde men vervolgens het getal der vermeende zeven planeten, tot welke, als

---

gelijk Rome 7 heuvels, ofschoon er eigenlijk 10 zijn. De Nederlanden hadden 7 provinciën en de Turken hunne 7 torens. Zelfs onze tijd schiep de republiek der 7 eilanden en verhief Paxo en Theaki tot eilanden, ofschoon er nog genoeg dergelijke rotsen onbenoemd rondom liggen. Onze geleerden telden 7 planeten, 7 metalen, 7 verwen, 7 toonen, 7 wijzen, 7 wonderwerken, 7 monden van den Donau en van den Nijl, waarvan er echter maar 5 zijn. Hippocrates verdeelde 'smenschen leven in 7 leeftijden. Nog heden verwachten wij de crisis eener inflammatoire ziekte op den 7^{en} dag en het gevaarlijkste levensjaar is het 40^e, want het is 7 maal 7! Al wat van ons naar buiten werkt, rigt zich naar het getal 7, als onze bewegingen, boven, beneden, regts, links, voorwaarts, achterwaarts en weder naar het midden. Waarom dan ook niet de Sacramenten? Een boos zevental verwoest het geheele wezen der vrouw, als monniken de godsdienst, en voorzeker spreekt de heilige kracht der 7 in niets duidelijker dan in de legende van den duivel, die met een' biechtvader om de ziel eens zondaars dobbelde. De duivel wierp sardonisch lagchend in eens 6; de monnik bad en wierp in vertwijfeling 7, want door den sterken worp sprong de dobbelsteen in twee stukken, wier bovenzijden op 6 en 1 stonden."

bekend is, ook de zon en maan geteld werden, en waarvan men de aarde aftrok 1). — De Openbaring lost het zevental regelmatig op in 4 en 3; eenmaal slechts in 3 en 4. Zij knoopt aan dit getal de bijbegrippen van *volledigheid* (het *alles* van iets), als die der dagen van de week, van *goddelijke werkzaamheid*, als die der schepping, van *heiligheid en geheimzinnigheid* in 't algemeen, als die aller zeventallen van de levitische eerdienst en van de geschiedenis. — De helft van *zeven* is drie en een half, welk getal van H. 11 tot 13 eene gewigtige rol speelt. Evenwel dient het daar niet,

1) De geleerde en scherpzinnige J. VON HAMMER vindt in zijn »*morgenländisches Kleeblatt, Wien 1819,*» nog twee andere typen van den alouden eerbied, welken het Oosten aan het getal zeven bewijst, namelijk de zeven poolsterren, den wagen of den grooten Beer (*Septentrio*), en de zamengestelde som der drie natuurrijken en der vier elementen. Van de zeven poolsterren zingt hij zelf [prozaïsch genoeg!] bl. 48:

Hief men de oogen omhoog, aanschouwend de sterren des hemels,
 Flikk'rend straalde in het Noord 't zevental vonken het eerst;
 Altijd boven de kimmen en nooit in het seenat sich badend
 Staan ze aan 't hemelgewelf, blinkend in sevenvoud licht!
 Deze is de bron, waaruit de vereering der heilige zeven,
 't Zij in d' alouden tijd, 't zij in den nieuweren vloot.
 Later sag de eenzame zwerver in 's Oostens barre woestijnen
 Zeven pleijaden bijeen, zeven planeten verstrooid;
 Hierop staarde ook het oog van Azië's vurige zonen,
 Als een heilige gloed soms hunnen geest had verruikt.

Deze zeven sterren, door de Parsen *Vispered*, de *hoofden*, of *Heftoren*, de *oorlogswagen*, genoemd, zijn bij hen de woonplaats der zeven *Amschaspands* (bestuurders der wereld). De zeven planeten zijn de zetel der zeven *Aarts-diven*, onder welke Saturnus de eigenlijke schurk en *aartsdief* is. VON HAMMER teekent in de noot a. bij de hymne *Vispered* en wel bij deze woorden:

» Hemelsche geesten, gij oogen en ooren en armen des Scheppers!»

het volgende bl. 7 aan: » Deze, volgens den inhoud der *Sendboeken* gekarakteriseerde Stadhouders van den Schepper komen in het wezehlijke niet slechts met de voorstellingen, die Plutarchus daarvan opgeeft, maar zelfs met de door Jezaja aangewezen [lic-

gelijk de andere beschouwde getallen, tot een algemeen gebruik, maar alleen tot een bijzonder. Ook heeft het, wegens het zamengestelde van zijne beteekenis, voortvloeiende uit het zamengestelde zijner grondbegrippen (typen), eene langere uitlegging noodig, die beter past in de verklaring van den tekst, ter plaatse waar het voorkomt.

Tien is bij alle volken een rond getal, in verband met de tien vingeren en teenen der handen en voeten van den mensch, die toch in 't algemeen aan al ons tellen den oorsprong geven. Het is het hoogste der

---

ver de aan Jez. toegeschrevene] zeven geesten overeen, vanwaar later onze zeven geesten des heiligen Geestes ontstaan zijn."

Maar juist bij deze zeven geesten wijst VON HAMMER op dat zevental, hetwelk de drie rijken der natuur met de vier elementen zamenstellen, terwijl hij (ald. noot b. bl. 10) schrijft: »Men ziet, dat naast *Ormud*, den bestuurder van menschen en dieren, *Schahriwar*, den beschermergeest der metalen, en *Amerdad* den heer der planten, de overige vier de geesten zijn der vier elementen, *Ardibescht* die des vuurs (*fireking*), *Chordad* des waters (*waterking*), *Bahman* der lucht en *Sapandomad* der aarde; zoodat het getal zeven niet willekeurig, maar volgens den grondslag der oude afdeeling der natuur in drie rijken en vier elementen bepaald is." — Verder behoort hierbij, wat aldaar bl. 11, over de zeven zonstralen, over de zeven groene paarden voor den wagen van den indischen zonnegod *Surja*, over de zeven punten der kroon van een' persischen koning, over de kroon van zeven stralen eerst van Apollo en later van keizer CONSTANTIJN op de porfyren zuil te Constantinopel gezegd wordt; en de aanspraak aan het vuur op bl. 18:

Alverslindend vuur van zeven gloeiende stralen!
 Zeven tempelen ziet ge op zeven bergen verrijzen,
 Waar u zeven priesters met zeven offers bedienen
 En uwe zeven tongen de zeven spijsen vertoeren.

met de aanmerking: »*Fire, seven are thy fuels, seven thy tongues, seven thy holy sages, seven thy beloved abodes; seven ways do seven sacrificers worship thee; thy sources are seven. As. Res. VII, 275.*» — Vergelijk ook de aanspraak aan het water:

»Wees mij genadig en goed, o water, dat zevenmaal afstroomd!»

eenvoudige ronde getallen en heeft mitsdien het bijbegrip: *zeer veel*.

Eene vermenigvuldiging van dit getal is duizend, het laatste en hoogste van alle ronde getallen (want in de *myriade* of *tienduizend* wordt de veelheid weder in tien andere opgelost), en stelt ons diensvolgens eene ontzaggelijk groote bijna onoverzienbare veelheid voor oogen.

Twaalf was het getal der zonen Jakobs, en van daar der stammen Israëls. Gelijk nu Israël, het oude volk Jehova's, uit twaalf stammen bestond, zoo is twaalf ook in de Openbaring het getal der geslachten van het heilige volk Gods uit de Joden, en hunner aartsvaders, der Apostelen. Vermenigvuldigingen van dit getal zijn vierentwintig en honderd vierenzeventig, of twaalf maal twaalf 1).

1) De leer der beteekenis van de heilige getallen bij de Joden is in de laatste tijden, zoover mij bekend is, nergens uitvoeriger en wetenschappelijker, ofschoon wel wat te zeer op de Duitsche speculatieve manier, behandeld door BÄHR in zijne *Symbolik des mosaischen Cultus*. Heidelb, 1837. 1er B. S. 138—209.

Volgens hem hechte de Oudheid aan het getal twee, in 't afgetrokkenene genomen, de beteekenis van verdeeldheid, onderscheid, tegenstelling. In de toepassing was het: de stof tegenover God, de vrouw tegenover den man, de onderwereld tegenover het rijk der levendigen enz.

Drie, als de vereeniging of liever de bemiddeling van het in de voorstelling der twee gescheidene, beteekende in 't afgetrokkenene het volkomene, het voleindigde, God; — in de toepassing: het heelal, als: hemel, aarde, zee, of: bovenwereld, middenwereld, onderwereld, ook, begin, midden, einde, enz.

Vier, het getal der geschapene wereld, beteekende oorspronkelijk, in den toegepasten staat, de elementen, de hemel- of windstreken, de afdeelingen van den tijd: morgen, middag, avond, middernacht; lente, zomer, herfst, winter; — in het afgetrokkenene ideale wees het op orde, regel, wet, openbaring.

Tien, het natuurlijke zinnebeeld der volkomenheid en goddelijkheid, was oorspronkelijk het vertegenwoordigend getal van 't geheele getallenstelsel, de zamenvatting der grondgetallen. De

Op deze getallen is nu de geheele orde van het gebouw der Openbaring berekend. Het geheel wordt verdeeld in zeven gezigten, zoowel om een rond getal der deelen te hebben, als ook om terstond reeds bij het eerste voorkomen den lezer aan te wijzen, dat het een ernstig, een over heilige dingen handelend werk is.

Elk dezer gezigten wordt door een inleidend tooneel geopend, hetwelk door plegtige aanwijzingen en koren telkens op de hoofdzaak voorbereidt. En volgens de vroeger opgegevene drie afdelingen der Eschatologie, hebben alle deze gezigten betrekking op de *Cheftemhammaschiach*, op het Messias-rijk, en op den *Olam habba*. Ten aanzien der beide laatste dezer gezigten, namelijk, die van het Messias-rijk en den *Olam habba*, is het plan zeer eenvoudig en vrij, zonder splitsing in regelmatig afgedeelde partijen. Maar van de eerste vijf, waarin het egyptische plagen-geregt en zijn ontzaggelijk begin weder verschijnen, en daaronder het openings-gezicht,

gansche Oudheid vereert dit getal, hoewel zij juist geene bepaalde voorwerpen kent, waarop het bij uitnemendheid kan worden toegepast.

Vijf, als de helft van tien, was het halve volkomenheidsgetal, dus het teeken en beeld van halve volmaaktheid. En als het middenste der eerste tien getallen beteekent het het binnenste, inwendige, het midden der zaak.

Zeven is zamengesteld uit drie en vier, en had dus ook de beteekenis van beide; in 't afgetrokkene gaf het te kennen: de vereeniging Gods met de wereld. Van hier ontleende het zijne beteekenis, als het getal van *a.* orde, éénheid, harmonie; *b.* godsdienst, heiligheid, eerdienst; *c.* heil, geluk, zegen. In de toepassing is 't het getal van het theocratisch verbond der verzoening, reiniging, heiliging.

Twaalf, het product der vermenigvuldiging van drie en vier beteekent eene volheid, in wier midden God is en aan welke hij zich openbaart. De grondslag van dit getal was de twaalfdeelige baan der zon. In het Mozaïsme heeft het steeds betrekking op het *geheele*, voltallige Israëel (de twaalf zonen Jakobs en de twaalf stammen) en beteekent dus geïdealiseerd: het geheele Godsrijk.

Vert.

als aankondiging van het geheel, bestaan er vier uit zeven tooneelen, omdat ook het oud-egyptische straf-geregt naar een' dergelijken type gevormd was, naar het getal tien. — Doch alsof er ook zoo nog geene regelmatigheid genoeg ware, iedere dézer reeksen van zeven tooneelen wordt weder in vier en drie verdeeld, terwijl altijd de vier eerste en de drie laatste onderling in nauweren zamenhang met elkander staan 1). Het gemeenschappelijke der vier eerste bestaat daarin, dat zij, als reeds opgemerkt is, het een na het ander, op de vier deelen der zichtbare schepping betrekking hebben, op hemel, afgrond, land en zee. De drie laatste hebben de eigenschap, dat zij als trappen van vergelijking op elkander volgen, naardien inhoud en voordragt bij elken overgang op een volgend tooneel, gedurig ernstiger, dringender, beslissender worden; want het zevende moet het einde, de beslissing zijn. Hun type schijnt te zijn de drievoudige, in gewigt klimmende joodsche ban (uitwerping): *niddui, cherem, sjammata*. Maar zelfs hiermede is de ordenende geest van den schrijver der Openbaring nog niet tevrede, daar hij vóór elk beslissend, dat is vóór elk laatste, zevende tooneel, eene vertraging schetst, wier bedoeling deze is, dat de laatste en gevoeligste slag der straffende goddelijke regtvaardigheid nog eenige oogenblikken wordt uitgesteld, of misschien de schuldigen zich nog mochten bezinnen en bekeeren. Diensvolgens worden gedurende het tijdverloop dier vertragingen in afzonderlijke *episoden* (wij noemen ze *Episoden van uitstel*) die enkele eschatologische bijzonderheden er ingelascht, die zich moeijelijk met het plan van het hoofdvisioen lieten verbinden. Met dezelfde regelmatigheid wordt ook de na-

1) Deze orde heeft slechts in het eerste visioen, en wel om bepaalde redenen, eenige wijziging ondergaan.

bijheid van dat verschrikkelijke zevende tooneel, vóór of ná de episode van uitstel, in teekenen van den goddelijken toorn, als donder, bliksem, storm, aardbeving, aangekondigd. — Aldus heerscht er in deze gezigten de volkomenste orde en regelmatigheid. Het gaehele Boek gelijkt een' pronktuin, waarin elk vierkant, elk bed, elke bloemenstruik zelfs, zijne eigene, vooraf berekende plaats heeft. Het is volkomen waar, wat H. MORUS, hoe weinig overigens van den inhoud verstaande, opgemerkt en gezegd heeft: » Geen boek werd ooit met meer kunst geschreven dan dit, waar elk woord eerst op de weegschaal afgewogen schijnt te zijn, eer het ter neder geschreven werd.»

Want, gelijk de gezigten en tooneelen van het Boek, als met het meetsnoer in rijen van heilige getallen gerangschikt zijn, zoo is ook in de bijzonderheden bijna alles, zelfs tot uitdrukkingen en woorden toe, op dezelfde grondslagen geregeld. Alle personen, alle wezens in dierlijke gedaante, alle Engelen en gezaligden, die er in optreden, ja zelfs alle onderwerpen van eenig belang, verschijnen er in groepen van twee, drie, vier, zeven, twaalf, vierentwintig, enz. De Messias heeft zeven gemeenten, aan welke hij zeven godspraken geeft. Het oordeelsboek heeft zeven zegels. Op zeven bazuin-klanken volgen de zeven eerste plagen, uit zeven schalen worden de zeven laatste uitgestort. Zeven geesten zijn er in God; zeven Engelen en zeven kandelaren staan er voor zijnen troon. Zeven oogen vormen het zinnebeeld der goddelijke alwetendheid, zeven hoornen de goddelijke almacht. De monsters, die tegen den Messias ten strijde trekken, hebben als teekenen hunner kracht, tien hoornen op zeven koppen, of twee op één. Op zeven bergen zetelt de afvallige stad Gods. Vier levendige wezens dragen den troon van Jehova, gelijk er ook vier monsterdieren zijn. Vier straffende Engelen staan

gebonden bij den Eufraat. Vier ruiters trekken uit in het ruim der schepping, om Gods geregt aan te kondigen. Vier winden doorkruisen de aarde, en zij zelve heeft eene vierkante (?) gedaante en in haar midden vertoont zich ten laatste de van alle zijden vierkante, dat is in kubieken vorm verschijnende heilige stad, het nieuwe Jeruzalem. — Deze stad heeft twaalf fundamentsteenen en twaalf poorten. Het teeken der verkiezing wordt op twaalf stammen gedrukt, en honderd vierenveertig duizend staan er om het Lam op den berg Zion. De Draak wordt voor duizend jaren in den Afgrond geworpen, en het Messias-rijk duurt duizend jaren.

In dergelijke groepen zijn ook verscheidene uitdrukkingen en woorden geplaatst. Reeds vroeger merkten wij op, dat de aardbewoners, buiten het heilige volk, genoemd worden: »volken en natiën en talen en koninkrijken;» met de uitverkorene stammen heeten zij: »volken en stammen en talen en natiën.» Het leger van den Messias bestaat (met hem zelf) uit »geroepenen, uitverkorenen en getrouwen.» De tijd wordt verdeeld in: »uren, dagen, maanden, jaren.» Als tuchtmidelen telt men: »dood en rouw en honger en vuur,» of: »verovering, oorlog, duurte, sterfte,» en: »zwaard, honger, sterfte, wilde dieren.» De natuurverschijnselen zijn: »stemmen en donderslagen en bliksemen en aardbevingen.» De misdaden: »moorden en vergiftigingen en ontucht en diefstallen.» En in de koren, die tot Jehova's lof weergalmen, worden stemmen gehoord:

»Als stemmen veler wateren

En als stemmen van een' hevigen donder

En gelijk als de harpenspelers in hunne harpen slaan.»

Wordt elders de lof van Jehova en zijn' Gezalfde verkondigd, dan geschiedt het in drievoudigen, viervoudigen of zevenvoudigen weerklank:

- »Heilig, heilig, heilig
Is de Heer, de Alregeerder.»
- »Hij is waardig te nemen
Roem en eer en heerschappij.»
- »Het lam, dat geslagt werd, is waardig te nemen
De lof der magt en des rijkdoms en der wijsheid en der kracht
En eer en roem en prijs.»
- »Hem zij prijs en eer en roem en erkentenis
zijner kracht.»

Hiertoe behooren ook de tegengestelde figuren, die overal in de Openbaring twee aan twee tegen elkander over staan. Van de ééne zijde verschijnen hier: *Jehova*, de *Messias Jesus* (de Redder, Verlosser), een *geest der profetie*, een *volk Gods*; van de andere zijde: een valsche Jehova, de *Satan*, een valsche *Messias*, met name *Bileam* (de verderver des volks), een valsche geest der profetie, een valsch volk Gods. Aan de ééne zijde staat de *troon van Jehova*, aan de andere de *troon Satans*. Hoog boven en dus in tegenstelling met het eigenlijke *Jeruzalem*, den *berg Zion* en den *tempel*, staat in den hemel een *ander Jeruzalem*, eene *andere berg Zion*, een *andere tempel*. *Zion*, als persoon, verschijnt in het beeld van de moeder der geloovigen en als de vrouw, die den *Messias* baart; en tegenover haar weder een *valsche Zion*, de synagoge des Satans, onder het beeld eener onkuische Isabel. Men vindt er een *oud* en een *nieuw Jeruzalem*. Het *oude*, eene ontuchtige *boeleerster* (hebr. *kedēsjah*), de gewezene, nu verstotene verloofde van Jehova, uitgestrekt op zeven bergen en gekleed in het rood, de kleur des bloeds

en der edomitische afgoderij. Het *nieuwe*, eene *kuische maagd*, eene *heilige* (hebr. *kedósjah*), de geliefde bruid van den Messias, staande op éénen berg, die ver boven alle hoogten uitsteekt, den hooger geworden' berg Zion, en gekleed in wit byssus, het beeld harer reinheid. Het oude Jeruzalem is *Babylon* en *Sodom* en *Gomorrha*, het nieuwe de *heilige stad Gods*. Het volk, dat tot het gebied van het oude behoort, heet *Egypte* en *Edom*; het volk, dat het nieuwe aankleeft, heet *Israël* en *het volk der heiligen*. Aan de ééne zijde zijn het de *belijders* (Joden), aan de andere de *verloochenaars der waarheid* (leugenaars, die zich Joden noemen en het niet zijn). De Messias verschijnt als een *lam*; zijne tegenstanders als *verscheurende dieren*. De regtvaardigen dragen *Jehova's naam op het voorhoofd*; de goddeloozen *namen der godslastering*. De eersten ontvangen door de handen van Engelen op hunne voorhoofden het teeken der verkiezing en bescherming; de laatsten worden door onreine handen op voorhoofd en hand met het naamteeken van het dier, den valschen Messias, geteekend. De eersten wasschen hunne kleedren in het bloed des lam's, dat ze reinigt; de laatsten zijn bekleet met het bloed der martelaren en der heiligen. Hier blinkt de beker des goddelijken *toorns*, daar de beker der *wellust*. Tegenover het *leven* staat de *dood*, tegenover den *eersten dood* eene *eerste opstanding*, tegenover den *tweeden dood* eene *tweede opstanding*. Zoo vindt men in deze geheele uitstalling van beelden bij elk beeld een tegenbeeld.

Dit zij voldoende ter nadere kennis van den vorm des Boeks. Nu volge het *schetsmatig plan* en het *overzicht* van 't geheel.

De *Proloog*, H. 1: 1-8.

De overgang, vs. 9-11.

A. De algemeene inleiding (van een zuiver dichterlijk karakter), H. 1: 12-7: 17.

a. *Inleiding in het geheele werk*, H. 1: 12-3: 22.

Eerste gezicht. H. 1: 12-3: 22.

Voorspel. Verschijning van den Messias Jezus aan het zienersoog van Johannes, H. 1: 12-20.

De zeven godspraken. In deze godspraken moet de profeet aan de belijders van den Messias Jezus de nabijheid zijner Toekomst en in 't geheel der laatste dingen verkondigen, en hun diensvolgens het hun passende op het gemoed drukken, H. 2, 3.

b. *Inleiding van de schildering der wezenlijk aanvangende verschijnselen van den laatsten tijd*, H. 4-7.

Tweede gezicht. H. 4-7.

Voorspel. Eene gerechtszitting in den hemel. De Messias neemt de opening van het met zeven zegelen gesloten oordeelsboek op zich, H. 4, 5.

De zeven zegels. Zegel voor zegel geopend. Bij elk zegel vreeselijke voorteekenen van datgene, wat er overeenkomstig den inhoud des geopenden boeks, geschieden zal, H. 6.

Voor het zevende zegel eene episode van uitstel in twee tooneelen (de vromen uit de Joden geteekend ter behoudenis; de vromen uit de heidenen hun toegevoegd), H. 7.

B. De voorspellingen van het Boek (zijne leer, dichtelijk voorgedragen, zijn poëtisch-didactische inhoud), H. 8: 1-22: 5.

- a. *Het eerste der laatste dingen, de Chefle-hamaschiach, als het geregt van den grooten dag Jehova's, en wel als het egyptisch geregt der tien plagen, met de in dit tiental ingewevene plage van het woeden der optredende drie eerste hoofdvijanden van den Messias. Eindelijk; de veroordeeling van Babylon en hare heerschappij, als den vierden tegenstander van den Messias, H. 8-18.*

Derde gezicht. H. 8: 1-11: 14.

Voorspel. Een teeken aan den hemel, den eenen genade belovend, den anderen kwaad dreigend, H. 8: 1-6.

De zeven bazuinen. Zoo vele plagen over de wereld als er bazuinen geblazen worden. Evenwel zijn de vier eerste van deze plagen in zoo ver maar ééne, als zij te zamen niets anders zijn, dan de voorbeduidende werking der opening van het laatste zegel, bestaande uit vier slagen op de vier deelen des heelals, die evenwel slechts hunne derde deelen treffen. De drie laatste dezer bazuin-plagen worden genoemd het eerste, tweede en derde wee, en zijn de drie eerste eigenlijke plagen van een nieuw tien-plagen-geregt, waarmede hier een nieuw Egypte geslagen wordt (de hieraan ontbrekende en in het 5e gezicht voorkomende 7 worden in het Boek zelf eenvoudig de zeven laatste [nl. der tien] plagen genoemd), H. 8: 7-9: 21.

Vóór de laatste bazuin weder twee episoden van uitsstel, de eerste, eene bitterzoete aankondiging, de laatste in twee tooneelen, het bange half-zevental jaren aanbrengend, H. 10, 11: 1-14.

Vierde gezigt. H. 11: 15-13: 18.

Voorspel. Zegezangen in den hemel. Teekenen der bedreiging van daar, H. 11: 15-19.

De drie eerste vijanden van den Messias (wier verschijning het derde wee, de plage van den zevenden bazuin uitmaakt), H. 12, 13.

1. *De vijand uit den hemel*, Satan, als draak en leviathan. Voorop gaat het sterrebeeld van den Messias, het teeken zijner nabijzijnde verheffing tot het koningschap. In dit sterrebeeld het beeld van Zion, als eene vrouw die den Messias tot aanvaarding van zijn rijk, dus die het Messias-rijk zelf baart. De draak vervolgt eerst het kind en daarna de moeder, maar beide te vergeefs, H. 12.

2. *De vijand uit de zee*, de Anti-Messias (Bileam), eene samenstelling uit de vier verscheurende dieren van Daniël. Zijn voorkomen, zijne ontvangst bij de menschen, zijn bedrijf, H. 13: 1-10.

3. *De vijand uit de aarde*, het valsche profeten-
dom, als de profeet van den Anti-Messias, eene samen-
stelling van ram en draak. Zijn bedrijf en de gevolgen
daarvan, H. 13: 11-18.

Vijfde gezigt. H. 14-18.

Voorspel. Tooneelen in den hemel en stemmen uit den hemel, die betrekkelijk de aanstaande gebeurtenis, gedeeltelijk den Joden, gedeeltelijk den heidenen, of iets troostrijks of iets dreigends en waarschuwend toeroepen, H. 14, 15.

De zeven laatste plagen. Deze zeven, bij de drie opgenoemde plagen (de drie weeën) gevoegd, voltoojen het gerecht der tien plagen, H. 16.

Nu treedt op:

4. *De vijand uit den afgrond*, het valsche Joden-
dom, als *Edom*, in de gedaante van een rood monster-

dier, en op hem zit in de gedaante eener boeleerster, de hoofdstad van het valsche Jodendom, Jeruzalem, hier als Babylon geteekend. Drie Engelen spreken het oordeel over deze boeleerster uit. Tusschen de stem van den tweeden en derden Engel eene episode, waarin de vier afdeelingen des heelals hare deelneming aan den val der ontuchtige stad betuigen, H. 17, 18.

b. *De tweede afdeeling der laatste dingen, de tijd van den Messias, H. 19, 20.*

Zesde gezig. H. 19, 20.

Voorspel. Zegezing in den hemel. Aankondiging van het tweede hoofddeel dezer Eschatologie, H. 19: 1-10.

Het Messias-rijk. Toekomst van den Messias, die nederdaalt terwijl zijn vierde vijand, het edomitische valsche Jodendom, reeds vernietigd is. De tweede en derde vijand worden in den vuurzee geworpen, hunne aanhangers omgebragt. De eerste vijand wordt voor duizend jaren in den afgrond opgesloten. Eerste opstanding. Duizendjarige heerschappij van den Messias en zijner vrienden. Aan het einde van dit tijdverloop verdelging der bewoners van de uiterste einden der aarde, die door den losgelaten' Satan weder verleid zijn, waarop ook deze eerste vijand bij de twee overige in de vuurzee geworpen wordt. Algemeene opstanding en algemeen oordeel, H. 19: 11-20: 15.

c. *Het laatste, de Olam habba, H. 21: 1-22: 5.*

Zevende gezig. H. 21: 1-22: 5.

Voorspel. Stemmen van den hemel, deels om het nieuwe, dat nu te voorschijn komen zal, aan te kondigen, deels om deze aankondiging te bevestigen, H. 21: 1-8.

De nieuwe schepping met het nieuwe Jeruzalem, in den Olam habba, de groote sabbath der wereld. Be-

(Zie bl.

Aanhef. 1: 1—8.	Overgang. 1: 9—11.	I° GEZIGGEZIGT. DE ZEVEN GODSPREKEN VAN DEN MESSIAS. 1: 12—3: 1—13: 18.
Inhoud van het Boek. 1: 1, 2. Gewigt daarvan.	Opgaaf der omstandigheden, waarin de gezigten gezien worden; het	<i>Voorspel</i>, 1: 12—19. Verschijning stemmen in den den Messias J. Dreigende teek 9. De seven spraken (brieffing der vijanden messias (de komst eerste vijanden bij aanwezig was, geziend). 12: 1—13

MATIGEN

(Zie bl.

EZIGT.

AN DEN MESSIA

-13: 18.

9.
emmen in den
Dreigende teek

g der vñan
ias (de komst
ste vijanden bij
hanwezig was,
vrieth. 12: 1-14

De Orem habba,

schrijving van het nieuwe Jeruzalem, H. 21: 9-27. Beschrijving van het herstelde paradijs, alsmede van den toestand dergene, die aldaar in aanzien en eere zijn, H. 22: 1-5.

De overgang (bevestiging der waarheid van het hier geeindigde derde hoofddeel dezer Eschatologie, alsmede van haren geheelen inhoud), H. 22: 6-9.

De *Epiloog* (peroratie, besluit), vs. 10-21.

Tot meerdere aanschouwelijkheid en duidelijkheid voegen wij hier weder twee tafelen bij, de eerste meer betrekking hebbende op den inhoud, de tweede op den vorm van het Boek 1).

Wanneer iemand het er nu voor houden mogt, dat deze schets, dit plan, al te kunstmatig is, om een voortbrengsel te kunnen zijn uit den eenvoudigen apostolischen tijd; — hem geven wij het volgende ten antwoord. Dit plan is zekerlijk hoogst kunstmatig, maar niettemin veel eenvoudiger, dan men tot hertoe ooit in de Openbaring vermoedde. Voorts, wat gij als eene wezenlijke zaak voor oogen ziet, vordert niet meer de vraag of het waarschijnlijk of onwaarschijnlijk is.

---

1) Ook in deze tafelen heb ik mij vele vrijheid veroorloofd. De Schrijver had er twee grootere vervaardigd, 1° een synoptisch overzicht van het plan der Openbaring, waarop tevens eene andere kleinere, die het geheel der eschatologische verwachtingen in den trant der vorige *Vergelijkende tafel* aanwees, en 2° eene proeve van het oudtijds beschreven Boek in den oorspronkelijken vorm eener perkamentrol. Deze laatste tafel scheen mij toe geheel nutteloos te zijn. Zij is dus in deze vertaling niet te vinden. De eerste tafel is merkelyk vereenvoudigd en bekort, omdat het wezenlijke hier in den tekst gevonden wordt; daarentegen is die kleinere bijtafel der eerste eenigzins uitgezet en afzonderlijk afgedrukt. *Vert.*

Of weet gij iets tegen het werkelijk bestaan van het door ons opgegeven plan in te brengen? Welan, toont ons, waarin wij misgetast hebben, dan zullen wij daarover nader spreken. — En hiertoe zullen wij eerlang eene gepaste gelegenheid vinden.

Deze blootlegging van den inhoud en den vorm der Openbaring vernietigt van zelf de twijfelingen over hare oorspronkelijke volledigheid, éénheid en samenhang, welke het eerst door GORTIUS geopperd, maar in onze dagen in anderen vorm door VOGEL, en weder anders door BLEEK (vgl. LÜCKE's Inl. VIe Hoofdst.) vernieuwd zijn. Het is ons doel niet, verder over dit onderwerp uit te weiden. En evenmin zijn wij van zins (als ook voor geene godgeleerden schrijvende) over de echtheid van het Boek en den tijd zijner vervaardiging, volgens den eisch der wetenschap, naauwkeurig te handelen. Evenwel is het verlangen niet onbillijk, dat men van ieder, die zich voor een' verklaarder der Openbaring uitgeeft, vordert, dat hij ten minste belijde wat hieromtrent zijn gevoelen is. En aan dit verlangen willen wij ons dan ook niet onttrekken.

Een geëerd onderzoeker 1) zegt: »Men heeft te regt opgemerkt, dat de oordeelvellingen over de echtheid der Openbaring, zoowel die der kerk als der bijzondere menschen, tot aan de tijden der Hervorming en nog later afhankelijk waren van dogmatische inzigten en bedoelingen.» Wij stemmen dit gezegde toe, en ontzien ons niet het ook op de naaste der nieuwere tonggevers

---

1) Dr. H. CH. M. RETTIG, in de kritiek van het oudste getuigenis, dat van JUSTINUS den Martelaar, over de echtheid der Openbaring.

in dezen toe te passen. Immers hiertoe rekenen wij ook, dat eene zekere nieuwere orthodoxie, die hare steunsels vindt in de nieuwste wijsgeerige stelsels der duitsche school, in tegenstelling van die oudere, die de echtheid der Openbaring hardnekkig vasthield, meer en meer er naar jaagt om van dit boek, waarin veel is dat haar niet voegt, ontslagen te worden 1). Wij, die niets zoeken, dan den zuiveren inhoud des Boeks, en te vrede zijn, waneer wij hem, hoedanig hij zijn moge, regt kennen, wij hebben in deze onze rigting ten minste geene bijzondere reden om tot partijdigheid aan de eene of andere zijde over te slaan, gelijk wij ons ook niet bewust zijn eenige voorliefde te koesteren voor het een of ander resultaat. En wanneer wij nu zoo onpartijdig mogelijk de gronden vóór en tegen de echtheid onzes Boeks afwegen, dan neigt zich de evenaar beslissend naar de zijde der oudere orthodoxie, in spijt van alle stelligheid, waarmede men thans dikwijls het tegendeel als eene uitgemaakte en afgedane zaak verzekert. Ook wij beschouwen de Openbaring als een werk van den discipel en Apostel Johannes.

Het zijn echter geene oude getuigenissen, die onze weegschaal dezen doorslag geven. Wij gelooven in tegendeel op deze niet den minsten prijs te mogen stellen, ook wanneer zij elkander minder tegenspraken, ja zelfs wanneer zij geheel eenstemmig waren. Wel spreekt het van zelf, dat het verdienstelijk en voor de wetenschap noodzakelijk is, te zijner plaatse ook hetgeen de kerkelijke overlevering over dit onderwerp geeft, zoo nauwkeurig mogelijk op te sporen en te toetsen. Maar hij, die ook de beste onderzoekingen van deze soort,

---

1) Wij moeten er echter opzettelijk bijvoegen, dat wij hier LÜCKE niet bedoelen, die in zijn onderzoek veel meer eene boven allen lof verhevene onbevangenheid en nuchterheid met de dege-lijkste grondigheid gepaard heeft.

b. v. bij LÜCKE, gelezen, en de geringe waarde der getuigenissen van de Kerkvaders met juist blik erkend heeft, die weet hoe moeilijk, hoe bijna onmogelijk het was ten tijde der Kerkvaders van de drie eerste eeuwen, ook zelfs voor den scherpsten kenner, zich eene tamelijk te vertrouwen overlevering over den oorsprong van een dus betiteld apostolisch geschrift te verschaffen, die bovendien van de onwetendheid, onvastheid, ligtgeloovigheid en bijgeloovigheid dier Vaders, die hier alles moeten getuigen, zoo vele bewijzen bijeen verzameld heeft, als ABAUZIT (door zijne tijdgenooten *de Wijze* genoemd), — hij mag zonder vrees van de wetenschap te benadeelen het vrij onverschillig achten wat van deze zijde getuigd of wedersproken wordt. Ja ook wat wedersproken wordt. Indien ook de vroegeren zwegen en lateren tegengesproken hebben, dan is zelfs dit zoo veel te minder in aanmerking te nemen, daar men wel denken kan, waarom zij niet genegen waren dit Boek, wiens onophoudelijk »Weldra» toch nog eenszins verwezenlijkt werd, voor een apostolisch boek te erkennen. Wij hebben ons dus alleen te houden aan de inwendige getuigenissen. En hier laten wij ook die achterwege, welke op de overeenstemming der Openbaring met de andere meer algemeen aan Johannes toegeschrevene stukken rusten. TWELS, BENGEL, HARTWIG, J. D. SCHULZE en DONKER CURTIUS (een uitstekend kweekeling van mijn' verdienstelijken leermeester Dr. JOD. HERINGA te Utrecht 1)), vinden de sprekendste overeenkomst in gedachten, manier, uitdrukking; EWALD, DE WETTE, LÜCKE, vooral geen minder fijne toetsers,

1) Bij deze erkenning der verdiensten van twee onzer uitstekende godgeleerden voeg ik den titel van het in den tekst bedoelde werk: H. H. DONKER CURTIUS, *Spec. Hermeneutico-Theologicum, de Apocalypsi, ab indole, doctrina et scribendi genere Johannis Apostoli non abhorrente*. Traj. a. R. 1799. *Vert.*

vinden het meest besliste verschil; en nog eene andere kritiek, waartoe vroeger Dr. BRETSCHNEIDER behoorde, betwijfelt het, of waarlijk de Apostel Johannes de schrijver van het Evangelie is. Wij willen, behoudens het weinige, dat wij reeds boven, bl. 96, over dit onderwerp hebben aangevoerd, geene goudschaal gebruiken om zoo vele en zoo oneindig fijne grondstoffen af te wegen, zelfs niet wanneer men vraagt, of het niet mogelijk zij, dat iemand, bij wien men in een vroeger geschrift deze en gene eigenaardigheden van denk- en schrijfwijze aantreft, langen tijd naderhand, onder geheel andere omstandigheden en bij de behandeling eener stof, die een' volkomen anderen vorm vereischt, hier en daar van zijne vroegere eigenheden iets afwijke. Onze meening steunt op de volgende gronden:

1. Het is moeilijk te ontkennen, en bij ons is het boven allen twijfel verheven, dat de profeet, die in de Openbaring predikt, voor den Apostel Johannes gehouden wil worden. Wie anders, vragen wij bij H. 1: 4, zou het durven wagen zich te noemen: *Johannes den dienaar van den Messias?* 1) Wie anders mogt zich

1) Niet een' dienaar, als LÜCKE meent, *Einl.* § 29. Men moet evenwel het woord ἰδοῦλος niet uit andere Schriften, zelfs niet uit die van het N. T., maar uit de Openbaring zelve verklaren. LÜCKE vindt in de eigene getuigenissen der Openb. over haren oorsprong niets beslissends, om haar voor het werk van den Apostel en Evangelist Johannes te houden, maar bekent, dat *zoo men zich onbevangen aan den indruk dier plaatsen gezamenlijk overgeeft*, men toch geneigd zal zijn te bekennen, dat zij meer op hem, dan op eenen ander doelen (alsof vele niets bewijzende dingen toch te zamen nog iets zouden zijn!). Wat doet hij nu? Hij maakt onderscheid tusschen den *ontvanger* en den *schrijver* der Openbaring, en zoo zeker hij gelooft ten stelligste vol te moeten houden, dat de laatste niet de Apostel is, zoo gaarne wil hij hem het ontvangen der visioenen toeschrijven. Volgens welke onderstelling hij ten dezen handelt, moge hij zelf u uitleggen. Voorzeker is het in den tegenwoordigen tijd der weifeling voor menig Theoloog hoogst aangenaam, een' man als LÜCKE te kunnen nazeggen: »de Openbaring is niet van den Apostel en ja, toch is zij ook wel van hem.»

bevoegd rekenen, zich in het volgende »Ik Johannes» met den hierin nagevolgden Daniël gelijk te stellen? En wie anders, voegen wij er bij, kon gelooven de man te zijn, die als de Ezechiël van zijnen tijd mogt optreden? Over het laatste dezer punten zullen wij in het verklarend overzicht van het eerste visioen handelen, over de beide eersten in de verklaring zelve.

2. Dit eigen getuigenis wordt minstens door de Eschatologie des Boeks, bijgevolg door zijn' hoofdinhoud niet wedersproken, daar het zoowel van den Apostel Johannes als van alle andere Apostelen ontwijfelbaar zeker is, dat in 't algemeen hunne voorstellingen en verwachtingen van de laatste dingen dezelfde waren als de hier voorgedragene. Alleen in enkele bijzonderheden wijken ze van elkander af, gelijk na eenig tijdverloop ook hun eigen geest gewijzigd werd. Het bewijs voor deze bewering vindt men in het vroeger gezegde.

3. Wat echter dat eigene getuigenis bijzonder bevestigt, is de bewijsbare vroege dagteekening der vervaardiging van het Boek. Want *vooreerst* voert het niet op ééne enkele plaats, maar in vele, ja in zijn geheel plan het onbetwistbare bewijs, dat het *vóór* Jeruzalems verwoesting geschreven is, welke zaak wij in onze verklaring van H. 11: 1, 2 en H. 17, boven alle tegenspraak en twijfeling meenen te verheffen. *Ten tweede* wijst het zelf, volgens onze opvatting, in H. 17: 10, het tijdstip zijner vervaardiging nog veel bepaalder aan, dan eenig ander Boek des N. T. namelijk tusschen het jaar 44 en 47 onzer tijdrekening. Wel is waar, wij moeten deze plaats op eene gansch andere wijze verklaren, dan tot hiertoe geschied is, ten einde dit te bewijzen. En tot hiertoe kunnen wij van niemand, vóór hij ons hoort iets meer vorderen, dan ons toe te staan, dat dit bewijs mogelijk is. En verondersteld nu, wij leverden het, wat zou men dan uit deze vroege dag-

teekening over den schrijver des Boeks moeten afleiden? Dat Johannes, de discipel en Apostel van Jezus in de jaren 44—47 nog leven kon, en (zelfs alle berigten der Kerkvaders niet mede gerekend) hoogst waarschijnlijk nog leefde, heeft niemand ooit bestreden. Hij kon zelfs in dien tijd een nog tamelijk jeugdig man zijn. En zou dan iemand anders het gewaagd hebben, nog onder de oogen van den waren Apostel Johannes het masker van hem aan te nemen, en onder dien geëerbiedigden naam met zulk eene profetie op te treden? Hoe alleronwaarschijnlijkst! Het kan derhalve ons, die wij van de juistheid dezer tijdrekenkundige opgaven overtuigd zijn; naauwelijks in de gedachten komen, eenigen twijfel te koesteren omtrent de echtheid der Openbaring, naardien wij (al het vroeger betoogde aangenomen) niet kunnen denken, hoe men aan deze inwendige eigene getuigenissen het geloof kan weigeren. Niet te min zou men kunnen aannemen: dat een later onbekend schrijver in dit Boek niet alleen voor den Apostel Johannes zocht door te gaan, maar zich ook zóó goed in den aangewezen' tijd had weten te verplaatsen, dat hij alles juist zóó gesteld had, als de vóór hem levende discipel te zijner tijd, en wel tegen de jaren 44—47 zou hebben moeten stellen. Dit gevoelen zou, wel is waar, geen belangrijk onderscheid veroorzaken ten aanzien van het regt verstand der Openbaring; maar welk eene wijsheid en tevens welk eene dwaasheid zou men den *Pseudepigraaf* 1) moeten toeschrijven, die deels bekwaam genoeg was om zulk eene verbeelding (zoo niet bedrog) met zulk eene bedrevenheid vol te houden, deels dwaas genoeg om van zulk een talent geen beter gebruik te maken. Diensvolgens is

1) *Pseudepigraaf*, een onechte heilige schrijver, door het spraakgebruik hierin onderscheiden van een *pseudonym*, die als gewoon schrijver een' valschen naam aanneemt.

Vert.

dit gevoelen ook veel te ongerijmd, dan dat het ingang zou hebben kunnen vinden. Immers een later levende zou zekerlijk veel, wat in de Openharing als voor de deur staande verkondigd wordt, geheel anders gesteld hebben. Men vergelijkte bepaaldelijk hetgeen wij bij H. 17: 14 aanmerken.

Maar hoe? Een Apostel zou een boek hebben kunnen schrijven, dat zich niet slechts door zijne kunst, maar zelfs door zijne overmaat van kunst, als een voortbrengsel van letterkundige studie, van uiterlijk welzijn, van zucht tot kunstmatig en geestig schrijven vertoont? Daartoe ware toch de leeftijd en de roeping eens Apostels van Jezus Christus zeer weinig geschikt. — Voorzeker, het is bijna ongeloofelijk. Want hier schijnt wel te passen hetgeen ЛÜCKE tegen ВИСНОВС stelling, die de Openbaring als een dramatisch kunstwerk beschouwt, inbrengt 1): »Niemand, die eenigzins doorgedrongen is in de kennis van den apostolischen tijd en zijne letterkunde, zal aan deze meening eenige waarde toekennen. De geheele apostolische letterkunde is het werk der oogenblikkelijke behoefte van een' steeds beoefenenden aard, zonder eenige letterkundige bedoelingen. Het zijn overal de zaken, de feiten, het praktisch doel, die tot schrijven dringen. De vormen zijn de meest gewone, de lichtste, de dagelijksche. Alle gaven en bekwaamheden van stijl zijn aan de oogmerken van stichting, onderwijzing, vermaning, dienstbaar gemaakt. Hoe heeft men den apostolischen tijd zoo geheel kunnen miskennen? In een' tijd, waarin onder den strijd van ontzaggelijke tegengestelde beginselen, eene gansche wereld wedergeboren wordt, heeft men iets anders te doen, dan nieuwe dramatische kunstvormen uit te vinden" [men voege er maar bij: of in 'talgemeen zich met vernuftig en spelend letterwerk bezig te houden]. —

1) *Einl.* S. 168, vgl. S. 192.

Wie kan ontkennen, dat dit het juiste tafereel van dien tijd is, bijgevolg dat het wel noodig schijnt, bij alle gelegenheden, wanneer men over eenig voortbrengsel van dien tijd iets te gissen heeft, van dit standpunt uit te gaan? Maar, indien men niet te min, ook zonder den persoon van Johannes hierbij te noemen, in allen gevalle de Openbaring als een voortbrengsel van den apostolischen tijd *moet* erkennen, gelijk de voorsteller dier tegenwerpingen zelf erkent en bewijst, en wanneer vele verborgene kunstmatigheid harer zamenstelling *hem* reeds in de oogen valt 1), dan blijkt ook hieruit weder duidelijk, dat het waarschijnlijke niet altijd waar moet zijn. Hetzelsde moet men zeggen van de ons nog zoo weinig bekende persoonlijkheid des Apostels Johannes, wanneer wij het onwaarschijnlijk keurden, dat men bij hem zulk een' tijd, lust of bekwaamheid voor letterkundig kunstwerk mogt zoeken. — Op *ons* gevoel, wij bekennen het, heeft het steeds dieperen indruk gemaakt, wanneer men aanmerkte: hoe onwaarschijnlijk het was, dat een Apostel van Jezus het van zijne bescheidenheid verkrijgen mogt, zijn ambt in plaatsen, als H. 21: 14 en 18: 20, zoo hoog te verheffen. Maar anderen, die wij daarover spraken, meenden: hier kwam het aan op des schrijvers persoonlijkheid in denkwijze, in gevoel van zich zelve en van betamelijkheid. Ook LÜCKE 2) geeft toe, dat deze tegenwerping ontzenuwd wordt door op te merken: de nederigheid der Apostelen is altijd verbonden met eene heldere bewustheid van de hooge en goddelijke waardij huns ambts, en Paulus zelf ontziet zich niet, bij Eph. 2: 20, te betuigen, dat de christelijke gemeente gebouwd is op het fundament der Apostelen en Profeten.

---

1) *Einl.* S. 184.

2) *Ald.* S. 389, 390.

Overigens heeft dit onderzoek naar de echtheid voor ons geen ander gewigt, dan dat der geschiedkundige waarheid. Wij achten, bewonderen, beminnen ons Boek, om zijns zelfs wil, wie ook de schrijver moge zijn. Maar wij willen ook ons regt behouden, om onze kritiek over al hetgeen daarin een onderwerp van letterkundige of zedekundige beoordeeling is, te laten uitspreken. Mogten wij onzen schrijver somwijlen Johannes noemen, dat is ook bij eene andere meening over zijn' persoon, daarom genoegzaam geoorloofd, wijl hij zelf zich zoo noemt. Echter zullen wij hem nog liever den profet, den ziener, den dichter, den openbaarder, of eenvoudig den schrijver noemen, al naar mate zijn karakter als schrijver ons zulks het geschiktst aan de hand geeft 1).

De gewone lijsten der latere geschriften, die ter verklaring van ons Boek dienstig zijn, bevallen ons meestal niet, zoo min ten aanzien harer kritische schifting, als harer volledigheid in het aangeven van het beste en belangrijkste. Het zal daarom voor menigeen welligt niet ongevallig zijn, ook hier eene proeve te vinden, om deze zaak iets te verbeteren.

Het sterretje * is het teeken der voortreffelijkheid.

1. *Algemeene uitlegkundige werken, waarin de Openbaring met andere H. Boeken mede verklaard wordt.*

Vooraan staat, als overal * GROTIUS, op wien WOLF (*Curae philolog.*), WETSTEIN (in zijn N. T., die, vooral

---

1) De onophoudelijke herhaling van het woord *patet* (profet) wordt in EWALD'S uitmuntende verklaring somtijds belagctrelijk.

door eene rijke en doelmatige verzameling van gelijk-luidende plaatsen uit de schriften der rabbijnen in het latijn, zich ten aanzien der verklaring van ons Boek bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt), BENGEL (*Gnomon N. T.*), MICHAËLIS, HEZEL, ROSENMÜLLER, loffelijk volgen. Bij GROTIUS voege men nog eenige Ouden, die onder de *Critica sacra* worden aangetroffen, en in de *Synopsis* van den zoo vlijtigen als bedachtzamen MATTHAEUS POLUS. Voor de tekstkritiek gebruike men, behalve de bekende kritische uitgaven van het N. T., ANDREAE BIRCH *variae lectiones ad textum Apocalypseos, Havniae, 1800.*

2. *Bijzondere verklaringen der Openbaring.*

DAV. PAREI *Comment. in Apoc.* in zijne *Opp. theoll. Heidelb. 1628, fol. part. II, p. 3067 sqq.*, met eene voor dien tijd uitinuntende Inleiding. Deze verklaring verdient onze opmerking, niet zoo zeer wegens hare betere uitlegging in 'talgemeen, als wel wegens de gewigtige, zonder navolging geblevene, maar van een vrijer en zuiverder smaak voor het dichterlijke van het Boek aanvankelijk getuigende opvatting. Veel wat in de Openbaring voorkomt, b. v. de koren, de stemmen en vele kortere tooneelen, in 'talgemeen wat wij onder de voorspelen gebragt hebben, wordt reeds hier niet voor profetisch, maar voor dramatisch en voorbereidend, voor een *apparatus visionum*, voor poëtisch bijwerk gehouden, en als hoofdzakelijk ten behoeve der opsiering van het drama, waarvoor PAREUS het geheel, wat den vorm betreft, aanziet, verklaard. Hij meent dat wie er andere geheimenissen in zoekt, zich vergeefs afslooft (*Proöem. cap. 10*). LÜCKE heeft de wetenschap het eerst weder op dezen haren eerwaardigen ouden dienaar gewezen, bepaaldelijk ten aanzien van het gevoelen, dat de geheele Openbaring den vorm van een

drama heeft; een gevoelen, dat zekerlijk wegens de al te uitvoerige toepassing onhoudbaar is, maar toch altijd hoogst merkwaardig blijft als een uitvloeisel van zijnen tijd.

JONAS DE BUY SR. DE LA PERIE (PIERRE DE LAUNAY), *Paraphrase et exposition sur l'Apoc.*, Geneve, 1651. Een dun kwartboek, uiterst zeldzaam. Het exemplaar, dat ons ten gebruike verleend werd, is op de auctie der bibliotheek van Prof. TE WATER te Leiden met eenige andere minder zeldzame werken van denzelfden schrijver voor meer dan 130 guldens verkocht. DE LAUNAY was volgens het oordeel van oudere (b. v. STEPH. GAUSSENIUS) en jongere godgeleerden een voortreffelijk uitlegger, bijzonder nauwkeurig in het taalkundige. Overigens heeft VITRINGA hem gebruikt, en wat hij kon van hem overgenomen.

** CAMPEGH VITRINGAE *Ἀνάκρισις Ἀποκαλύψεως*, Fran. 1705, en later meermalen uitgegeven. Het werk eens schriftverklaarders van den eersten rang, zoowel wat geleerdheid betreft, als scherpzinnigheid. Maar slechts het letterkundig gedeelte van het werk is bruikbaar, omdat de beproefde verklaring der voorspellingen thans niet meer in aanmerking genomen kan worden. Dit geldt in 't algemeen van alle oudere verklaringen en bepaaldelijk ook van de volgende.

* J. A. BENGELS *erklärte Off. Joh.*, Stuttg. 1740 en later. Eene voortreffelijke tekst-kritiek was voorafgegaan. Godsdienstige nauwgezetheid in het wedergeven van den letterlijken zin en der taalkundige verhoudingen, en eene menigte fijne opvattingen der fijnheden van de Openbaring doen dit boek eene blijvende waarde behouden, ook bij de erkenning der nietigheid der hierin vervatte profetisch-uitlegkundige beginselen.

* CHRISTIAN LUDWIG BECKS (Predikant in het klooster Weitenau in het badensche Oberland) *Beleuchtung der*

Off. Joh., Frankf. u. Leipz. 1768 und 1769. De schrijver verdient onder de beste verklaarders geteld te worden, en is zonder twijfel de beste uit den tijd die op **BENDEL** volgt, in wiens deugden en gebreken hij deelt. Onder de deugden verstaan wij fijnen letterkundigen tact en naauwgezette tekstverklaring; onder de gebreken, de bekende vooroordeelen betrekkelijk den profetisch-theosophischen inhoud van het te verklaren Boek. **BECK** stelt zich ten doel, zoo naauwkeurig en onpartijdig mogelijk, den letterlijken zin en het spraakgebruik der Openbaring na te sporen, en doet het, buiten het vooroordeel zijner meening, bijna altijd met juistheid en geluk.

** (**HERDER**'s) *MAPANATHA (Maranatha), Riga 1779.* **HERDER**'s oorspronkelijke geniale blik en oostersche zin brengen hem spoediger en gelukkiger op den weg des onderzoeks tot het verstand van vele bijzonderheden, en de erkentenis zoowel van de eenheid en den gang der handeling in de Openbaring als van de verhoudingen harer deelen. Al het schoone, verhevene, geestrijke of anderzins uitmuntende in het Boek, vindt bij hem, voor zoo ver hij het met zijn' haastigen blik ontwaart, een' juisten, helderen, steeds harmonischen weêrklank. **HERDER** wekt den geest voor de studie der Openbaring en baant er den weg toe, maar blijft zelf achter, — wegens gebrek aan dieper indringen in het bijzondere en algemeene, wegens dogmatische vooroordeelen, wegens te haastig inschuiven van eigene phantasiën, en wegens een bijzonder vreemdsoortig historisch-profetisch oogmerk dat hij aan dit Boek toeschrijft.

* **J. G. EICHORN**, *Commentarius in Ap. J., Gött. 1791.* Niet het beste werk van den verdienstelijken geleerden schrijver. Het plan, dat den grondslag van dit werk uitmaakt, is van **HERRENSCHNEIDER** (*Apoc. a Cap. IV ad finem illustrandae tentamen, Argent. 1786*), of van

zijnen geestverwant JOHANNSEN (*die Off. J. oder der Sieg des Christenthums über Judenthum und Heidenthum, Flensb. 1783*) afkomstig. Vele bijzonderheden zijn van HERDER ontleend; de citaten zijn uit SCHOETTGENIUS en WETSTEIN. Hoe ligtzinnig en hoe slecht toegerust EICHORN dezen arbeid aanvaardde, zelfs hoe weinig hij er over nagelezen had, schrijft hij zelf in de voorrede der duitsche vertaling van dit werk door LINDEMANN. Intusschen noemt hij HERRENSCHNEIDER en JOHANNSEN niet, waarschijnlijk wijl zij hem alleen uit berigten bekend waren, maar wel VITRINGA, dien hij evenwel op verre na niet genoeg gebruikt heeft. De overdrevene meening omtrent de voortreffelijkheid dezer verklaring, die meest op de beroemdheid van haren schrijver steunde, hoewel zij bij alle hare goede eigenschappen toch over 't geheel genomen niet eens HERDER bereikt, heeft den voortgang der uitlegging van de Openbaring meer gehinderd, dan het werk zelf haar bevordert, dewijl men dacht, dat hiermede de studie der Openbaring voltooid was. Bijzonder hinderlijk was de hernieuwing der alles verwarrende, op alle volgende verklaarders, zelfs EWALD en LÜCKE overgeërfde stelling, dat in de tweede helft van het Boek, voornamelijk in H. 16—19, niet meer Jeruzalem maar Rome bedoeld wordt 1).

1) LÜCKE drukt zich hierover beslissend uit. » Het is bewezen (door wien?), dat H. 16—19 slechts willekeurig op de verwoesting van Jeruzalem toegepast kunnen worden. Onniskanbaar verwijdt zich, van H. 12 af aan, het historische gezigtspunt der Openbaring en gaat verre over Jeruzalem heen." » De uitlegging van hen, die ook daar bij Jeruzalem blijven (ABAUZIT, HARENBERG, HERDER, HARTWIG), is *valsch* en de uitsluitende toepassing van het hoofddenkbeeld der Openbaring op de verwoesting van Jeruzalem, is even zoo exegetisch onmogelijk, als de bijzondere historische verklaring van zoo algemeene profetische schilderingen, als de afdeeling H. 6—11 bevat, willekeurig en phantastisch" (Dit laatste toegegeven). » Ook wordt thans algemeen toegestemd (zoo veel te erger!), dat H. 16—19 van de verwoesting van het heidensche Rome verstaan moet worden." *Einl.* S. 171, 246, elders

Van degene, die zich op de verklaring van EICHORN gronden, zijn de voornaamsten:

F. W. HAGEN, *Commentatio in Apoc. Cap. XI, Erl. 1795*, en zijne *Sieg des Christenth., u. s. w. Erl. 1796*.

S. G. LANGE, *die Schriften Johannis, Th. I, Neustrelitz 1795*.

J. G. SCHULTHESS *Homilien über die O. J., Winterthur 1805*.

* J. H. HEINRICHS *Apoc. Graece, etc.*, het X^e deel van KOPPE'S N. T., *Gött. 1818*. HEINRICHS verheft zich verre boven EICHORN, naardien hij niet alleen de bijzonderheden naauwkeuriger behandelt en dikwijls beter verklaart, maar ook zijne opvatting van het oogmerk en plan des geheelen Boeks der waarheid veel nader bij brengt. Voorts zijn zijne *Prolegomena* en verscheidene *Excursen* van groot belang.

J. M. A. SCHOLZ, *die Apok. des h. Joh.*, ook als IVe B. zijner *h. Schriften des N. T., Frankf. a. M. 1828*. De inleiding bevat zeer veel goeds.

Onafhankelijk van EICHORN'S invloed verscheen:

J. HALLENBERG, *historiska anmärkningar, etc.*, d. i. historische aanmerkingen op het Boek der Openbaring, *Stokholm 1800, III Banden*. Jammer, dat de geleerde en scherpzinnige koninklijk zweedsche geschiedschrijver een werk, als dit, niet in het latijn of eene andere meer bekende nieuwere taal geschreven heeft, om het voor meerderen toegankelijk te maken. Ook wij moeten ons met de sobere stalen vergenoegen, die WACHLER'S *N. Th. Annalen, 1802, B. I, S. 81 ff.*, daarvan geven; maar kunnen, daarnaar geoordeeld, niet betwijfelen, of het is een werk, waaruit de kennis van den inhoud zoowel als den geest der Openbaring veel had kunnen verhelderd worden. Zij de stelling, dat de schrijfwijze des Boeks de kabbalistische is, niet volkomen juist, zo deed zij den schrijver deels bij de rabbijnsche beschou-

wing in het algemeen, deels in 't bijzonder in de nabijheid der meening blijven, dat er veel raadselachtig gesteld is. Volgens HALLENBERG voorspelt de Openbaring de haastige uiterlijke verschijning van den Messias Jezus, het hoofd der ware joodsche gemeente, maar niet voor dat de zoogenaamde messiaansche plagen de aarde getroffen hebben. Daarop volgt de beslissende straf zijner vijanden door hem zelve uitgevoerd, voornamelijk (als nu verkeerdelijk gemeend wordt) van zijn' heidenschen hoofdvijand, d. i. het romeinsche rijk, waarop eindelijk de eeuwig voortdurende messiaansche gelukzaligheid aanvangt. — De schrijver is ook bij hem de Apostel en Evangelist Johannes.

Een ander zweedsch werk van Dr. SAM. OEDMANN (*Försök, etc.*, d. i. Proeve van verklaring der Openb. van Johannes, *Upsala, 1803*), dat even zeer in WACHLER'S *Annalen, 1804. B. I, S. 472 ff.*, loffelijke melding erlangt, kunnen wij, volgens den inhoud zelve dier aankondiging, niet voor belangrijk houden.

De nieuwste en uitstekendste bearbeiders van dit veld zijn EWALD en LÜCKE, beide bekende sieraden der göttingsche Hoogeschool.

** Dr. GEORG HENR. AUG. EWALD 1), *Commentarius in Apoc. Johannis exegeticus et criticus, Lips: 1828.*

** Dr. FRIEDRICH LÜCKE, *Versuch einer vollständigen Einleitung in die Off. J. und in die gesammte apokalyptische Literatur*, zijnde de 1^e Band van zijnen Commentaar over de Openb. en het vervolg (*Th. VI, B. I*), van zijn' geheelen Commentaar op de schriften

---

1) Wel te onderscheiden van den wel rijk begaafden, maar niet philologisch-geleerden, als veelschrijver bekenden *Ascetiker* Dr. J. L. EWALD, die ook eene zoogenaamde, maar volgens zijne eigene latere bekentenis, geheel van waarde ontbloote verklaring der Openbaring heeft uitgegeven onder den titel: *Die letzten Szenen vor der Wiederkunft Jesu nach der Offenbarung Johannis. Frankf. u. Leipz. 1794.*

van den Evangelist Johannes. In deze inleiding geeft de schrijver de hoofdzaken en grondslagen op der van hem te verwachten verklaring. Want niet alleen draagt hij zijne meening omtrent het gronddenkbeeld des Boeks en de wijze van uitvoering, naar inhoud en vorm uitvoerig voor in een afzonderlijk hoofdstuk, maar ook ontleedt hij volgens deze zijne meening allernaauwkeurigst het geheel in zijne deelen en onderdeelen. Daarom plaatsen wij deze inleiding ook reeds onder de rubriek der verklaringen. — Bij EWALD zoowel als bij LÜCKE is het gronddenkbeeld en tevens de hoofdinhoud der Openbaring iets geheel anders, dan bij ons, en beide weten niets van den vorm, dien wij in het Boek aanwijzen. Dus, zoo wij er ook niets van zeggen, hebben wij, van ons standpunt uit gezien, ons oordeel omtrent de juistheid en vruchtbaarheid der hoofdresultaten dezer nieuwste verklaring uitgesproken. Wij miskennen echter geenszins het vele goede, dat boven de voorgangers in deze werken gevonden wordt. Bovendien heeft EWALD vele bijzonderheden, ten aanzien der tekstkritiek en in andere opzichten, voortreffelijk toegelicht. Bepaaldelijk heeft hij het taalkundige deel der verklaring zoo zorgvuldig als scherpziende afgewerkt. LÜCKE'S Inleiding overtreft in volledigheid en degelijkheid al het vroegere verre, en is in alles, zelfs waar hij zijn gevoelen over den inhoud en den vorm van het Boek ontwikkelt, of waar hij van dit gevoelen uitgaande zijne betoogen laat volgen, uitstekend. Voornamelijk roemen wij het stuk over de kerkelijke overlevering omtrent den schrijver der Openb. en dat over de geschiedenis van hare verklaring en haar gebruik. Voorzeker is zijne karakteristiek en geschiedenis der letterkunde van ons Boek eene geheel nieuwe en hoogst verdienstelijke gift.

3. *Nuttige verzamelingen en verhandelingen ter verklaring van de Openbaring.*

* ANT. GRELOT *אֲנֹכִי* s. *Prodromus in Apoc.*, *L. Bat.* 1775. Dit werk bevat veel bruikbaar in zijne aanhalingen, gedeeltelijk van de plaatsen der oude profeten, gedeeltelijk van die der rabbijnen, in wier letterkunde de schrijver bijzonder bedreven was. Het is te bejammeren, dat de uitvoerige Commentaar, die dezen geleerden *prodromus* volgen zoude, nooit tot stand gekomen is.

* JOS. MEDI, *opp. omnia*, II Vol. Fol., Lond. 1664.

* CHR. SCHOETTGENII, *horae hebr. et talm. etc.*, *Dresden*, 1733.

* J. J. WETSTEIN, *N. T.* Zie boven.

F. A. LAMPE, *opp. anecdota*, *Bas.* 1742, waarin eene *Commentatio analytico-exegetica in Apoc.* — tot Hoofdst. 6.

* J. VAN DEN HONERT *diss. Apocall.*, *L. Bat.* 1736.

* J. CH. HARENBERG, *Erklärung der Off. Joh.*, *Braunsch.* 1759.

Eene niet zamenhangende, maar stuksgewijze, somtijds langs ontzaggelijke omwegen en oponthoud bij gewichtige bijzaken voortlopende verklaring, waarin het door haar opgegeven stelsel gemist wordt, maar die in vele bijzonderheden alle aandacht verdient. Bepaaldelijk geldt deze lof van hare ophelderingen uit het gebied der rabbijnsche letterkunde. Men vergelijke LÜCKE'S oordeel, *Einl. S.* 556.

* (HARTWIG'S) *Apologie der Apokalypse wider falschen Tadel und falsches Lob*, IV Theile, *Chemnitz*, 1780. Een schrijver van HERDER'S geest en daarbij een vlijtig onderzoeker. HARTWIG is de ontdekker en grondvester van vele tot de verklaring der Openb. hoogst belangrijke zaken, welke wij overal, waar wij kunnen, met zijnen naam zullen vermelden.

* (CORRODI'S) *kritische Geschichte des Chiliasmus*, bijzonder *Th. II.*

G. CH. STORR *diss. exegg. in Ap^o loca quaedam*, 1795, et 1796.

H. E. WEIJERS, *initium disputationis de libri Ap^o argumento, sententia et auctore*, L. Bat. 1828. In bijzaken goed, in het wezenlijke van weinig waarde. Het getal 666, of liever 616 is bij hem Γάιος Καίσαρ, *Cajus Caesar of Caligula*, wat de schrijver voor zijne groote ontdekking houdt.

4. *Merkwaardigheden betrekkelijk de geschiedenis der verklaring van de Openbaring.*

Hiertoe behoort *vooreerst*: de patristieke letterkunde der Openb. Onder de Grieken: ANDREAS, *Comment. in Apoc.* en ARETHAS, *Explanations in Apoc.*; onder de Latijnen: VICTORINUS en PRIMASIUS. Zij verdienen melding wegens hunnen ouderdom en hun kerkelijk aanzien, maar behelzen volstrekt niets bruikbaar, voor de wetenschap.

Vervolgens, de apokalyptische theosophen, beoefenaars der kerkgeschiedenis, de chiliasten, profeten, apologeten. De vooroordeelen der oudere dogmatiek en exegese laten het niet anders verwachten, dan dat alle studie der Openbaring meer of min eene bepaalde rigting volgt. Onder de hiertoe behoorende verschijnselen uit de middeleeuwen is het beroemdste: *Abbatis JOACHIMI admiranda expositio in librum Apocalypsis beati Johannis Apostoli et Evangelistae*. Sedert den tijd der hervorming streed men aan de eene zijde vóór, aan de andere zijde tegen het pausdom met wapenen uit de Openbaring. Te zijner tijd maakte in dezen de meeste opspraak P. JURIEU, *Accomplissement des Propheties*, benevens zijne wederlegging door BOSSUET, *Explication*

de *l'Apocal.* Slechts de meerdere of mindere vrijheid van vooroordeelen en van eigene opgevatte meeningen, maar ook de nuchterheid, scherpzinnigheid, geleerdheid en vooral philologische degelijkheid onderscheidt de oudere, achtenswaardige onderzoekers, als VITRINGA en BENGEL, van de eigenlijke apokalyptische dweepers (de dweepers met, of door, of in de Openbaring).

De beroemdsten van deze laatste soort uit de Protestanten tot op onzen tijd zijn:

ISAAC NEWTON (zelfs NEWTON!) *Tijdrekenkunde van Daniël en de Openbaring.* Dr. JOH. WILH. PETERSFN, in de *harmonie der gezigten van de h. Openb. 1696*, en vele andere schriften. Ook zijne echtgenoot JOHANNA ELEONORA geb. VON UND ZU WESLAU, *Anleitung zum gründlichen Verständniss der h. Offenbar. J. Christi, Magdeb. 1696*, en *die erklärte Offenb. J. Christi, 1706*. Dr. JOACHIM LANGE in zijn bijbelwerk, getiteld: *Urim und Thummim*, en elders. J. A. BENGEL in hetzelfde werk, welks beste zijde boven is aangewezen; vele van BENGEL's leerlingen, en onder dezen naast M. F. ROOS (*erbauliche Gespräche uber die O. J., 1788*) voornamelijk JUNG STILLING in zijn boek: *die Sieges-Geschichte der christl. Religion, Nürnberg 1799, mit Nachtrag, 1805*; FEIN in zijne *Aufklärung der O. J. Chr., Carlar. 1784, 2 Bde.* en MICH. FRID. SEMLER, *Apoc. Jesu Christi, cet. Neust. ad Orlam, 1785*. — Men kan er eenige gelijksoortige nieuwere kleinere schriften bijvoegen, als van TYPKE (KYPHE?), FRIEDRICH, GERKEN, OPITZ, LEUTWEIN, WEIGENMAIER, MÜLLER, RÜHLE VON LILIENSTERN, LINDL, SANDER en nog nieuwe van M. AUG. OSIANDER (*Zugabe zu Th. III der Brandschen Schullehrerbibel, Sulzb. 1831*), van M. E. F. HÖPFNER (Prof. te Leipz.), van H. J. HESS, van iemand, die zich »einen Kreuzritter» noemt, *Schlüssel zur O. St. Joh. Carlsruhe, Braun, 1833*, hier en daar niet zonder geest, en andere.

Ook uit Frankrijk komt er ruime aanvoer. Drie dikke octavobanden, de moeitevolle, dertigjarige arbeid van eenen PH. BASSET, *ministre du St. Evangile*, die van geluk spreken moegt, dat hij nog ten jare 1832 in Frankrijk voor zulk werk een' uitgever vinden kon. Des te meer leed doet het ons, geene betere plaats voor hem te hebben, dan onder deze rubriek. De titel is: *l'Apocalypse considerée comme un écrit hieroglyphique, of Explication raisonnée de l'Apoc., Paris 1832, chez RISLER et CHERBULLIER*. Het is eene jammerlijke, hoewel redelijk pralende, toepassing op de kerkgeschiedenis, zonder eenige wetenschappelijkheid. Vrij durven wij in 't gevoel onzer eigene waarde zeggen, dat men in Duitschland niet ligt iemand vinden zal, die op geleerde scholen geweest is en zulke misselijkheden aan het licht brengt; maar ten hoogste misschien een' eerlijk nadenkend handwerksman, die na het lezen in eenig oud scheurpapier van anti-paapsche verklaringen, de Openbaring meent te kunnen uitleggen. Veel gelijksoortigs zal er in Engeland zijn, waar deze soort van geschrijf aan de orde van den dag schijnt te zijn. LÜCKE geeft eene lijst van het gewigtigste.

Het wonderlijkste verschijnsel van dezen aard is voorzeker: SWEDENBORG, *Apocalypsis Apocalypseos, Amst. 1766*, in 't Hoogd. vertaald en met bijlagen voorzien door Dr. J. FR. J. TAFEL, *Tübingen, 1829*. — Weinig beter zijn de droomerijen van den *citoyen DUPUIS*, die in zijne *Origine de tous les cultes* de Openbaring voor een inleidend leerboek in de geheimenissen der oud-christelijke Zonnedienst (1) aanziet, en in dezen zin uitlegt. Zie *Analyse raisonnée de l'origine de tous les cultes, pag. 123—141*.

[Het bejammert mij nog niet in de gelegenheid te zijn, bovenstaande voortreffelijke lijst met een vervolg tot op dit jaar 1848 te kunnen vermeerderen.

Intusschen is hier vooreerst bij te voegen:

LANGE, *Beiträge zu der Lehre von den letzten Dingen (Vermischte Schriften, 2er Band).*

A. G. J. VON BRANDT, *die Offenbarung Johannis des Sehers, Leipzig, BROCKHAUS, 1847.*

En bij ons het ook in uitlegkundig opzigt niet onbelangrijk stichtelijk werk van U. W. THODEN VAN VELZEN, *Tafereelen uit de Openbaring van Johannes, I* (alleen eene Inleiding en het eerste der zeven gezigten, de VII zoogenaamde *Brieven*, bevattende). Gron. W. VAN BOEKEREN, 1846. -

Voorts blijft men nog steeds vruchteloos wachten op den lang beloofden Commentaar van den uitstekenden LÜCKE.

De Vertaler.]

DRUKFOUTEN.

- Bl. 6 reg. 5 v. ond. *de wereld, beheerschen lees: de wereld beheerschen,*
 — 6 — 3 — uit de graven zijn lees: uit de graven zullen zijn
 — 21 — 3 — in de noot, *menschelijken* lees: *menschelijke*
 — 51 — 5 v. bov. *na de laatste* lees: *der laatste* (zeer zinstorend!)
 — 63 aan 't eind der noot bij te voegen: *Vert.*
 — 76 het laatste woord: *nagekomen?* lees: *nagekomen.*
 — 78 reg. 14 v. ond. *diensvolgens in zijn* lees: *diensvolgens in zoodanig*
 — 83 reg. 4 v. ond. in de noot *und der falschen* lees: *wider falschen*
 — 94 — 21 v. bov. *in vermaat* lees: *in vermaat*
 — 125 — 20, 21 v. bov. *Aartslibanon,* lees: *Liban-erts (Electrum)*

Door een' verren afstand van de drukpers is het Boek na slechts ééne correctie der proeven afgedrukt. Daarnaar gerekend is het boven verwachting bruikbaar en in één opzigt beter dan het oorspronkelijke, dat namelijk vol is van fouten in de citaten. Niet te min vergeve de gunstige lezer vooral dit gebrekkige in onzen arbeid, met name het ongelijkmatige in de spelling der nederlandsche en hebreuwsche woorden. *De Vert.*

3 2044 069 752 111

The borrower must return this item on or before the last date stamped below. If another user places a recall for this item, the borrower will be notified of the need for an earlier return.

Non-receipt of overdue notices does not exempt the borrower from overdue fines.

**Andover-Harvard Theological Library
Cambridge, MA 02138 617-495-5788**

Please handle with care.
Thank you for helping to preserve
library collections at Harvard.

